

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

Δ.Π.Μ.Σ. | ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ - ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Α : ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Προστασία και ανάδειξη του προϊστορικού οικισμού «Αγία Ειρήνη» στην Κέα

ΚΑΤΩΜΕΡΗ ΜΥΡΤΩ

Αρχιτέκτων Μηχανικός

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ : ΚΛΑΙΡΗ ΠΑΛΥΒΟΥ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ : ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΣΑΚΑΝΙΚΑ

Αθήνα | Δεκέμβριος 2022

Περιεχόμενα

Περίληψη	2
Ευχαριστίες	4
Αντικείμενο Μελέτης	5
Μεθοδολογία	6

Α' Μέρος

1. Γενικά στοιχεία για το νησί της Κέας	7
Θέση	7
Φυσικό περιβάλλον	8
Πληθυσμιακά στοιχεία	8
Οικονομία	9
Ιστορική Αναδρομή	10
Οι πρώτοι οικισμοί	11
Ο Νεολιθικός Οικισμός της Κεφάλας	12
2. Προϊστορικός Οικισμός Αγίας Ειρήνης	14
2.1 Το χρονικό της έρευνας	14
2.2 Γεωμορφολογικά	17
2.3 Περιγραφή Οικισμού	19
Περίοδος I - Πρώιμη εποχή Χαλκού	20
Περίοδος II - Πρώιμη εποχή Χαλκού	21
Περίοδος III - Πρώιμη εποχή Χαλκού	24
Περίοδος IV - Αρχική και μέση φάση της Μέσης εποχής Χαλκού	25
Περίοδος V - Τελική φάση της Μέσης εποχής Χαλκού	29
Περίοδος VI - Πρώιμη φάση της ύστερης εποχής του χαλκού (LM AI, LH I, LC)	32
Περίοδος VII - Ύστερη εποχή Χαλκού (LM IB, LH II, LC) και υποδιαιρέσεις	35
Περίοδος VIII - Τελική φάση της ύστερης εποχής του Χαλκού (LBA III)	39
Σημαντικές θέσεις	41
Συμπεράσματα	62
3. Σχεδιαστική αποτύπωση	63
3.1 Οικισμός	65
3.2 Ναός	71
3.3 Σημερινή εικόνα των μνημείων	76

Β' Μέρος

1. Ισχύον νομικό πλαίσιο	81
2. Ζητήματα παθολογίας των μνημείων	82
2.1 Οικισμός	83
2.2 Ναός	89
2.3 Ενδεικτικές προτάσεις άμεσων σωστικών επεμβάσεων	98
3. Ανάδειξη αρχαιολογικού χώρου	101
3.1 Προβλήματα λειτουργίας και ανάδειξης	101
3.2 Προτάσεις ανάδειξης	102
Περιεχόμενα παραρτήματος σχεδίων	114
Βιβλιογραφία	115

Περίληψη

Ο προϊστορικός οικισμός της Αγίας Ειρήνης, στο βόρειο τμήμα του κόλπου του Αγίου Νικολάου της Κέας, υπήρξε ένα από τα κύρια πολιτιστικά κέντρα του Αιγαίου χώρου. Η πρώτη εγκατάσταση στον χώρο χρονολογείται στο τέλος της νεολιθικής εποχής (3000 π.Χ.) και η τελική εγκατάλειψη του οικισμού συμβαίνει κατά 15ο αιώνα π.Χ. όταν καταστράφηκε από ισχυρούς σεισμούς, σε περίοδο μεγάλης ακμής.

Πρόκειται για έναν οικισμό που περιλαμβάνει συμπλέγματα κατοικιών, οργανωμένους δημόσιους χώρους, οχυρωματικά τείχη, ρυμοτομικό και αποχετευτικό σύστημα, κρήνη και νεκροταφεία. Ο ναός που βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα του οικισμού αποτελεί ένα κτίριο μοναδικό για τον ελληνικό χώρο, λόγω της συνεχούς λατρευτικής χρήσης του από τη μέση εποχή του χαλκού μέχρι τα ελληνιστικά χρόνια.

Συστηματικές ανασκαφές στον χώρο πραγματοποιήθηκαν από το 1960 μέχρι το 1968 από το πανεπιστήμιο του Cincinnati με την υποστήριξη της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα και της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κυκλάδων.

Σήμερα, ο οικισμός βρίσκεται σε ερειπιώδη κατάσταση και απειλείται λόγω φυσικών φθορών. Παράλληλα δεν υπάρχουν έως τώρα διαμορφώσεις ανάδειξης και εξυπηρέτησης επισκεπτών παρότι ο χώρος είναι επισκέψιμος.

Θεωρήθηκε συνεπώς σημαντικό να πραγματοποιηθεί μία μελέτη που να αφορά τους εξής άξονες:

- _ Λεπτομερής βιβλιογραφική έρευνα και παρουσίαση των δεδομένων ανά χρονική περίοδο κατοίκησης.
- _ Αποτύπωση της σημερινής εικόνας του οικισμού με τη μέθοδο της φωτογραμμετρίας προκειμένου να διασωθούν πληροφορίες σχετικά με την σωζόμενη κατάσταση των μνημείων. Πιο λεπτομερής αποτύπωση πραγματοποιήθηκε στο κτίριο του ναού λόγω της ιδιαίτερης ιστορικής σημασίας του αλλά και των αυξημένων ζητημάτων παθολογίας που αντιμετωπίζει.
- _ Αναγνώριση ενδεικτικών ζητημάτων παθολογίας των μνημείων και πρόταση μερικών άμεσων σωστικών μέτρων, εστιάζοντας στο κτίριο του ναού.
- _ Αναγνώριση προβλημάτων ανάδειξης και λειτουργίας του χώρου και διαμόρφωση πρότασης που να αφορά την εξυπηρέτηση εργαζομένων και κοινού, την ασφάλεια, την προσβαση και την πληροφόρηση.

Η πρόταση ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου περιλαμβάνει τον ορισμό δύο διαδρομών περιήγησης μεταξύ των κύριων ευρημάτων και τον σχεδιασμό ενός μικρού βοηθητικού κτιρίου εξυπηρέτησης κοινού στον χώρο εισόδου.

Κλείνοντας, παρουσιάζεται εν συντομία μία πρόταση για μελλοντική διαμόρφωση ενός περιπάτου μεταξύ σημείων ιστορικού ενδιαφέροντος που βρίσκονται στον κόλπο του Αγίου Νικολάου και θα περιλαμβάνει τον οικισμό της Αγίας Ειρήνης.

ABSTRACT

The prehistoric settlement of Agia Irini, in the northern part of the bay of Agios Nikolaos of Kea, has been one of the main cultural centers of the Aegean in the Bronze Age. The first settlement in the area dates back to the end of the Neolithic era (3000 BC) and the final abandonment of the settlement occurs in the 15th century BC when it was destroyed by strong earthquakes, in a period of great prosperity.

This settlement includes housing complexes, organized public spaces, fortification walls, road and drainage system, a spring chamber and cemeteries. The temple located in the south-eastern part of the settlement is a unique building in the Greek area, due to its continuous religious use from the Middle Bronze Age to the Hellenistic years.

Systematic excavations at the site were carried out from 1960 to 1968 by the University of Cincinnati with the support of the American School of Classical Studies in Athens and the Ephorate of Antiquities of Cyclades.

Today, the settlement is partially in a dilapidated state and threatened by natural degeneration.

At the same time, there are still no amenities for highlighting the monuments and serving guests, even though the space is open to visitors.

It was therefore considered important to carry out a study concerning the following axes:

- _ Detailed historical research and presentation of data per period of residence.
- _ Depiction of the current state of the settlement using the method of photogrammetry in order to preserve information about the monuments. More detailed drawings were made in the case of the temple due to its historical importance and the increased threats it faces.
- _ Identification of indicative issues of pathology of the monuments and proposal of some immediate rescue measures, focusing on the temple building.
- _ Identification of problems concerning the promotion and operation of the site and configuration of a proposal regarding employee and public convenience, safety, accessibility and information.

The proposal of enhancement of the archaeological site includes the definition of two routes that pass through the main monuments and the design of a small auxiliary building in the entrance area.

Finally, an idea is briefly presented for the future formation of a promenade between points of historical interest located in the bay of Agios Nikolaos, which will include the settlement of Agia Irini.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, Κλαίρη Παλυβού για την βοήθεια, την καθοδήγηση και τις εξαιρετικές διορθώσεις που κάναμε. Ευχαριστώ θερμά επίσης την σύμβουλο καθηγήτριά μου, Ελευθερία Τσακανίκα για την βοήθεια και τις πολύτιμες γνώσεις της.

Επιπλέον ευχαριστώ μία ομάδα ανθρώπων με τους οποίους συνομίλησα κατά την διάρκεια εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας και με βοήθησαν να κατανοήσω καλύτερα το θέμα και να λύσω γρίφους που αντιμετώπισα.

Την Μαρία Κουτσουμπού, την αρμόδια αρχαιολόγο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κυκλάδων για τις συζητήσεις και τις σκέψεις της πάνω στα ζητήματα που αφορούν τον οικισμό της Αγίας Ειρήνης.

Την συντηρήτρια έργων τέχνης Στέλλα Μπουζάκι που εργαστηκε στις ανασκαφές του οικισμού και μοιράστηκε μαζί μου τις αναμνήσεις της.

Τον Τάσο Αναστασίου από το πολιτιστικό τμήμα της περιφέρειας Κυκλάδων που μοιράστηκε μαζί μου υλικό σε σχέση με τα μονοπάτια της Κέας και τον οικισμό της Αγίας Ειρήνης και μου πρότεινε την διαμόρφωση του πολιτιστικού περιπάτου στον κόλπο του Αγίου Νικολάου.

Ευχαριστώ την τοπογράφο μηχανικό Βάσω Ευγενικού και τον συνεργάτη της αρχιτέκτονα Δημήτρη Μπάρτζη για την πολύτιμη συμβολή τους στην λήψη δεδομένων για την διαμόρφωση των τρισδιάστατων μοντέλων του οικισμού και του Ναού.

Κλείνοντας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους φίλους μου που βάζοντας ο καθένας το «λιθαράκι» του έκαναν εφικτή την παράδοση αυτού του τεύχους.

Την ομάδα της ηλιούπολης για την επιμέλεια του κειμένου, την παλιά ομάδα του αγαπημένου Μηχανουργείου που με στήριξε με συζητήσεις σχετικά με την προσέγγιση του θέματος αλλά και με την ολοκλήρωση της ατελείωτης αποτύπωσης του οικισμού. Τέλος την Νάνσυ που όπως στα προπτυχιακά μας χρόνια ξενύχτησε μαζί μου δίνοντας κουράγιο και πολύτιμη βοήθεια.

Ευχαριστώ τις συμφοιτήτριες μου Γρηγορία και Αγγελική για τις συζητήσεις και την παρέα στα διαβάσματα.

Κλείνοντας ευχαριστώ την οικογένειά μου και τον φίλο μου Βασίλη για την φροντίδα και την ατελείωτη υπομονή τους.

Αντικείμενο Μελέτης

Ο προϊστορικός οικισμός της Αγίας Ειρήνης Κέας, στο βόρειο τμήμα του λιμανιού του Αγίου Νικολάου, υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα πολιτιστικά κέντρα του Αιγαιακού χώρου, από το τέλος της νεολιθικής εποχής (3000 π.Χ.), που χρονολογείται η πρώτη εγκατάσταση στο χώρο, μέχρι το 15ο αιώνα π.Χ., οπότε καταστράφηκε από τους ισχυρούς σεισμούς, σε περίοδο μεγάλης ακμής. Η περιορισμένη χρήση του χώρου, που διαπιστώθηκε κατά την κλασική και ρωμαϊκή εποχή, μαρτυρεί ότι η θέση ουσιαστικά δεν εγκαταλείφθηκε ποτέ, αν και τα οικιστικά κέντρα έχουν πλέον μετατεθεί σε άλλα σημεία του νησιού.

Από την πρωτοκυκλαδική φάση (2500-2000 π.Χ.) σώζονται κτίρια με πολλά δωμάτια και επιμελημένη τοιχοδομία. Από τη μεσοκυκλαδική περίοδο (2000-1600 π.Χ.) σώζονται οι οχυρώσεις και το ιερό, ενώ η κεραμική μαρτυρεί έντονη εμπορική δραστηριότητα. Η ύστερη χαλκή περίοδος (1600-1450 π.Χ.) χαρακτηρίζεται από πολιτική και οικονομική άνθηση, παράλληλη των μυκηναϊκών κέντρων και με έντονη τη μινωική επίδραση.

Η συστηματική ανασκαφή του χώρου από την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών άρχισε το 1960 υπό τη διεύθυνση του καθηγητή J.I.Caskey του Πανεπιστημίου του Cincinnati (έως το 1980) και δεν έχει ολοκληρωθεί στο βόρειο τμήμα της χερσονήσου.

Εικόνα 1.1: Το ακρωτήριο της Αγίας Ειρήνης (Department of Classics, University of Cincinnati.)

Μεθοδολογία

Για την προσέγγιση του θέματος σε πρώτο στάδιο πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική έρευνα. Η μελέτη είχε ως σημείο εκκίνησης την αρχή του πολιτισμού στις κυκλάδες αλλά και τους πρώτους οικισμούς που αναπτύχθηκαν εκεί προκειμένου να γίνει αντιληπτό το χρονικό και χωρικό πλαίσιο στο οποίο διαμορφώθηκε ο οικισμός της Αγίας Ειρήνης. Στη συνέχεια μελετήθηκε εν συντομία το νησί της Κέας και δόθηκε σημασία στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τα οποία επρόκειτο να συμβάλλουν στην διαμόρφωση μιας, ρεαλιστικής και εναρμονισμένης με τον περιβάλλον, πρότασης ανάδειξης του οικισμού.

Η βιβλιογραφική έρευνα των ιστορικών δεδομένων που αφορούν τον οικισμό της Αγίας Ειρήνης αποδείχθηκε ιδιαίτερα γόνιμη, καθώς πέραν των ετήσιων αναφορών των ανασκαφών, έχουν δημοσιευτεί μέχρι σήμερα 11 τόμοι από το πανεπιστήμιο του Cincinnati σε συνεργασία με την Αμερικανική σχολή Κλασικών σπουδών στην Ελλάδα με εκτεταμένη ανάλυση των ευρημάτων των ανασκαφών. Μέσω των περιγραφών και των αναλύσεων που παρουσίασαν αρχαιολόγοι και λοιποί εξειδικευμένοι επιστήμονες, μπόρεσε να γίνει σταδιακά κατανοητή η σύνθετη εικόνα του οικισμού και ο τρόπος που εξελίχθηκε χωρικά και πολιτιστικά στο πέρασμα των αιώνων.

Παράλληλα πραγματοποιήθηκε μια σειρά επισκέψεων στον αρχαιολογικό χώρο και το αρχαιολογικό μουσείο Κέας κατά τις οποίες οι πληροφορίες από την βιβλιογραφική έρευνα άρχισαν να παίρνουν μορφή και να βρίσκουν την θέση τους στον χώρο. Για την καλύτερη διαχείριση όλων των δεδομένων πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις με την αρμόδια αρχαιολόγο από την Εφορία Κυκλάδων, καθώς και συζήτηση με συντηρήτρια που εργαζόταν στην ανασκαφή.

Σε επόμενο στάδιο επιλέχθηκε η μέθοδος της φωτογραμμετρίας προκειμένου να πραγματοποιηθεί αποτύπωση του οικισμού και παραγωγή ενός σύγχρονου υποβάθρου ακριβείας.

Μέσω του προγράμματος Metashape της Agisoft και υλικού που συλλέχθηκε από τοπογράφο μηχανικό διαμορφώθηκαν μοντέλα και στη συνέχεια παράχθηκαν σχέδια αποτύπωσης του οικισμού και του κτιρίου ενδιαφέροντος, του ναού.

Με βάση τα παραπάνω παρατηρήθηκαν τα βασικά ζητήματα παθολογίας που παρουσιάζει ο οικισμός, ωστόσο λόγω της μεγάλης του έκτασης κρίθηκε αδύνατο να μελετηθούν αναλυτικά στο σύνολό του. Προτιμήθηκε να διερευνηθεί η κατάσταση διατήρησης του κτιρίου του Ναού καθώς σε αυτό συμπεριλαμβάνονταν παραδείγματα από τα πιο βασικά ζητήματα του συνόλου. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω ζητήματα στη συνέχεια προτάθηκαν κάποια άμεσα σωστικά μέτρα που θα ήταν σημαντικό να εφαρμοστούν προκειμένου να προστατευθούν τα μνημεία στο άμεσο μέλλον.

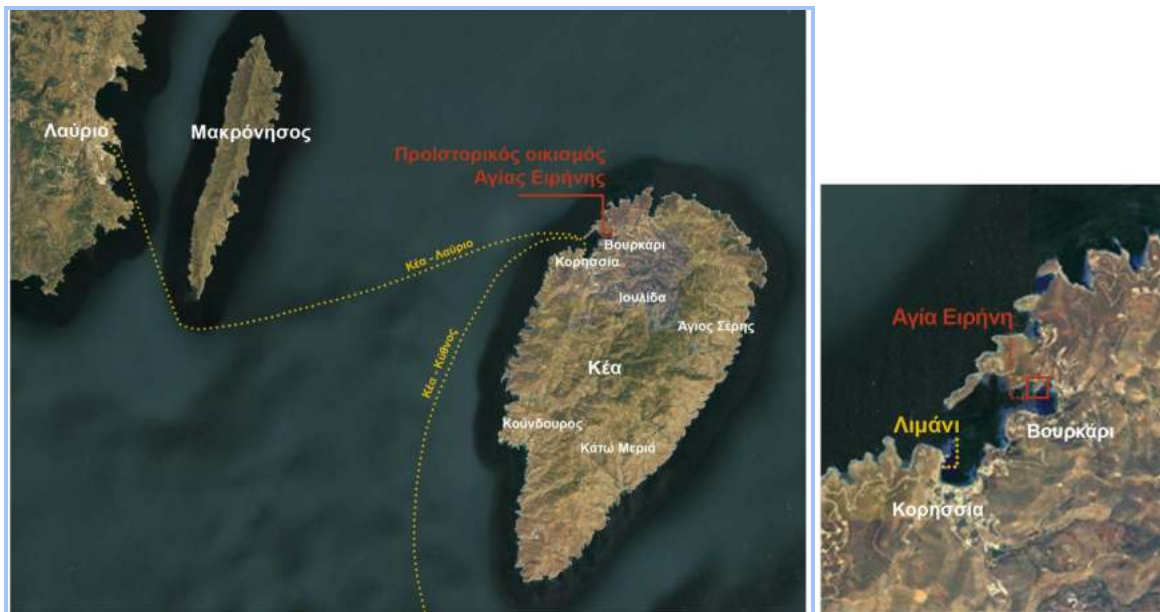
Κλείνοντας, δόθηκε ιδιαίτερη μέριμνα στα προβλήματα λειτουργίας και επισκεψιμότητας του αρχαιολογικού χώρου και στην διαμόρφωση μιας σχεδιαστικής πρότασης που θα εντάσσεται ομαλά στο περιβάλλον, λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς και αναδεικνύοντας την ιστορική σημασία του.

1. Γενικά στοιχεία για το νησί της Κέας

Θέση

Η Κέα ή Τζιά, στο δυτικό άκρο του κυκλαδικού συμπλέγματος, φυσική γέφυρα επικοινωνίας του ελλαδικού κορμού με το Αιγαίο, υψώνεται μπροστά ακριβώς στο μεγάλο θαλάσσιο ρεύμα του Κάβο - Ντόρο, οριοθετώντας το Αρχιπέλαγος από τον Νότιο Ευβοϊκό κόλπο.

Είναι ένα από τα μεγαλύτερα Κυκλαδονήσια, με έκταση 131 τετραγωνικά χιλιόμετρα (το 6ο κατά σειρά, μετά τη Νάξο, την Ανδρο, την Πάρο, την Τήνο και τη Μήλο). Το λιμάνι της Κέας απέχει από τον Πειραιά 40 μίλια, από το Λαύριο 16 μίλια, και από την κυκλαδική πρωτεύουσα Ερμούπολη της Σύρου 33 μίλια.

Εικόνες 1.2-1.3: Σχετικές θέσεις της Κέας και του οικισμού.

Φυσικό περιβάλλον

Το νησί έχει σχήμα αμυγδάλου, και η περίμετρός του έχει μήκος περίπου 82 χλμ.

Είναι ορεινό, με έντονο ανάγλυφο σ' όλη του την έκταση. Ανάμεσα στις βουνοσειρές που σε αρκετά σημεία το ύψος τους ξεπερνά τα 500 μέτρα (ψηλότερη κορυφή του νησιού είναι ο Προφήτης Ηλίας σε υψόμετρο 568 μ.), σχηματίζονται στενές εύφορες κοιλάδες.

Το νησί αποτελείται σχεδόν εξ' ολοκλήρου από σχιστόλιθους. Τα μάρμαρα συμμετέχουν σ' ένα μικρό ποσοστό (6-7%), και βρίσκονται κυρίως στο ανατολικό τμήμα του προς τις ακτές. Εκεί όπου τα μάρμαρα συναντώνται σε λεπτά στρώματα ανάμεσα στους σχιστολιθικούς όγκους και όπου οι μορφολογικές συνθήκες το ευνοούν, εμφανίζονται πηγές νερού. Αλλού πάλι στις εμφανίσεις των μαρμάρων παρατηρούνται μεταλλεύματα, κυρίως ενώσεις του σιδήρου και του μαγγανίου, που αποτελούσαν αντικείμενο εκμετάλλευσης από τα πανάρχαια χρόνια μέχρι πρόσφατα (Κάλαμος, Σπαθί, Ορκος, Σχίνος, Λιπαρό, Πλατύ Γιαλός κ.λ.π.). Ένα είδος σιδηρούχου μεταλλεύματος που συντίθεται κύρια από λειμωνίτη και αιματίτη, ήταν γνωστό στην αρχαιότητα ως μίλτος.

Σ' ένα τέτοιο γεωμορφολογικό πλαίσιο, το κλίμα της Κέας, τυπικό εύκρατο μεσογειακό με ήπιους χειμώνες και δροσερά καλοκαίρια, είναι γενικά ξηρό αλλά και με περιόδους έντονης υγρασίας σ' ορισμένες περιοχές. Οι βροχοπτώσεις είναι μεν περιορισμένες, αλλά περισσότερες από τον μέσο όρο βροχόπτωσης στις Κυκλάδες. Κατά τη χειμερινή περίοδο στα ορεινά υψώματα των εξοχών, δεν λείπουν και τα χιόνια.

Ενώ κατά μήκος της ακτογραμμής του νησιού, η βλάστηση είναι φτωχή, θαμνώδης, με όλα τα χαρακτηριστικά που διακρίνουν την κυκλαδική χλωρίδα, στο εσωτερικό τα εδάφη είναι γόνιμα και η βλάστηση ιδιαίτερα πλούσια. Αμυγδαλιές, εσπεριδοειδή και άλλα σπυροφόρα καλλιεργούνται ευρέως σε κοιλάδες, βουνοπλαγιές και οροπέδια, ενώ στη τζιιώτικη ενδοχώρα συναντάται εκτεταμένη δενδρώδης αυτοφυής βλάστηση από χιλιάδες βασιλικές βελανιδιές, που σε ορισμένα σημεία συγκροτούν πυκνά δάση. Μεγάλη είναι επίσης η ποικιλία ενδημικών της Κέας βοτάνων και φυτών, που συχνά περιέχουν σπάνιες φαρμακευτικές ουσίες. Πολλά μικρά άγρια ζώα και ερπετά ζουν στην Κέα, ενώ πλούσια είναι και η ορνιθοπανίδα του νησιού.

Πληθυσμιακά στοιχεία

Ο πληθυσμός της Κέας ανέρχεται σε 2.446 μόνιμους κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 2011. Οι βασικοί οικισμοί της Κέας περιορίζονται στην Ιουλίδα, την ορεινή πρωτεύουσα με 633 κατοίκους, όπου συγκεντρώνεται το μεγαλύτερο μέρος των κοινωνικών και οικονομικών δραστηριοτήτων του νησιού, και στο λιμάνι της Κορησίας, τουριστικό και διαμετακομιστικό κέντρο με 711 κατοίκους. Το Βουρκάρι, τουριστικό αγκυροβόλιο με 121 κατοίκους, στον ανατολικό μυχό του μεγάλου κόλπου, και ο Κούνδουρος, φημισμένο θέρετρο του νησιού με 17 κατοίκους, ολοκληρώνουν την εικόνα των συνεκτικών οικισμών της Κέας. Σχεδόν ολόκληρος ο υπόλοιπος πληθυσμός ζει σε διάσπαρτες αγροικίες, χτισμένες πάνω σε υψώματα και βουνοπλαγιές σ' όλο το μήκος και πλάτος της τζιιώτικης ενδοχώρας, και ανέρχεται σε 940 κατοίκους, στη μεγάλη πλειοψηφία τους γεωργοκτηνοτρόφους και οικοδόμους.

Οικονομία

Οι μόνιμοι κάτοικοι στην Κέα ασχολούνται κυρίως με τη γεωργία, την κτηνοτροφία και την οικοδομική. Επίσης, ορισμένα άτομα δραστηριοποιούνται στους τομείς του εμπορίου και της παροχής υπηρεσιών, και αρκετοί από τους κατοίκους ασχολούνται με τον τουρισμό. Ωστόσο, η τουριστική ανάπτυξη του νησιού δεν είναι ιδιαίτερα έντονη και περιορίζεται σε σημεία και μονοπάτια αρχαιολογικού και φυσιολατρικού ενδιαφέροντος.

Το δίκτυο μονοπατιών της Κέας, συνολικού μήκους 36 χλμ., έχει δώσει άνθιση στον περιπατητικό τουρισμό, και έχει χαρακτηριστεί ως «Δίκτυο Διαδρομών Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος». Τα λιθόστρωτα μονοπάτια διασχίζουν τα δάση των βελανιδιών, συναντούν παραδοσιακές πετρόχτιστες πηγές, και ασπρισμένα, γραφικά ξωκλήσια, καταλήγοντας είτε σε μικρούς όρμους είτε σε παραλίες. Πολλές από τις διαδρομές ήταν μέρος του οδικού δικτύου των αρχαίων Κείων, που συνέδεε τις τέσσερις πόλεις-κράτη και παρουσιάζουν έντονο ιστορικό και αρχαιολογικό ενδιαφέρον.

Παράλληλα, σε αντίθεση με άλλα νησιά των Κυκλάδων, η Κέα διατηρεί την αγροτική της οικονομία, με την εκτροφή βοοειδών και αμνοεριφίων, καθώς και την παραγωγή μελιού.

Εικόνα 1.4: Τα μονοπάτια της Κέας (Δήμος Κέας, <https://destinationkea.com/>)

Ιστορική Αναδρομή

Τα πρώτα σημάδια οργανωμένης ζωής στην Κέα τοποθετούνται στην 4η π. Χ. χιλιετία, στο τέλος της νεολιθικής περιόδου και στην απαρχή της εποχής του Χαλκού (Χαλκολιθική περίοδος). Στα βορειοδυτικά παράλια του νησιού μεταξύ των κόλπων Αγίου Νικολάου και Οτζιά, επάνω στη μικρή βραχώδη χερσόνησο Κεφάλα, - που στα δυτικά σχηματίζει μικρό φυσικό λιμάνι -, εντοπίστηκε οικισμός και νεκροταφείο του 3.300 - 3.200 π. Χ.

Όχι πολύ μακριά από τη θέση αυτή, στη μικρή χερσόνησο της Αγίας Ειρήνης στο βάθος του κόλπου του Αγίου Νικολάου, αρχίζει μέσα στην 3η π. Χ. Χιλιετία, να αναπτύσσεται, λίγο μετά την εγκατάλειψη του οικισμού της Κεφάλας, οικισμός της Πρωτοκυκλαδικής περιόδου. Η θέση αυτή, στην οποία αναφέρεται και η συγκεκριμένη εργασία, έμελλε για πάνω από χίλια πεντακόσια χρόνια, να βάλει τη σφραγίδα της στην ιστορία και τον πρώιμο πολιτισμό του Αιγαίου πελάγους.

Ο οικισμός της Αγίας Ειρήνης καταστράφηκε κατά τον 15^ο π. Χ. αιώνα, ενώ βρισκόταν στο απόγειο της ακμής του. Λίγο αργότερα, το κέντρο διαβίωσης και δραστηριοτήτων στην περιοχή του κόλπου του Αγίου Νικολάου, μετατοπίζεται προς την περιοχή του σημερινού λιμανιού της Κορησσίας.¹

Η Κέα είχε τέσσερις πόλεις στους ιστορικούς ελληνικούς χρόνους. Πρώτη ήταν η Ιουλίδα, στην ενδοχώρα, ψηλά στους βόρειους λόφους, περίφημη ως ο τόπος καταγωγής του Σιμωνίδη, του Βακχυλίδη και του Πρόδικου. Είναι η κύρια σύγχρονη πόλη, γεμάτη από κτίρια και ως εκ τούτου δεν είναι εύκολα προσβάσιμη για αρχαιολογικές ανασκαφές. Το λιμάνι της ήταν η Κόρησος (σημερινή Κορησσία) στο νοτιοδυτικό άκρο του μεγάλου λιμανιού. Διακρίνονται τμήματα αρχαίων τειχών, ενώ βρέθηκε ένας κούρος του 6^{ου} αιώνα, και η θέση ενός ναού στον λόφο πάνω από αυτήν, αλλά και εδώ η σημερινή ενεργή πόλη του λιμανιού, παρεμποδίζει τη λεπτομερή έρευνα. Στη δυτική ακτή ήταν η Ποίησσα (Ποίσσα, Ποίασσα) και στα νοτιοανατολικά η Καρθαία, σημαντική πόλη της τετραπόλεως, όπου ανασκαφές αποκάλυψαν οχυρώσεις, ναούς, γλυπτά, θέατρο και άλλα κτίρια. Αρχαίοι συγγραφείς και επιγραφές αναφέρουν πολλά μικρότερα χωριά και ιερά, σε περιοχές γύρω από τα τέσσερα κύρια κέντρα, ενώ έχουν επισημανθεί στοιχεία για ακόμα περισσότερα.

Κατοικίες, άλλα κτίρια και τάφοι στην Κέα μαρτυρούν συνεχή κατοίκηση σε μεγάλο μέρος της ρωμαϊκής περιόδου. Ο Κικέρων επισκέφτηκε το νησί το 51 π. Χ., ενώ αγάλματα του Ιούλιου Καίσαρα ως ευεργέτη και σωτήρα, ανεγέρθηκαν στην Καρθαία. Στην Αγία Ειρήνη, ένας μεγάλος λάκκος, γεμάτος με νεότερα ρωμαϊκά κεραμικά, βρέθηκε πάνω από τα ερείπια της Οικίας Α.

Η βυζαντινή εποχή αντιπροσωπεύεται από ερείπια μικρών εκκλησιών και άλλες ενδείξεις. Στη συνέχεια, οι Βενετοί ήταν παρόντες από τον 13ο αιώνα έως και τον 16^ο, οπότε αιώνα το νησί έγινε μέρος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Στα νεότερα χρόνια, ο Λάμπρος Κατσώνης επέλεξε την Κέα ως ορμητήριο των επιχειρήσεών του και ύψωσε το λάβαρο της επανάστασης κατά των Τούρκων. Το 1790 αυτός και ο στόλος του πολέμησαν σκληρά εναντίον ενός πολύ μεγαλύτερου εχθρικού στόλου. Όταν τη νύχτα, μία Τούρκικη μοίρα απέκλεισε τη στενή είσοδο του λιμανιού, ο ίδιος επιχείρησε ένα ιδιοφυές πλάνο διαφυγής. Βύθισε όλα τα πλοία του εκτός από το μικρότερο, το οποίο μέσω μία στενής λωρίδας γης, μεταφέρθηκε από τα πληρώματα προς την ανοιχτή θάλασσα. Έτσι ο ίδιος ο Λάμπρος Κατσώνης και οι σύντροφοί του διέφυγαν. Η Κέα εντάχθηκε στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, το 1832.²

¹ Τάσος Αναστασίου, (χ.χ.)

² J. L. Caskey, 1981, σ.324

Προκειμένου να γίνει πιο σαφές το χρονικό και χωρικό πλαίσιο στο οποίο αναπτύχθηκε ο προϊστορικός οικισμός της Αγίας Ειρήνης, αρχικά θα παρουσιαστεί αναλυτικότερα το κομμάτι της ιστορίας που αφορά την πρώτη ανθρώπινη παρουσία στις Κυκλάδες. Παράλληλα, ιδιαίτερα σημαντικό κρίνεται να παρουσιαστεί εν συντομία ο νεολιθικός οικισμός της Κεφάλας, ο οποίος προηγήθηκε της Αγίας Ειρήνης στο νησί της Κέας και είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με αυτήν.

Οι πρώτοι οικισμοί

Το σύμπλεγμα των νησιών που αποτελούν τις Κυκλάδες, πήρε την μορφή που μας είναι γνωστή σήμερα αρκετές χιλιάδες χρόνια πριν. Στο μακρινό παρελθόν αποτελούσε μέρος της Αιγηίδας, μιας ενιαίας ξηράς που κάλυπτε το Αιγαίο πέλαγος, μεγάλο μέρος της σημερινής ηπειρωτικής Ελλάδας και τη δυτική Μικρά Ασία. Η Αιγηίδα σταδιακά κατακερματίστηκε και καταβυθίστηκε λόγω σεισμικής και ηφαιστειακής δραστηριότητας, με αποτέλεσμα πριν από περίπου 2 εκατομμύρια χρόνια να σχηματιστούν οι Κυκλάδες, οι οποίες έκτοτε συνέχισαν να εξελίσσονται γεωλογικά, παίρνοντας την σημερινή τους μορφή πριν από περίπου 10.000 χρόνια.

Λόγω της γεωλογικής ιστορίας τους, οι Κυκλάδες διαθέτουν σημαντικό ορυκτό πλούτο, γεγονός που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη ανθρώπινης δραστηριότητας στο χώρο αυτό. Τα ανατολικότερα νησιά διαθέτουν ποικιλία κρυσταλλικών πετρωμάτων (μάρμαρο, σχιστόλιθο, γνεύσιο κ.ά.). Τα δυτικότερα διαθέτουν μεταλλοφόρα κοιτάσματα ενώ τα νοτιότερα ανήκουν στο ηφαιστειακό τόξο του νοτίου Αιγαίου κι έχουν ηφαιστειακά πετρώματα.³ Έτσι κάποια εργαλεία από οψιανό που εντοπίζονται σε στρώματα της 11ης χιλιετίας π. Χ., είναι τα πρωιμότερα ίχνη ανθρώπινης παρουσίας στις Κυκλάδες.⁴

Τα νησιά, ωστόσο, άρχισαν να κατοικούνται συστηματικά κατά την νεότερη Νεολιθική περίοδο (γύρω στο 5.000 π.Χ.). Οι πρώτοι εκτεταμένοι οικισμοί που μας είναι γνωστοί είναι ο οικισμός του Σάλιαγκου, που ανήκει στην Νεότερη Νεολιθική Ι και εντοπίζεται σήμερα σε μια νησίδα μεταξύ Πάρου και Αντιπάρου και ο οικισμός της Κεφάλας, ο οποίος ανήκει στην Νεότερη Νεολιθική ΙΙ και βρίσκεται σε ένα ακρωτήριο στο βορειοδυτικό άκρο της Κέας. Ο οικισμός αυτός, εντοπίστηκε μαζί με ένα νεκροταφείο του 3.300 - 3.200 π. Χ., μεταξύ των κόλπων Αγίου Νικολάου και του Οτζιά, πάνω στη μικρή βραχώδη χερσόνησο Κεφάλα - που στη μια της πλευρά σχηματίζει μικρό φυσικό λιμάνι.

³ Αρχείο Κυκλαδικού Μουσείου

⁴ Αρχείο Κυκλαδικού Μουσείου

Ο Νεολιθικός Οικισμός της Κεφάλας

Ο Νεολιθικός οικισμός της Κεφάλας δεν θα μπορούσε να μην αναφερθεί σε μία μελέτη που αφορά τον οικισμό της Αγίας Ειρήνης καθώς οι δύο αυτοί οικισμοί αναπτύχθηκαν διαδοχικά, σε πολύ κοντινή απόσταση και η ανασκαφή στις δύο θέσεις ξεκίνησε παράλληλα από την ίδια αρχαιολογική ομάδα.

Τα ευρήματα του οικισμού της Κεφάλας αποδείχθηκαν ιδιαίτερα πολύτιμα καθώς έδωσαν σημαντικές πληροφορίες σχετικά με την κατοίκηση κατά την τελευταία περίοδο της Νεολιθικής εποχής στον κυκλαδικό χώρο.

Οι οικίες είχαν χτιστεί στις απόκρημνες πλαγιές του ακρωτηρίου, κυρίως στη νότια πλευρά, η οποία προφυλασσόταν από τους δυτικούς ανέμους. Ήταν λίθινες και αποτελούνταν από μικρά ορθογώνια δωμάτια, μακρόστενα, χτισμένα πάνω σε διαμορφωμένα οριζόντια επίπεδα. Ο οικισμός ήταν μικρός, και τα κατάλοιπα στις βραχώδεις πλαγιές έχουν αποσαρθρωθεί σε μεγάλο βαθμό

Πολύ κοντά στα κτίρια, σε μικρή απόσταση από τη θάλασσα, ανεσκάφησαν δύο νεκροταφεία στα οποία εντοπίστηκαν 40 τάφοι με μεμονωμένες ή ομαδικές ταφές. Οι τάφοι αυτοί είχαν ορθογώνια, ημικυκλική ή ωειδή κάτοψη και περιείχαν λίγα αλλά σημαντικά κτερίσματα.

Συνολικά στα ευρήματα του οικισμού περιλαμβάνονταν κατάλοιπα μεταλλουργικής δραστηριότητας καθώς και κεραμικά ειδώλια, λίθινα αγγεία και εργαλεία. Λόγω της παρουσίας άφθονων θραυσμάτων οψιανού από την Μήλο συμπεραίνεται ότι οι κάτοικοι του οικισμού διατηρούσαν επαφές με άλλα νησιά του Αιγαίου. Με βάση τα παραπάνω οι μελετητές συμπεραίνουν ότι επρόκειτο για έναν μικρό και λιτό οικισμό, ο οποίος κατοικήθηκε κατά κύριο λόγο από ψαράδες και εμπόρους.⁵

Έναν αιώνα μετά την ίδρυσή του, ο οικισμός της Κεφάλας εγκαταλείφθηκε και ουδέποτε κατοικήθηκε εκ νέου. Τα πρωιμότερα ευρήματα του οικισμού της Αγίας Ειρήνης, είναι ελαφρώς μεταγενέστερα από εκείνα της Κεφάλας.

⁵ Ουρ. Παπαβασιλείου-Μπάλλη, 2017, σ.255

J. L. Caskey, 1971, σ.391

J. L. Caskey, 1962, σ.265-266

Εικόνα 1.5: Τοποθεσία οικισμού Κεφάλας & οικισμού Αγίας Ειρήνης (αεροφωτογραφία ΓΥΣ 1983).
Εικόνα 1.6: Ακρωτήριο από νοτιοδυτικά (J. L. Caskey, 1962, plate 92a).

2. Προϊστορικός Οικισμός Αγίας Ειρήνης

2.1 Το χρονικό της έρευνας

Ο οικισμός πήρε το όνομά του από το εκκλησάκι της Αγίας Ειρήνης που υπάρχει σήμερα στο ακρωτήριο και χτίστηκε σύμφωνα με μαρτυρίες κατά τη δεκαετία του 1940. Πριν από αυτό, στην ίδια θέση προϋπήρχε άλλο ερειπωμένο, αφιερωμένο και αυτό στην Αγία Ειρήνη.⁶

Εικόνα 2.1: Οικισμός Αγίας Ειρήνης (J. L. Caskey, 1971, plate 71b).

Εικόνα 2.2: Το ακρωτήριο της Αγίας Ειρήνης & ο κόλπος Βουρκάρη απο βορειοδυτικά (J. L. Caskey, 1962, plate 93a)

Λόγω της σταθερής και μακρόχρονης διάβρωσης, στις δυτικές και νοτιοανατολικές όχθες του ακρωτηρίου, υπάρχουν εμφανή κατάλοιπα αρχαίων τοίχων και πλούσια διαστρωμάτωση αρχαιολογικού υλικού. Το ίδιο παρατηρείται και στις άκρες του επαρχιακού δρόμου που διασχίζει το βόρειο άκρο της μικρής χερσονήσου.

⁶ J. L. Caskey, 1962, σ.266

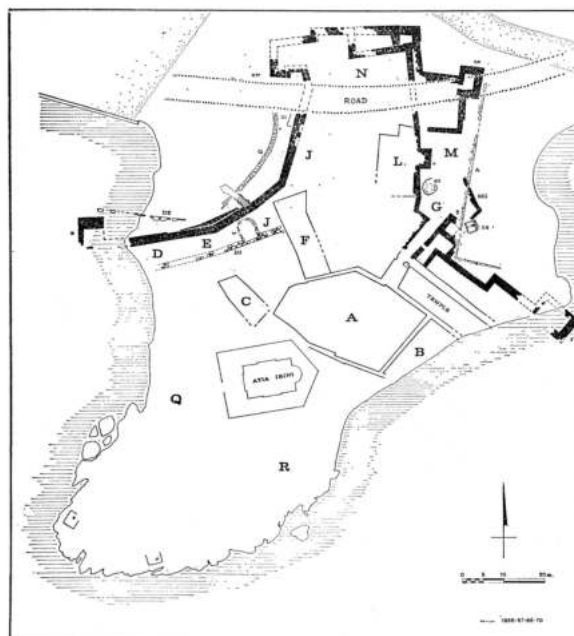
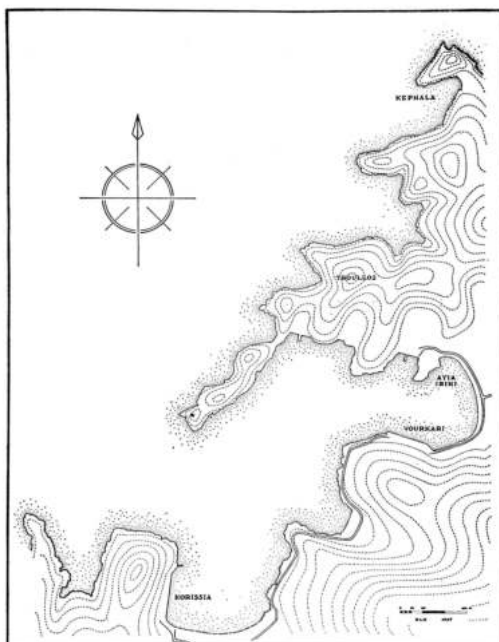
Συνεπώς η θέση ήταν γνωστή στους αρχαιολογικούς κύκλους.⁷

Οι ανασκαφές στο χώρο της Αγίας Ειρήνης πραγματοποιήθηκαν υπό την διεύθυνση του Αμερικανού αρχαιολόγου, J.L. Caskey και του πανεπιστημίου του Cincinnati.

Μέσω της ΑΣΚΣΑ, η οποία στήριξε υλικά και οικονομικά το εγχείρημα, εκδόθηκε άδεια από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων το 1960. Η γαιανθρακεμπορική εταιρία Μηχαλινός, έδωσε επίσης την άδεια να διεξαχθούν ανασκαφές σε οικόπεδο ιδιοκτησίας της καθώς και να χρησιμοποιηθούν κτίριά της ως εργαστήρια και χώροι διημέρευσης.⁸ Το εγχείρημα χρηματοδοτήθηκε επιπλέον από το κληροδότημα Taft και το ταμείο Κλασικών Classics Funds του πανεπιστημίου του Cincinnati. Τέλος, υπήρξε χορηγία και από το Wallace K. Harrison Architectural Foundation.⁹

Οι ανασκαφές ξεκίνησαν το 1960 και συνεχίστηκαν ως το 1968. Περιορισμένες ανασκαφές και επιτόπια μελέτη των ευρημάτων συνεχίστηκε υπό τον Caskey μέχρι τον θάνατό του το 1982 και στη συνέχεια υπό την διεύθυνση της E. Schofield έως το 1989. Κατά τη διάρκεια όλων αυτών των χρόνων μια μεγάλη ομάδα έμπειρων και νέων επιστημόνων ασχολήθηκε συστηματικά ή περιστασιακά με τον οικισμό και συνεχίζει μέχρι σήμερα να μελετά και να δημοσιεύει υλικό.

Παράλληλα με τον προϊστορικό οικισμό της Αγίας Ειρήνης η ομάδα του Caskey πραγματοποίησε ανασκαφές στην Κεφάλα, μία θέση 2 χιλιόμετρα βόρεια της Αγίας Ειρήνης στην οποία όπως αναφέρθηκε βρέθηκαν οικισμός και νεκροταφείο της Ύστερης Νεολιθικής εποχής. Τέλος, ανεσκάφη μερικώς και η θέση Τρούλλος, περίπου μισό χιλιόμετρο βόρεια της Αγίας Ειρήνης, όπου πάνω σε έναν λόφο εντοπίστηκε παρατηρητήριο ή ιερό των προϊστορικών χρόνων το οποίο είναι πιθανό, ότι σχετιζόταν άμεσα με τον οικισμό της Αγίας Ειρήνης.

Εικόνα 2.3: Βορειοδυτική ακτή της Κέας (J. L. Caskey, 1971, σ.397).

Εικόνα 2.4: Αποτύπωση οικισμού Αγίας Ειρήνης (J. L. Caskey, 1971, σ.360).

⁷ J. L. Caskey, 1962, σ.266

⁸ Ουρ. Παπαβασιλείου-Μπάλλη, 2017, σ.225

⁹ J. L. Caskey, 1966, σ.363-364

Από την αρχή της ανασκαφής, φαίνεται ότι ο επικεφαλής αρχαιολόγος Caskey πρότεινε την τήρηση ανασκαφικών ημερολογίων ανά τομέα και όχι ανά άτομο όπως συνηθιζόταν. Δημιουργήθηκε ένα σχεδιάγραμμα με την κάτοψη της ανασκαφικής περιοχής στο οποίο σημειώθηκαν τα όρια και οι κωδικές ονομασίες κάθε τομέα.

Έτσι, όταν με την πάροδο των χρόνων, οι επικεφαλής του κάθε τομέα άλλαζαν, το υλικό παρέμενε οργανωμένο.¹⁰

Το 1977 ο J. L. Caskey κατηγοριοποίησε τις διαφορετικές φάσεις κατοίκησης της Αγίας Ειρήνης με λατινικούς αριθμούς, ξεκινώντας με τη περίοδο I, στα τελικά χρόνια της Νεολιθικής εποχής και καταλήγοντας στη περίοδο VIII και την Μυκηναϊκή περίοδο.

Σε συνέχεια των ανασκαφών έχουν δημοσιευτεί ετήσιες αναφορές στο περιοδικό *Hesperia* καθώς επίσης έχουν εκδοθεί 11 τόμοι μέχρι σήμερα, σε καθέναν από τους οποίους παρουσιάζεται μία χρονική ή υλική ενότητα.

Τελευταία προσθήκη σε αυτήν τη σειρά, ο τόμος XI της Lyvia Morgan, εκδόθηκε το 2020 και είναι αφιερωμένος στα θραύσματα τοιχογραφιών από τον βορειοανατολικό προμαχώνα. Πρόκειται για μία ακόμα εξαιρετική μελέτη που δίνει νέο φως στο κοινωνικό πλαίσιο της Αγίας Ειρήνης. Επιπλέον τόμοι αναμένεται να εκδοθούν σε συνέχεια των προηγούμενων ενώ παράλληλα ο οικισμός έχει μελετηθεί από πολλούς ερευνητές και υπάρχει μεγάλος αριθμός δημοσιευμένων επιστημονικών άρθρων.

Οι ανασκαφές δεν ολοκληρώθηκαν τις δεκαετίες του 60 και 70.

Λέγεται πως ο ίδιος ο Caskey δεν επιθυμούσε να ανασκάψει ολόκληρη την θέση, αλλά επιθυμούσε να αφήσει κάποιες περιοχές ως έχουν, ώστε να ανασκαφούν στο μέλλον με πιο εξελιγμένες μεθόδους.

Σήμερα οι ανασκαφές στον χώρο παραμένουν ανενεργές και το κεντρικό και νοτιοδυτικό μέρος του οικισμού, παραμένει σχεδόν ανέπαφο. Η ανασκαφική έρευνα υπολογίζεται πως θα συνεχιστεί στο μέλλον από την ΑΣΚΣΑ, όμως στην παρούσα φάση, ο μεγάλος αριθμός σημαντικών θέσεων με τον οποίο ασχολείται, δεν αφήνει περιθώρια ώστε να συνεχιστεί η ανασκαφή στην Αγία Ειρήνη.

¹⁰ Ουρ. Παπαβασιλείου-Μπάλλη, 2017, σ.267

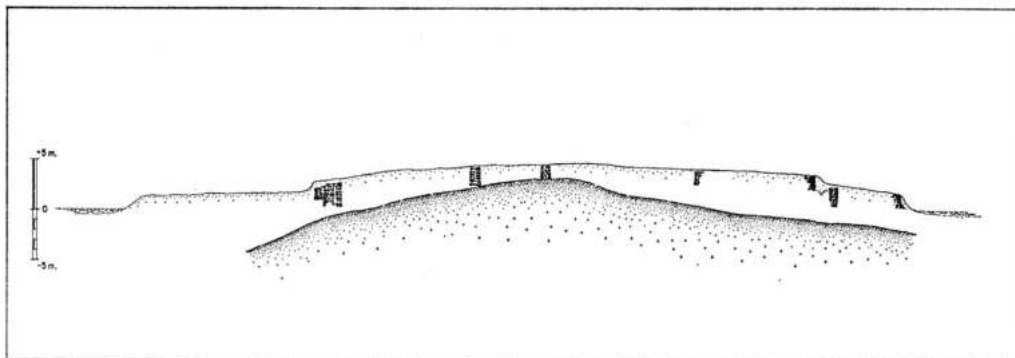
2.2 Γεωμορφολογικά

Η Κέα βρίσκεται σε προνομιακή θέση στο Αιγαίο πέλαγος, σε απόσταση μόλις 30 χιλιομέτρων από την ηπειρωτική Ελλάδα και 270 χιλιομέτρων από την πρωτεύουσα της Μινωικής Κρήτης, την Κνωσό. Θαλάσσιοι εμπορικοί δρόμοι από την νότια ηπειρωτική Ελλάδα προς το Αιγαίο, περνούσαν από την βόρεια πλευρά του νησιού ενώ δρόμοι μεταξύ των νοτίων Κυκλάδων και του στενού του Ευρίπου (του νότιου Ευβοϊκού κόλπου) περνούσαν από τις ανατολικές και τις δυτικές ακτές του.¹¹

Παράλληλα το νησί διαθέτει ένα μεγάλης χωρητικότητας φυσικό λιμάνι στα βορειοδυτικά, το οποίο είναι προστατευόμενο από τους βόρειους ανέμους.¹²

Η θέση λοιπόν στην οποία αναπτύχθηκε ο οικισμός της Αγίας Ειρήνης, στο ανατολικό προστατευμένο άκρο αυτού του φυσικού λιμανιού, δεν ήταν τυχαία και αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα για την μακρόχρονη ευημερία του.¹³

Πρόκειται για ένα βραχώδες ακρωτήριο που εισχωρεί κατά 150 μέτρα στην θάλασσα και το οποίο ενώνεται με την ξηρά στα βορειοανατολικά μέσω μιας στενής λωρίδας γης. Μία ομαλή βραχώδης ράχη εξελίσσεται σε σχήμα τόξου, ξεκινώντας από τα βόρεια και καταλήγοντας στα νοτιοδυτικά στην άκρη του ακρωτηρίου. Η ιδιαίτερη γεωμορφολογία της θέσης αυτής επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο ανάπτυξης του οικισμού. Το μέγιστο ύψος του ακρωτηρίου δεν ξεπερνά τα 5μ. από το επίπεδο της θάλασσας.¹⁴ Γνωρίζουμε ότι κατά τους προϊστορικούς χρόνους, σε τουλάχιστον δύο θέσεις στα βορειοδυτικά του ακρωτηρίου, ανέβλυζε από τον βράχο γλυκό νερό.

Εικόνα 2.5: Κατά μήκος τομή του ακρωτηρίου, που δείχνει τη σύγχρονη επιφάνεια και το περίγραμμα του βράχου(J. L. Caskey, 1971, σ.362).

Κατά την διάρκεια των ανασκαφών έγινε σαφές ότι η ιστορία του ακρωτηρίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την έντονη σεισμική δραστηριότητα και τις διαδοχικές αλλαγές στην στάθμη της θάλασσας που έλαβαν χώρα από την Ύστερη Νεολιθική εποχή μέχρι και την Ελληνιστική περίοδο.

¹¹ J. L. Caskey, 1981, σ.322

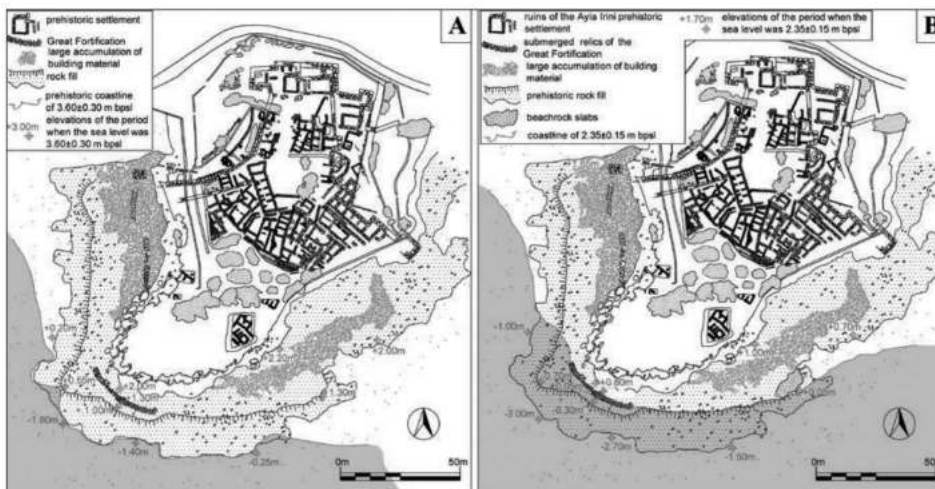
¹² J. L. Caskey, 1962, σ.266, J. L. Caskey, 1981, σ.322

¹³ J. L. Caskey, 1962, σ.266, J. L. Caskey, 1981, σ.321-322

¹⁴ N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016, σ.120

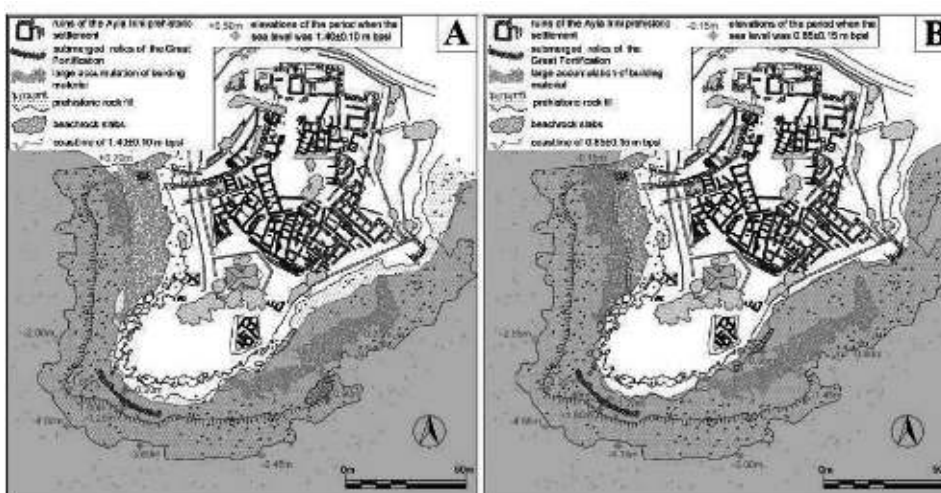
Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη που πραγματοποιήθηκε από τον Ν. Μουρτζά και την Ε. Κολαίτη, η εικόνα του ακρωτηρίου άλλαξε σημαντικά όταν το 2000 π. Χ., η στάθμη ανέβηκε περισσότερο από τα 5.00 μ., στα 3.60 μ. διαταράσσοντας την ζωή των κατοίκων του οικισμού. Πολλούς αιώνες μετά, κατά τα μέσα του 2ου αιώνα π. Χ., η στάθμη ανέβηκε στα 2.35 μ. Την περίοδο της Ενετοκρατίας, κατά το 1200 μ. Χ., η στάθμη ανέβηκε στο 1.40 μ., και στη συνέχεια μετά το 1570, έφτασε τα 0.85μ. Τα τελευταία 400 χρόνια έφτασε στο επίπεδο που βλέπουμε σήμερα και ορίζουμε ως 0.¹⁵

Γίνεται σαφές ότι λόγω αυτών των γεωλογικών παραγόντων η σύγχρονη εικόνα του ακρωτηρίου είναι αρκετά διαφορετική από αυτήν που είχε όταν βρισκόταν εν λειτουργία ο οικισμός. Οι αλλαγές αυτές θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όταν αναλογιζόμαστε την συνολική έκταση του οικισμού αλλά και τη σχέση του με τη θάλασσα και το υπόλοιπο νησί.

Εικόνα 2.6Α: Παλαιογεωγραφική ανακατασκευή του ακρωτηρίου της Αγίας-Ειρήνης (στάθμη θάλασσας -3.60μ)(N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016, σ.21).

Εικόνα 2.6Β: Παλαιογεωγραφική ανακατασκευή του ακρωτηρίου της Αγίας-Ειρήνης(στάθμη θάλασσας -2,35μ)(N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016, σ.21).

Εικόνα 2.7Α: Παλαιογεωγραφική ανακατασκευή του ακρωτηρίου της Αγίας-Ειρήνης (στάθμη θάλασσας -1.40μ)(N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016, σ.131).

¹⁵ N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016, σ.120

Εικόνα 2.7B: Παλαιογεωγραφική ανακατασκευή του ακρωτηρίου της Αγίας-Ειρήνης (στάθμη θάλασσας -0,85μ)(N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016, σ.131).

2.3 Περιγραφή Οικισμού

Γνωρίζοντας αρκετά καλά το ερευνητικό πλαίσιο αλλά και τα φυσικά χαρακτηριστικά της περιοχής μελέτης, μπορούμε πλέον να εστιάσουμε στον ίδιο τον οικισμό που άνθισε στο ακρωτήριο της Αγίας Ειρήνης.

Πρόκειται να παρουσιαστεί η γενική εικόνα και η εξέλιξη του οικισμού στο πέρασμα του χρόνου, προκειμένου να αποκτήσει ο αναγνώστης μία σφαιρική εικόνα, ενώ παράλληλα θα γίνει μία λεπτομερέστερη παρουσίαση κάποιων σημαντικών ενοτήτων.

Ο οικισμός της Αγίας Ειρήνης είναι ένας προϊστορικός οικισμός που αποτέλεσε σημαντικό κέντρο της εποχής του Χαλκού και παρέμεινε ενεργός για περίπου 1700 χρόνια. Σύμφωνα με τους Davis και Cherry, ο οικισμός κατά την ακμή του είχε μέγιστο πληθυσμό 780-1250 κατοίκους, ενώ κατά την Schofield, ο αριθμός δεν θα πρέπει να ξεπερνούσε τους 500.¹⁶

Η έκταση του οικισμού που βλέπουμε σήμερα δεν είναι μεγαλύτερη των στρεμμάτων, όμως, όπως αναφέρθηκε ήδη, ένα σημαντικό τμήμα του οικισμού βρίσκεται πλέον κάτω από το επίπεδο της θάλασσας. Κατά την περίοδο της ακμής του, ο οικισμός είναι πιθανόν ότι έφτασε σε έκταση τα 10 στρέμματα.¹⁷

¹⁶ S. Weisman, 2008, σ.7
E. Schofield, 2011 σ.191

¹⁷ S. Weisman, 2008, σ.8
E. Schofield, 2011, σ.191

Περίοδος Ι - Πρώιμη εποχή Χαλκού

Τα πρωιμότερα ίχνη ανθρώπινης παρουσίας στην Αγία Ειρήνη χρονολογούνται στο δεύτερο μισό της 4ης χιλιετίας π.Χ. και είναι ελαφρώς μεταγενέστερα της κατοίκησης στην Κεφάλα κατά την Ύστερη νεολιθική εποχή¹⁸. Δεν είναι σαφές πάντως, εάν υπήρχε μόνιμη εγκατάσταση στην περιοχή ή περιστασιακή παρουσία.¹⁹

Καθώς τα ευρήματα αυτής της περιόδου, δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως πρωτοκυκλαδικά και να ενταχθούν με ασφάλεια στην εποχή του Χαλκού, γίνεται συμβατικά αναφορά σε αυτά ως “ύστατα” νεολιθικά. Κατάλοιπα τοίχων αυτής της πρώτης περιόδου δεν βρέθηκαν. Εάν υπήρχαν κτίρια, είναι πιθανό να ήταν κατασκευασμένα από ευτελή υλικά. Τα λιγοστά ευρήματα αυτής της περιόδου περιορίζονται σε κεραμικά που βρέθηκαν σε κοιλότητες βράχων στο βορειοδυτικό μέρος του οικισμού στις περιοχές D και E του ανασκαφικού πλάνου, κοντά στην περιοχή όπου υπήρχε πηγή γλυκού νερού.²⁰

Περισσότερη και σε βάθος διερεύνηση δεν ήταν δυνατόν να γίνει καθώς μέρος αυτών των στρωμάτων βρίσκεται κάτω από το σύγχρονο επίπεδο της θάλασσας αλλά κυρίως επειδή καλύπτονταν σε μεγάλο βαθμό από σημαντικά ευρήματα της εποχής του Χαλκού που έπρεπε να διατηρηθούν.²¹

Τη φάση αυτή, ακολούθησε μια περίοδος χωρίς ανθρώπινη παρουσία και χωρίς ευρήματα της Πρώιμης εποχής του Χαλκού Ι (Πρωτοκυκλαδικής Ι) στην Αγία Ειρήνη.

¹⁸ L. Morgan, 2020, σ.227

¹⁹ J. L. Caskey, 1981, σ.322

²⁰ J. L. Caskey, 1971, σ.268

²¹ J. L. Caskey, 1981, σ.322

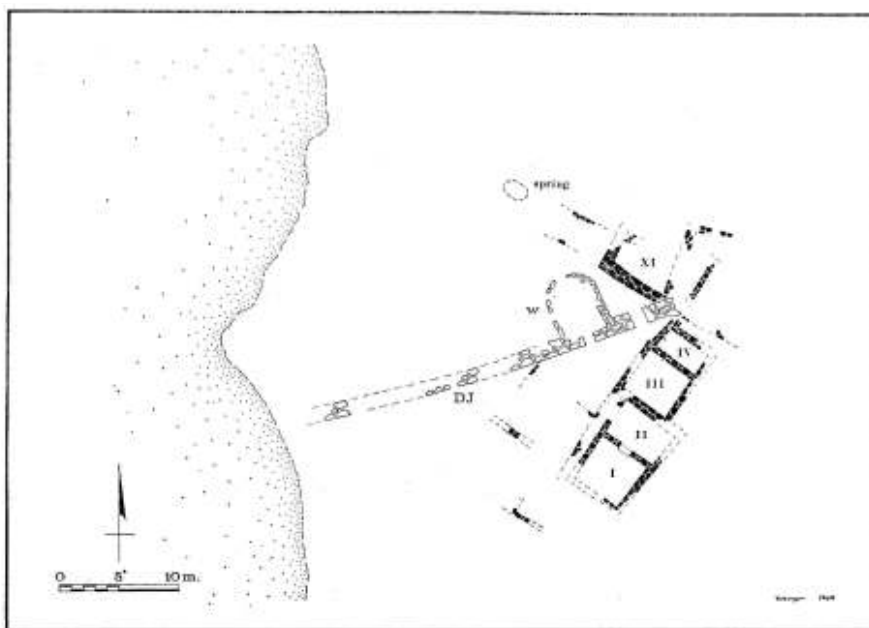
Περίοδος II - Πρώιμη εποχή Χαλκού

Ο οικισμός κατοικείται συστηματικά για πρώτη φορά, κατά την μέση περίοδο της Πρώιμης εποχής του Χαλκού²² (ύστερη Πρωτοκυκλαδική II) στα μέσα της τρίτης χιλιετίας π. Χ. (περίπου 2.500 π. Χ.)²³ μετά την έναρξη της ΠΕΧ II στο Αιγαίο.²⁴

Τα ευρήματα είναι άφθονα και περιλαμβάνουν πλούσια κεραμική, που εμφανίζει χαρακτηριστικά και της ΕΗ II και της ΕC II και χαμηλές καλοδιατηρημένες τοιχοποιίες.²⁵ Έχουν εντοπιστεί κυρίως στα βόρεια ανατολικά και δυτικά, αλλά εκτιμάται ότι υπάρχουν πολλά περισσότερα κάτω από τα μεταγενέστερα στρώματα της μέσης εποχής του Χαλκού.

Όπως έχει αποδειχθεί, οι κάτοικοι της πρώιμης και της μέσης περιόδου, έχτιζαν τα σπίτια τους σε χαμηλά επίπεδα που διαμορφώνονταν στις πλαγιές του βράχου που διέτρεχε το ακρωτήριο κατά μήκος του άξονά του.²⁶ Υπήρχαν μόνιμα κτίρια με συμπλέγματα δωματίων με επιμελώς κατασκευασμένη τοιχοποιία.²⁷ Ορισμένα από αυτά τα δωμάτια, έχουν δεχθεί επισκευές και κάποια άλλα μετατροπές, όμως δεν φαίνεται να έχουν υποστεί βίαιη καταστροφή.²⁸

Στο βόρειο τμήμα του δυτικού τομέα, κάτω από κτίρια της μέσης εποχής του Χαλκού, ανασκάφηκαν μία σειρά από δωμάτια. Τα δωμάτια αυτά τοποθετούνται με διακριτό προσανατολισμό σε σχέση με εκείνα της μέσης εποχής του Χαλκού, στον άξονα Βορά-Ανατολής. Η τοιχοποιία είναι επίσης αρκετά διαφορετική, αποτελούμενη από προσεκτικά τοποθετημένες μικρές επίπεδες πλάκες. Τρεις διαδοχικές κατασκευαστικές φάσεις είναι διακριτές.²⁹

²² L. Morgan, 2020, σ.227

²³ N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016

²⁴ D. E. Wilson, 1999, σ.227-228

²⁵ J. L. Caskey, 1981, σ.322

²⁶ J. L. Caskey, 1971, σ.363

²⁷ J. L. Caskey, 1971, σ.389

²⁸ J. L. Caskey, 1981, σ.322

²⁹ J. L. Caskey, 1971, σ.369

Εικόνα 2.8: Ο οικισμός την Πρώιμη εποχή του Χαλκού (με μαύρο) σε σχέση με τη Μέση εποχή του Χαλκού (σκιαγραφούμενο)(J. L. Caskey, 1971, σ.270).

Το τμήμα του κτιρίου XI που σώζεται σήμερα, τοποθετείται πάνω σε μία βαθιά εσοχή του βράχου από όπου κάποτε ανάβλυζε πόσιμο νερό.³⁰ Έξω από το κτίριο παρατηρείται κανάλι απορροής υδάτων. Πάνω από τα κατάλοιπα του XI βρέθηκαν διαδοχικές στρώσεις από χώμα και πλακόστρωτο που υποδεικνύουν την ύπαρξη κατηφορικών δρόμων προς τα βορειοδυτικά, οι οποίοι συνέδεαν την πόλη με την πηγή του νερού.

Νότια του κτιρίου XI συναντάμε τα δωμάτια I-VII. Μέρος του I δεν ήταν δυνατόν να ανασκαφεί, γιατί βρίσκεται κάτω από την οικία C, ενώ τα V και VII καταστράφηκαν κατά την κατασκευή των υπογείων της μεταγενέστερης οικίας F. Φαίνεται ότι όλα μαζί αποτελούσαν μέρος ενός συγκροτήματος κτιρίων που κάλυπτε μία έκταση τουλάχιστον 15 μ. επί 30 μ.³¹

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα δωμάτια αυτά είχαν πήλινα δάπεδα και λίθινα κατώφλια. Υπήρχε εστία με δακτύλιο από πέτρες, ενώ στο δωμάτιο III βρέθηκε ένας μεγάλος κάδος διαμορφωμένος από μεγάλες πλάκες σχιστόλιθου.³²

Εικόνα 2.9: Κάδος κατά την Πρώιμη εποχή του Χαλκού στο δωμάτιο III (J. L. Caskey, 1971, plate 67 c)

Εικόνα 2.10: Σπίτι της Πρώιμης εποχής του Χαλκού (J. L. Caskey, 1964, plate 50 b)

Διάσπαρτα στον αρχαιολογικό χώρο εντοπίζονται θραύσματα μαρμάρινων κυκλαδικών ειδωλίων. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι δεν βρέθηκαν σε τάφους, αλλά σε διαφορετικά σημεία του προϊστορικού οικισμού. Μεταξύ των ευρημάτων, υπάρχουν επίσης λίθινα και πήλινα αγγεία.

Στις μεταγενέστερες φάσεις κατοίκησης του οικισμού, οι κάτοικοι περισυνέλεξαν κάποια από αυτά και τα φύλαξαν ή τα χρησιμοποίησαν ως εργαλεία.

Τα περισσότερα από τα κυκλαδικά ειδώλια ανήκουν στον τύπο με τα διπλωμένα κάτω από το στήθος, χέρια. Δύο από αυτά έχουν διογκωμένη κοιλιά, που προδίδει κατάσταση εγκυμοσύνης. Μεγάλη ποικιλία ως προς την απόδοση των χαρακτηριστικών παρουσιάζουν τα κεφάλια, ενώ υπάρχει και ένα ειδώλιο με βιολόσχημο σώμα.³³ Τα ειδώλια της Αγίας Ειρήνης παρουσιάζουν διαφοροποίηση ως προς το υλικό, τη μορφή, αλλά και το εργαστήριο. Έχουν κατασκευαστεί από μάρμαρο διαφόρων χρωμάτων και ποιότητας.

³⁰ E. Schofield, 2011, σ.191

³¹ J. L. Caskey, 1971, σ.269

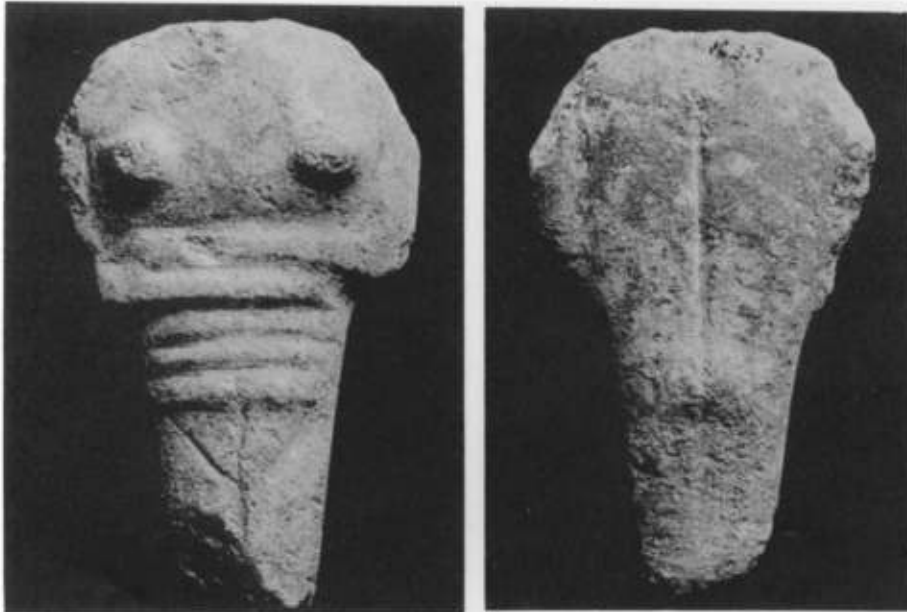
³² J. L. Caskey, 1971, σ.271

³³ Εύρημα μουσείου, αριθ. 71-73

Ένα πήλινο αγγείο με μορφή ζώου που κρατά κύπελλο,³⁴ ανήκει στην ίδια κυκλαδική παράδοση. Αποκαλύφθηκε σε κτίριο στη δυτική πλευρά του οικισμού της Αγίας Ειρήνης. Ομογενοποιημένη κεραμική με λίγες αλλαγές και μόνο τρεις φάσεις κατασκευής υποδεικνύουν σύντομη τη διάρκεια της περιόδου II.

Εικόνα 2.11: Κεφάλια και πόδι μαρμάρινων ειδωλίων (J. L. Caskey, 1971, plate 48 d)

Εικόνα 2.12: Μαρμάρινο ειδώλιο (Caskey, Investigations In Keos-plate 48 h)

³⁴ Εύρημα μουσείου, αριθ. 80

Περίοδος III - Πρώιμη εποχή Χαλκού

Η μετάβαση προς την περίοδο III ήταν σταδιακή αλλά αδιάκοπη. Ο προσανατολισμός και ο τύπος της τοιχοποιίας παραμένει σχεδόν ίδιος. Τα προηγούμενα χαρακτηριστικά της κεραμικής συνεχίζουν αλλά προστίθενται νέα με επιρροές από την Ανατολία (Μικρά Ασία). Κεραμική αυτού του τύπου εντοπίζεται άφθονη και σε άλλες θέσεις στο δυτικό Αιγαίο και τα παράλια του, επιβεβαιώνοντας έτσι την χρονολογική αντιστοιχία μεταξύ τους αλλά και την πολιτισμική σφαίρα επιρροής που προερχόταν από την Μικρά Ασία.³⁵

Με βάση τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι κατά την πρώιμη εποχή του Χαλκού III μία νέα ομάδα ανθρώπων, πιθανότατα από την Ανατολή, έφτασε στον χώρο και εγκαταστάθηκε ειρηνικά φέρνοντας νέα πολιτισμικά στοιχεία και υλικά.

Μετά από μία μακρόχρονη περίοδο ευημερίας, έρχεται νέα μεγάλη περίοδος εγκατάλειψης η οποία όμως δεν φαίνεται να οφείλεται σε βίαιη καταστροφή.

Σύμφωνα με τον Μουρτζά η εγκατάλειψη συνέβη ξαφνικά γύρω στο 2000 π. Χ., μετά από 500 χρόνια κατοίκησης, λόγω της ανόδου της στάθμης της θάλασσας από τα 5.0μ. στα 3.60μ.³⁶

Η Αγία Ειρήνη δεν ξανακατοικήθηκε παρά μόνον μετά την αρχή της μέσης εποχής του Χαλκού I στο Αιγαίο, όταν ξεκίνησε η περίοδος IV.

Εικόνα 2.13: Κούπα, Πρώιμη Εποχή του Χαλκού III (J. L. Caskey, 1981, plate 78c).

³⁵ David E. Wilson, 1999, σ.229-230

³⁶ N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016, σ.119

Περίοδος IV - Αρχική και μέση φάση της Μέσης εποχής Χαλκού

Στις αρχές της μέσης εποχής του Χαλκού, περίπου το 1900-1700 π. Χ.,³⁷ ιδρύεται ο οικισμός της Αγίας Ειρήνης πάνω στα ερείπια της πρωτοκυκλαδικής εγκατάστασης και ξεκινάει η IV περίοδος κατά την χρονολόγηση του Caskey. Η περίοδος αυτή αντιστοιχεί κατά προσέγγιση με την Μεσομινωική ΙΙΑ φάση αλλά πιθανότατα ξεκίνησε νωρίτερα και τελείωσε αργότερα.³⁸

Ο οικισμός ήταν εκτεταμένος, όμως και πάλι πολλά κατάλοιπα δεν ήταν προσβάσιμα κατά την ανασκαφή, καθώς καλύπτονταν από κτίρια της Ύστερης εποχής του Χαλκού τα οποία έπρεπε να διασωθούν. Μεγάλος όγκος ευρημάτων αυτής της περιόδου εντοπίζεται στο βόρειο τμήμα του δυτικού τομέα, όπου ήταν δυνατό να πραγματοποιηθεί ανασκαφή σε βάθος, χωρίς να καταστραφούν πολύ σημαντικά μεταγενέστερα ευρήματα. Κάποια από αυτά δεν είναι ορατά σήμερα καθώς, αφότου μελετήθηκαν, η ανασκαφή συνεχίστηκε ώστε να αποκαλυφθούν τα λείψανα της πρώιμης εποχής που αναφέρθηκαν νωρίτερα.

Η πρώτη οχύρωση

Τα κυριότερα ευρήματα της περιόδου IV είναι τα πρώτα οχυρωματικά έργα του οικισμού. Αποτελούνται από οχυρωματικό τείχος, πύλη και πεταλόσχημο πύργο. Φαίνεται πως ο πύργος βρισκόταν εκεί, ώστε να προστατεύει την πύλη αλλά και την πρόσβαση στην πολύτιμη πηγή γλυκού νερού που βρισκόταν ακριβώς έξω από τα τείχη. Ο πύργος εξείχε 5 μέτρα βόρεια από το μακρύ ίσιο τείχος που εκτεινόταν εκατέρωθεν της πύλης εισόδου. Μέσα στον πύργο υπήρχε δωμάτιο και ίσως επάνω όροφος, ο οποίος φαίνεται πως έλαβε διαφορετικές χρήσεις σε βάθος μεγάλης χρονικής περιόδου.³⁹ Τα λείψανα αυτά δεν σώζονται, καθώς σε επόμενη περίοδο κατασκευάστηκε κτίριο στην ίδια θέση.⁴⁰ Το δυτικό τμήμα του γραμμικού τείχους εντοπίζεται πλέον κάτω από το επίπεδο της θάλασσας, στα ρηχά νερά του κόλπου.

Στα μέσα της Μεσοκυκλαδικής περιόδου, η πύλη έκλεισε και δεν διαμορφώθηκε κάποια άλλη πρόσβαση. Στη συνέχεια το οχυρωματικό τείχος καταστράφηκε και ο οικισμός παρέμεινε ανοχύρωτος μέχρι την περίοδο V κατά την ύστερη περίοδο της Μέσης εποχής του Χαλκού όταν χτίστηκε μία νέα διευρυμένη και ισχυρότερη.⁴¹ Λίγο πριν από το τέλος της IV περιόδου, ο οικισμός ευημερούσε και δεν υπήρχε πλέον φόβος εισβολής. Εκτεινόταν προς τον βορρά, πέρα από την παλαιά οχύρωση και πάνω από τα νεκροταφεία.⁴²

³⁷ N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016, σ.122

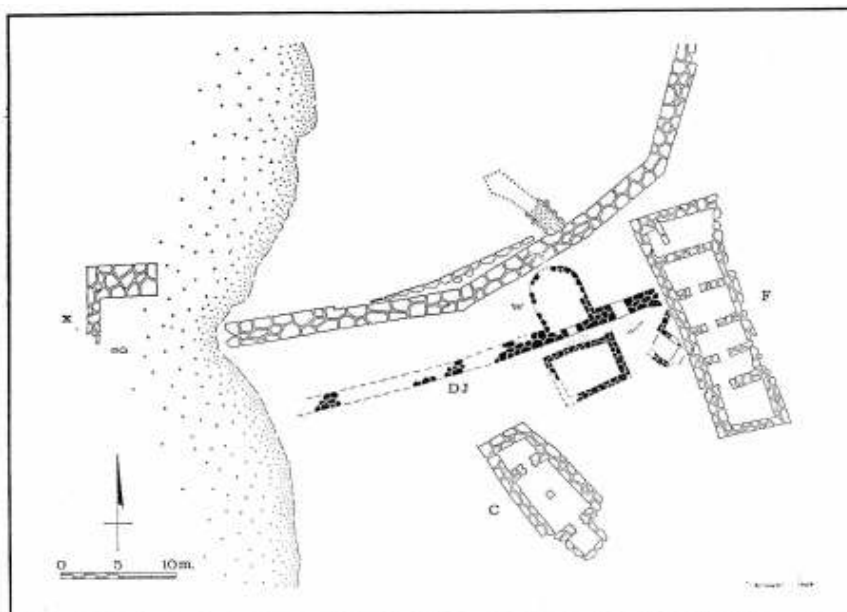
³⁸ J. C. Overbeck, 1989, σ.1

³⁹ J. L. Caskey, 1971, σ.377

⁴⁰ J. L. Caskey, 1971, σ.367

⁴¹ E. Schofield, 2011, p.191

⁴² Αρχείο μουσείου

Εικόνα 2.14: Ο οικισμός την περίοδο Μέσης εποχής Χαλκού (με μαύρο) σε σχέση με την κύρια περίοδο (σκιαγραφημένο) (J. L. Caskey, 1971, σ.370).

Εικόνα 2.15: Τοίχοι 35 & 37 (J. C. Overbeck, 1989, p. 23 part 2, plate 32 f).

Εικόνα 2.16: Μονοπάτι έξω από την Πύλη, (J. L. Caskey, 1971, plate 68d & 68a).

Εικόνα 2.17: Οικίες, Μονοπάτι, Τείχος D1 και Πύλη της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού, υπερκείμενοι τοίχοι της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, (J. L. Caskey, 1971, plate 68d & 68a).

Τα κτίρια

Νότια του τείχους βρέθηκαν κατάλοιπα κτιρίων σε διαφορετικό προσανατολισμό από αυτά της προηγούμενης εποχής και με λιγότερο επιμελημένη τοιχοποιία.⁴³

Τα κτίρια πέρασαν διάφορες φάσεις κατασκευής και τροποποίησης κατά την περίοδο αυτή. Πάνω από τα δωμάτια της πρώιμης εποχής του Χαλκού, (τα οποία αναφέρθηκαν προηγουμένως), διαμορφώθηκε ένα σύστημα δρόμων που συνέδεε την πόλη με τη πηγή γλυκού νερού. Ουσιαστικά, οι δρόμοι της πόλης έκλιναν προς την πύλη, από το κατώφλι της οποίας ξεκινούσε ένα κατηφορικό λίθινο βαθμιδωτό μονοπάτι προς την πηγή.⁴⁴ Είναι σημαντικό να σημειωθεί πως ήδη από αυτήν την περίοδο υπήρχε επιμελημένη διαμόρφωση για πρόσβαση στην πηγή νερού.⁴⁵

Στις επόμενες περιόδους, σε αυτήν την περιοχή του δυτικού τομέα, κατασκευάστηκαν πολλοί βόθροι με αποτέλεσμα να καταστραφούν μέρη των τοιχοποιιών. Επιπλέον, αρκετά κατάλοιπα κτιρίων καταστράφηκαν κατά την διάνοιξη των βαθιών υπογείων των κτιρίων της επόμενης περιόδου. Κάποια μόνο είναι εμφανή κάτω από τα υπόγεια της οικίας A. Ανατολικά και νότια του τμήματος αυτού, τα ευρήματα είναι περιορισμένα καθώς βρίσκονταν πάνω στον επιφανειακό βράχο και καταστρέφονταν από τις ανακατασκευές κατά τις διάφορες περιόδους κατοίκησης.

Σε αυτή την περίοδο ανάγεται και η πρώτη κατασκευή του κτιρίου του ναού. Πιθανότατα πρώτα κατασκευάστηκε το δωμάτιο 1 στα βορειοδυτικά με είσοδο από τα νοτιοανατολικά, όμως σύντομα ακολούθησαν τα δωμάτια 2-5 τα οποία επίσης διαμορφώθηκαν για πρώτη φορά εντός της IV περιόδου. Ο δρόμος στα δυτικά του ναού (Temple Lane) ήταν πλακόστρωτος

⁴³ J. L. Caskey, 1981, σ.322

⁴⁴ J. L. Caskey, 1971, σ.367

⁴⁵ E. Schofield, 2011, σ.191

όπως και ο φαρδύτερος δρόμος στα ανατολικά (Temple Road) για τον οποίο όμως υπάρχουν ενδείξεις πως ήταν στεγασμένος χώρος.⁴⁶

⁴⁶ J. C. Overbeck, 1989, σ.176

Νεκροταφεία

Σε αυτήν την περίοδο ανάγονται και τρία νεκροταφεία, τα οποία εντοπίζονται κατά τα κυκλαδικά πρότυπα, εκτός των τειχών αλλά σε κοντινή απόσταση με την πόλη. Δύο βρίσκονται στα δυτικά, πιθανότατα αποτελώντας αρχικά μία ενότητα, και ένα βρίσκεται στα ανατολικά.

Πρόκειται για 25 τάφους σε σύνολο και είναι οι πρωιμότεροι που απαντώνται στην Αγία Ειρήνη. Οι τάφοι κατά κύριο λόγο ανήκουν σε παιδιά και βρέφη και μόνο λίγοι ανήκουν σε ενήλικες. Επικρατούν οι λιθόκτιστοι τάφοι λόγω της αφθονίας του διαθέσιμου υλικού. Στις παιδικές ταφές επικρατούν οι ταφικοί πίθοι και οι κιβωτιόσχημοι τάφοι αλλά συνολικά συναντώνται αρκετά και οι λακκοειδείς ή λιθόκτιστοι τάφοι.⁴⁷

Οι περισσότερες ταφές είναι ατομικές, όμως υπάρχουν και ορισμένες ομαδικές. Αναμφίβολα υπήρχαν πολλές ακόμα ταφές καθώς ο πληθυσμός του οικισμού ήταν ήδη σημαντικός, ωστόσο δεν γνωρίζουμε ακόμα την θέση τους, η οποία μπορεί να βρίσκεται πλέον κάτω από το επίπεδο της θάλασσας. Στους περισσότερους τάφους εμπεριέχονται κτερίσματα, αγγεία και άλλα πηλίνα αντικείμενα, μέταλλα και λίθινα κοσμήματα.⁴⁸ Δύο από αυτούς μπορούν να χαρακτηριστούν ιδιαίτερα πλούσιοι.⁴⁹

Μετά την περίοδο IV τα ταφικά ευρήματα είναι λιγοστά, ωστόσο, καθώς ο πληθυσμός του οικισμού ήταν ιδιαίτερα αυξημένος, είναι πολύ πιθανόν, μελλοντικά να ανακαλυφθούν περισσότερα.

Νεκροταφεία παιδιών και ενηλίκων ίσως υπήρχαν κοντά στον οικισμό αλλά σήμερα, όπως ειπώθηκε, βρίσκονται κάτω από το επίπεδο της θάλασσας, ενώ δεν αποκλείεται νεκροταφεία ενηλίκων να είχαν διαμορφωθεί και στους λόφους γύρω από την Αγία Ειρήνη.⁵⁰

Εικόνα 2.18: Τάφος και πιθάρι ταφής της Μέσης Εποχής του χαλκού (J. L. Caskey, 1971, plate 69 g & f).

Εικόνα 2.19: Τάφος 31 (J. L. Caskey, 1971, plate 69 g & f).

Όλα τα παραπάνω στοιχεία υποδεικνύουν ότι οι κάτοικοι αυτής της εποχής είχαν δημιουργήσει έναν ιδιαίτερα ανεπτυγμένο πολιτισμό. Οι οικονομικές και πολιτικές συνθήκες στον οικισμό ήταν ήδη αρκετά ώριμες ώστε η κατασκευή οχυρωματικών έργων να κρίνεται απαραίτητη για την προστασία του από εισβολείς.⁵¹

⁴⁷ J. C. Overbeck, 1989, σ.205

⁴⁸ J. C. Overbeck, 1989, σ.180

⁴⁹ J. C. Overbeck, 1989, σ.201

⁵⁰ J. L. Davis, 1986, σ.80

⁵¹ J. L. Caskey, 1981, σ.322

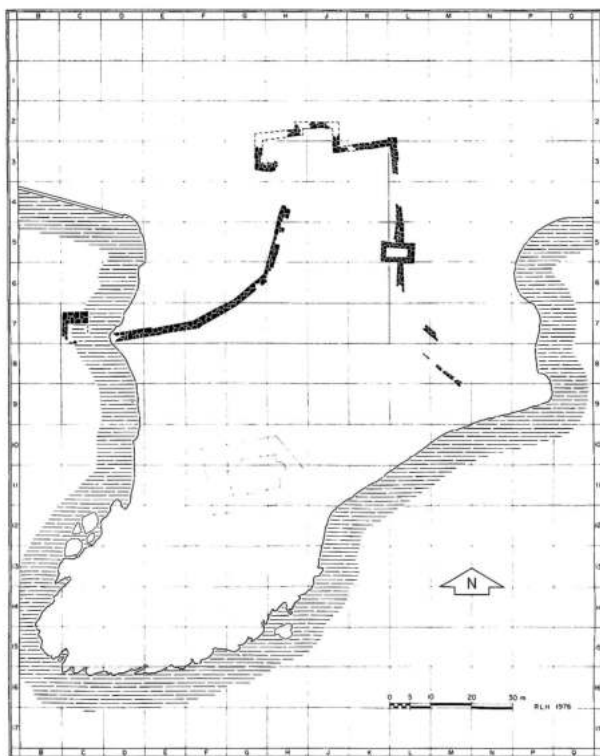
Περίοδος V - Τελική φάση της Μέσης εποχής Χαλκού

Η περίοδος που ακολουθεί (1700-1600 π. Χ.), ξεκινάει κατά το τέλος της μέσης εποχής του Χαλκού, και αντιστοιχεί κατά προσέγγιση στα τελικά στάδια της Υστερομινωικής περιόδου στην Κρήτη (Μεσομινωική ΙΙΒ/ΙΙΙ) και την μέση Ελλαδική περίοδο στην ηπειρωτική Ελλάδα. Η περίοδος V δεν διαχωρίζεται πολιτισμικά από την προηγούμενη αλλά αρχιτεκτονικά. Ο οικισμός ευημερεί και πολλά νέα κτίρια εγείρονται. Μία νέα ισχυρή οχύρωση κατασκευάζεται και περικλείει έκταση τριπλάσια από αυτήν που περιέκλειαν τα προηγούμενα τείχη.

Τα κτίρια της περιόδου V καταστράφηκαν σε μεγάλο βαθμό πιθανότατα από σεισμό και πριν τελειώσει η περίοδος, οι χτίστες αφαίρεσαν ή πρόσθεσαν συντρίμμια ώστε να δημιουργήσουν επίπεδα για την κατασκευή νέων, με αποτέλεσμα τα ευρήματα αυτής της περιόδου να είναι ιδιαίτερα δυσδιάκριτα.

Η καταστροφή αυτή φαίνεται πιο πιθανό ότι οφείλεται σε σεισμό παρά σε επιδρομή, καθώς ήταν πολύ μεγάλης κλίμακας και η ανακατασκευή συνέβη πολύ γρήγορα.⁵²

Από τον ίδιο σεισμό υπέστη σοβαρή καταστροφή και η νέα οχύρωση, η οποία κατά την επόμενη περίοδο VI επισκευάστηκε και αναβαθμίστηκε. Η οχύρωση όπως διαμορφώθηκε στο πέρας των επόμενων περιόδων αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ευρήματα του οικισμού της Αγίας Ειρήνης και για αυτόν τον λόγο στο τέλος του κεφαλαίου θα γίνει λεπτομερής αναφορά σε αυτήν όπως και σε κάποιες ακόμα σημαντικές θέσεις.

Εικόνα 2.20: Απομεινάρια της αρχικής οχύρωσης την περίοδο V (J. L. Davis, 1986, plate 3).

⁵² J. L. Davis, 1986, σ.1

Ο οικισμός δεν εκτεινόταν εκτός των τειχών αλλά η περιοχή εντός τους είχε πυκνή δόμηση. Πιθανότατα μάλιστα εκτεινόταν και νότια της σημερινής εκκλησίας αλλά η ανασκαφή εκεί δεν προχώρησε αρκετά ώστε να υπάρχουν στοιχεία.

Τα κτίρια φαίνεται πως διαμορφώνονταν σε συμπλέγματα αλλά δεν γνωρίζουμε, εάν ήδη από αυτήν την εποχή διέθεταν δεύτερο όροφο. Επίχρισμα πιθανότατα χρησιμοποιείτο σε δάπεδα, οροφές ή τοίχους και ίσως υπήρχαν ξύλινα πλαίσια θυρών. Οι τοιχοποιίες ήταν λίθινες, κατασκευασμένες εν ξηρώ με τοπικές πέτρες και δεν έχουν βρεθεί κατάλοιπα πλίνθινων τοίχων.⁵³

Οι στέγες των κτιρίων ήταν επίπεδες όμως δεν έχουμε επαρκή στοιχεία για τον τρόπο κατασκευής τους. Ενδέχεται η κατασκευή τους να έμοιαζε με αυτών στο Ακρωτήρι ή στην Κρήτη, ή να διαμορφώνονταν με μεγάλες λίθινες πλάκες οροφής.

Αυτήν την περίοδο δεν φαίνεται να ξεχώριζε κάποιο κτίριο στον οικισμό.⁵⁴ Κατασκευάζεται και κατοικείται κτίριο στην περιοχή της οικίας Α αλλά πρόκειται για ένα ανεξάρτητο κτίριο που περιλάμβανε τα δωμάτια 12-13 και την περιοχή του δωματίου 14. Η άνοδος του επιπέδου του δαπέδου από τα ανατολικά προς τα δυτικά δείχνει ότι πιθανότατα από κάτω υπήρχαν προγενέστερα κατάλοιπα. Το κτίριο αυτό, όπως και τα υπόλοιπα της περιόδου, υπέστη καταστροφές. Στη συνέχεια δέχτηκε πολλές προσθήκες και μετατροπές που το ανέδειξαν ως το μεγαλύτερο και πολυτελέστερο κτίριο του οικισμού.⁵⁵

Πηγή γλυκού νερού

Όπως έχει αναφερθεί, εξωτερικά του παλαιού τείχους, στα βορειοδυτικά, υπήρχε πηγή γλυκού νερού. Η μεγάλη οχύρωση περνούσε ακριβώς νότια από την πηγή, η οποία σύμφωνα με ευρήματα συνέχισε να χρησιμοποιείται και κατ' αυτήν την περίοδο. Πιθανότατα υπήρχε διαμορφωμένη λίθινη σκάλα η οποία οδηγούσε στην κοιλότητα του βράχου όπου βρισκόταν η πηγή και, σύμφωνα με τους Davis και Caskey, πιθανόν να υπήρχε διαμορφωμένη μία δίοδος στα τείχη, ώστε να εξασφαλίζεται η άμεση και προφυλαγμένη πρόσβαση στην πηγή.⁵⁶

Σήμερα βλέπουμε διαμορφώσεις γύρω από την πηγή οι οποίες όμως δεν πρέπει να πραγματοποιήθηκαν πριν την VI ή την VII περίοδο και δεν αποτελούσαν μέρος της οχύρωσης της V περιόδου.

Εξωτερικές επιρροές

Ήδη από την προηγούμενη περίοδο, η Αγία Ειρήνη είχε στενές εμπορικές σχέσεις με τις δυτικές και τις νότιες Κυκλάδες, την ηπειρωτική Ελλάδα και την Κρήτη. Αυτή την περίοδο συνεχίζουν να υπάρχουν, όμως τα εισαγόμενα είδη από την ηπειρωτική Ελλάδα περιορίζονται. Άφθονα ωστόσο, είναι αυτά από την Μήλο, επιβεβαιώνοντας τη στενή σχέση μεταξύ των δύο γειτονικών νησιών.⁵⁷

Η επίδραση του μινωικού πολιτισμού γίνεται πλέον έντονη και αυξάνεται σταδιακά χωρίς όμως να αποκλείει την τοπική πολιτισμική ιδιαιτερότητα. Χαρακτηριστικά, η τοπική κεραμική συνεχίζει να εξελίσσεται, όμως μειώνεται. Παράλληλα εισάγονται πολλά μινωικά αντικείμενα

⁵³ J. L. Caskey, 1971, σ.388-389

⁵⁴ J. L. Davis, 1986, σ.47

⁵⁵ W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, σ.30

⁵⁶ J. L. Davis, 1986, σ.9-10

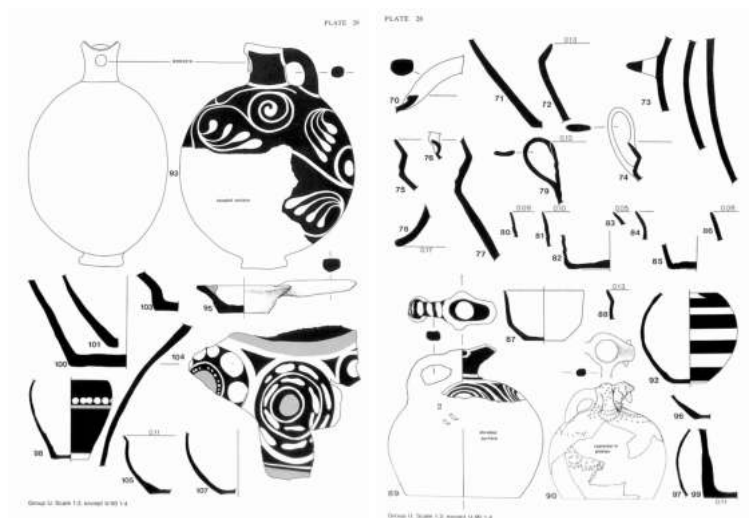
⁵⁷ J. L. Davis, 1986, σ.37

και γίνονται ευρέως διαδεδομένες οι αντιγραφές μινωικών αγγείων. Τοπικά, παράγονται φόρμες και τεχνοτροπίες ακόμα και εξειδικευμένων μινωικών αγγείων.⁵⁸

Άλλα εισαγόμενα αγαθά, περιλαμβάνουν μέταλλα και εντοπίζονται ίχνη μεταλλουργίας με χαλκό και ασήμι τα οποία προέρχονταν πιθανότατα από το Λαύριο. Οψιανός και ηφαιστειακά πετρώματα εισάγονταν από την Μήλο.

Προς το παρόν δεν γνωρίζουμε όλες τις εμπορικές σχέσεις της Αγίας Ειρήνης, φαίνεται όμως πως την περίοδο V δεν υπήρχαν ακόμα οι σχέσεις με τα Δωδεκάνησα ή το νοτιοανατολικό Αιγαίο, οι οποίες εδραιώθηκαν κατά τις επόμενες περιόδους.⁵⁹

Τέλος, επιγραφές σε Γραμμική Α, που αποτελούν μέρος μινωικής επιρροής, εμφανίστηκαν για πρώτη φορά αυτήν την περίοδο.⁶⁰

Εικόνα 2.21: Μινωικά αγγεία(J. L. Davis, 1986, plates 26 & 29).

Εικόνα 2.22: Μινωικά αγγεία(J. L. Davis, 1986, plates 25 & 28).

Ενώ τα κατάλοιπα της V περιόδου σε μεγάλο βαθμό δεν διασώζονται, η ιστορική της αξία είναι μεγάλη. Αποτέλεσε μία ήπια μεταβατική διαδρομή για τον οικισμό, παρέχοντας ενδείξεις συνέχειας του πολιτισμού μεταξύ των δύο περιόδων που την περιβάλλουν. Παράλληλα η μελέτη της, υποδεικνύει πώς η μινωική επιρροή δεν ήταν αιφνίδια αλλά αυξήθηκε σταθερά και σταδιακά στο πέρασμα του χρόνου, μέχρι να καταλήξει να είναι έντονη στην επόμενη περίοδο. Γίνεται σαφές ότι, ήδη από αυτήν την περίοδο στον οικισμό της Αγίας Ειρήνης, παρότι αυτός δεν είχε μεγάλο μέγεθος, πραγματοποιούνταν πολύτιμες πολιτισμικές ζυμώσεις, καθώς τα μέλη του έρχονταν σε επαφή με κατοίκους της ηπειρωτικής Ελλάδας, της Κρήτης, των δυτικών και νοτίων Κυκλάδων, ανταλλάσσοντας πολιτισμικά στοιχεία.

⁵⁸ J. L. Davis, 1986, σ.39-30

⁵⁹ J. L. Davis, 1986, σ.103

⁶⁰ J. L. Caskey, 1964, 64-65

Περίοδος VI - Πρώιμη φάση της ύστερης εποχής του χαλκού (LM AI, LH I, LC)

Στην επόμενη περίοδο, μεταξύ του 1600-1500 π. Χ., η Αγία Ειρήνη παραμένει ένα σημαντικό λιμάνι-σταθμός στο Αιγαίο. Είναι η εποχή της θαλασσοκρατορίας του Μινωικού πολιτισμού και η σχετική επιρροή εμφανίζεται πλέον έντονη.⁶¹

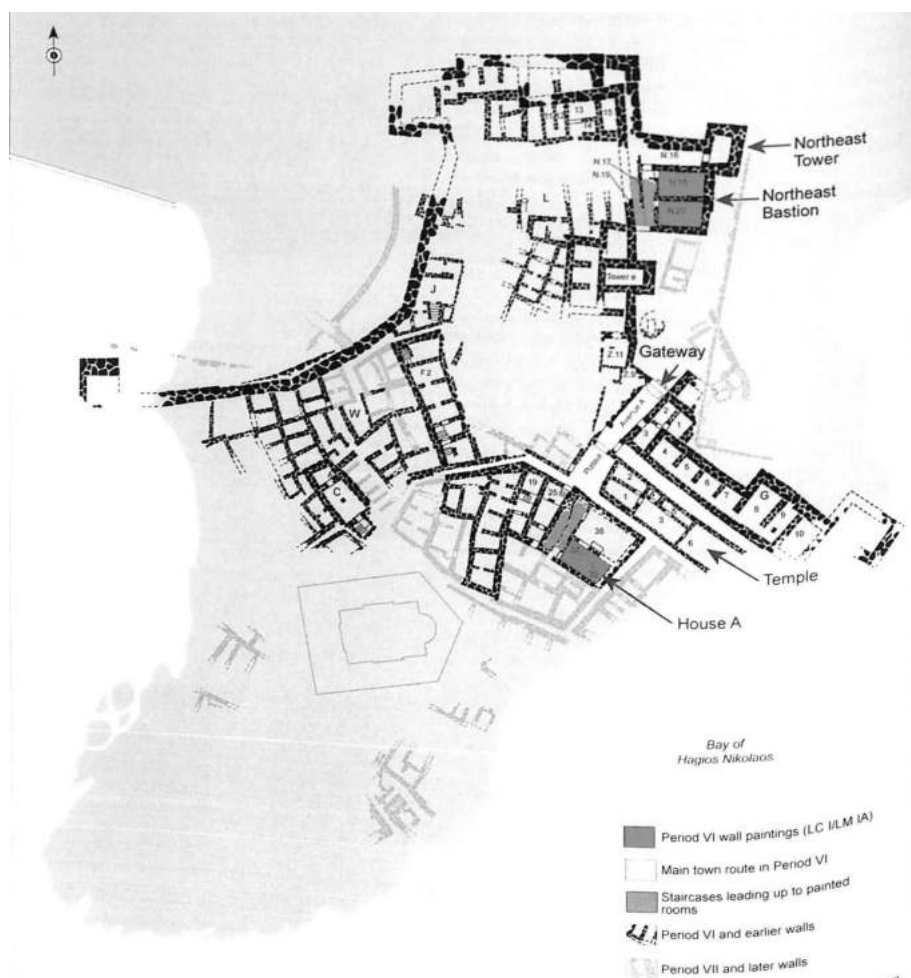
Στην αρχή αυτής της περιόδου ο οικισμός υπέστη καταστροφές από σεισμούς που προηγήθηκαν και ακολούθησαν την έκρηξη του ηφαιστείου της Σαντορίνης (περίπου το 1600 π. Χ.). Η οχύρωση επισκευάστηκε και ενισχύθηκε και ένα εκτεταμένο οικοδομικό πρόγραμμα τέθηκε σε εφαρμογή.

Λόγω των καταστροφών, το πρόγραμμα ανοικοδόμησης επιβραδύνθηκε αλλά ολοκληρώθηκε σε μεγάλο βαθμό σε βάθος χρόνου.

Σε αυτήν την περίοδο ανάγεται η πρώτη κατασκευή της Οικίας Α, ενός διώροφου κτιρίου με πολλά δωμάτια και υπόγεια, που αποτέλεσε το μεγαλύτερο και πιθανότατα το πιο σημαντικό κτίριο του οικισμού κατά την Ύστερη εποχή του Χαλκού.

Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν προσθήκες και μετατροπές στο κτίριο του Ναού.

(Αναλυτική αναφορά στα δύο αυτά σημαντικά κτίρια θα ακολουθήσει μετά το τέλος της περιγραφής των περιόδων κατοίκησης του οικισμού.)

Εικόνα 2.23: Η Αγία Ειρήνη την περίοδο VI (L. Morgan, 2020, σ. 25).

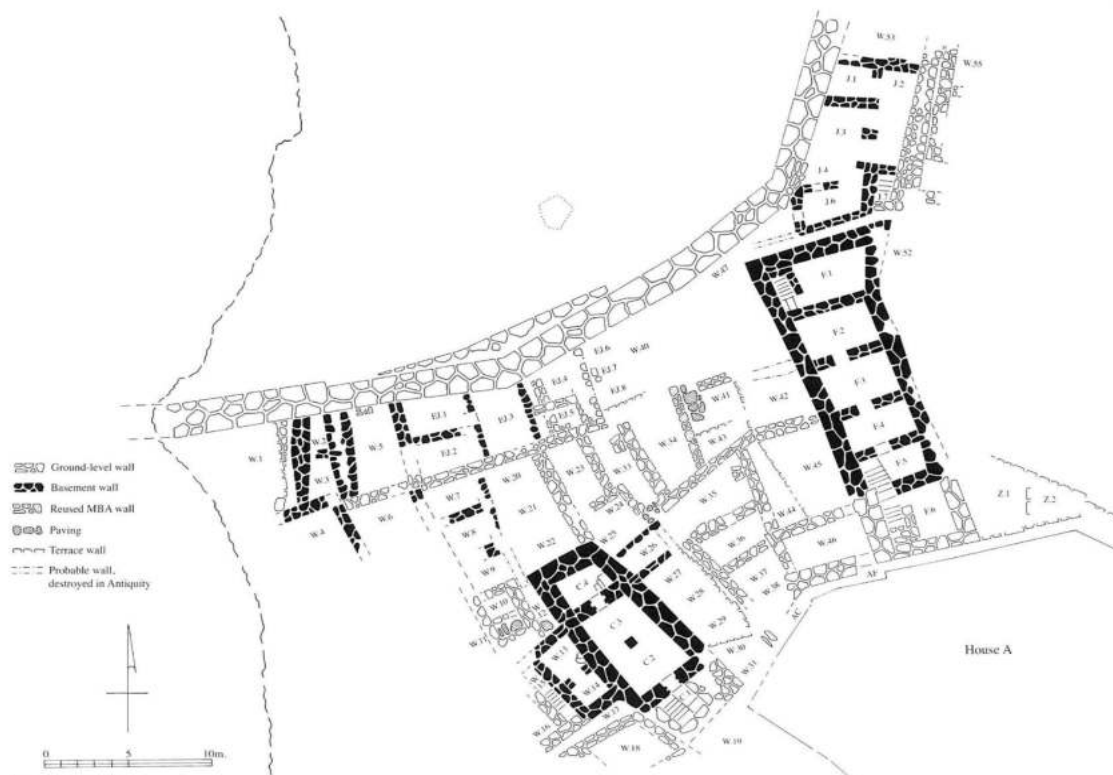
⁶¹ N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016, σ.12

Δυτικός τομέας

Μεγάλο μέρος των εργασιών που πραγματοποιήθηκαν αυτήν την περίοδο, αφορά την διαμόρφωση του Δυτικού τομέα.⁶² Φαίνεται πως πρώτα διαμορφώθηκε ένα σύστημα πλακόστρωτων δρόμων που οδηγούσε κατηφορικά, από τις αυλές κάποιων κτιρίων, προς την πηγή του νερού. Στη συνέχεια, σε βάθος χρόνου, κατά τις περιόδους VI και VII, υλοποιήθηκαν κάποιες από τις μεγαλύτερες κατασκευές του δυτικού τομέα (οικίες C, F, EJ, πιθανότατα οικία J). Η διαδικασία αυτή διήρκεσε πολύ καθώς ο πληθυσμός ήταν μικρός, υπήρχαν επιτακτικότερες ανάγκες να καλυφθούν, και ήταν δύσκολο να καθαριστούν οι περιοχές από τα συσσωρευμένα συντρίμια.⁶³

Τα κτίρια που κατασκευάστηκαν τελικά, ήταν φιλόδοξα έργα που έγιναν βάσει υψηλών προδιαγραφών και σχεδίων. Επιπλέον αρκετά από αυτά διέθεταν βαθιά υπόγεια που απαιτούσαν πολύ σκάψιμο, συχνά μέχρι τον βράχο, με αποτέλεσμα στον δυτικό τομέα να καταστραφούν σχεδόν όλα τα κατάλοιπα της προηγούμενης περιόδου.⁶⁴

Αρκετά από τα ευρήματα της VI περιόδου που βλέπουμε σήμερα, έχουν επισκευαστεί κατά την περίοδο VII.⁶⁵ Ενδεικτικά το κτίριο J ήταν ιδιαίτερα επιμελημένο κατά την περίοδο VI, και διέθετε όροφο από πλινθόκτιστες τοιχοποιίες διακοσμημένες με τοιχογραφίες που απεικόνιζαν δελφίνια. Καταστράφηκε την περίοδο VI και μετά από σύντομη εγκατάλειψη επισκευάστηκε την περίοδο VII.⁶⁶

⁶² E. Schofield, 2011

⁶³ E. Schofield, 2011, σ.191

⁶⁴ E. Schofield, 2011

⁶⁵ E. Schofield, 2011, σ.193

⁶⁶ E. Schofield, 2011, σ.194

Εικόνα 2.24: Η Αγία Ειρήνη την περίοδο VI(E. Schofield, 2011, plate 4).

Τείχη

Το τείχος αυτής της περιόδου, είχε ως σκοπό περισσότερο τη διαμόρφωση των ορίων του οικισμού παρά την άμυνά του. Μετά τις καταστροφές που υπέστη, το ανατολικό του τμήμα επανοικοδομήθηκε. Στα τείχη του βορειοδυτικού τμήματος του οικισμού πραγματοποιήθηκαν επισκευές που είχαν ως αποτέλεσμα την φραγή της διόδου που οδηγούσε στην πηγή γλυκού νερού.⁶⁷

Συγκεκριμένα διαμορφώθηκε μία διαπλάτυνση του τείχους με προσθήκη οικοδομικού υλικού εξωτερικά και με την κατασκευή των δυτικών δωματίων του κτιρίου ΕΙ.

Πιθανόν να υπήρχε διαμορφωμένη πρόσβαση προς την πηγή πάνω από την κορυφή της μεγάλης οχύρωσης, βόρεια της Οικίας F.⁶⁸

Η κατασκευή του βορειοανατολικού προμαχώνα ne και του πύργου g, φαίνεται πως ανάγεται σε αυτήν την περίοδο.⁶⁹

Αποχετευτικό

Με την εκκίνηση της εφαρμογής του οικοδομικού προγράμματος, ξεκινά να διαμορφώνεται αποχετευτικό σύστημα που αποτελείται από λίθινα και κεραμικά κανάλια και εκτείνεται κάτω από τους λιθόστρωτους δρόμους του οικισμού.

Το αποχετευτικό σύστημα, όπως θα αναφερθεί σε ξεχωριστή ενότητα στην συνέχεια, χρησίμευε όχι μόνο για τις υδραυλικές εγκαταστάσεις των σπιτιών αλλά κυρίως για να διοχετεύει το βρόχινο νερό που διαφορετικά θα πλημμύριζε τα υπόγεια κελάρια και θα κατέστρεφε τις πολύτιμες προμήθειες των κατοίκων.⁷⁰

Μινωική επιρροή

Τα εισηγμένα Μινωικά αγγεία αυξάνονται εντυπωσιακά αυτήν και την επόμενη περίοδο.

Κατά την περίοδο VI η ανάπτυξη τοπικών μεθόδων κεραμικής σχεδόν σταματά, και οι μινωικοί κεραμικοί τύποι εισχωρούν τόσο στην καθημερινή ζωή των κατοίκων της Αγίας Ειρήνης, ώστε οι τεχνίτες υιοθετούν κυρίως μινωικούς τρόπους παραγωγής.

Στην έντονη επίδραση της μινωικής επιρροής ανάγεται και η δημιουργία περίτεχνων τοιχογραφιών με μινωικές αναφορές καθώς και η εμφάνιση πολυάριθμων υφαντικών βαριδίων, μινωικού τύπου.⁷¹

⁶⁷ E. Schofield, 2011

⁶⁸ E. Schofield, 2011, σ.191

⁶⁹ S. Weisman, 2008, σ.12

⁷⁰ S. Weisman, 2008, σ.27

⁷¹ S. Weisman, 2008, σ.23

Περίοδος VII - Ύστερη εποχή Χαλκού και υποδιαιρέσεις (LM IB, LH II, LC)

Κατά την ύστερη εποχή του Χαλκού(1500-1450), ο οικισμός βρίσκεται στην ακμή του.

Το οικοδομικό πρόγραμμα που είχε ξεκινήσει την προηγούμενη περίοδο έχει πλέον προχωρήσει και η πόλη διαθέτει εξαιρετικό ρυμοτομικό σύστημα από πλακόστρωτους δρόμους που συνδέουν τις γειτονιές καθώς και δίκτυο αποχετευτικών αγωγών.

Πραγματοποιούνται επισκευές, προσθήκες και μετατροπές σε κτίρια της προηγούμενης περιόδου που υπέστησαν καταστροφή και έτσι ολοκληρώνονται τα περισσότερα από τα κτίρια με τα βαθιά υπόγεια που είναι ορατά σήμερα.⁷²

Στα μέσα της περιόδου VII (1500 π. Χ.) ένας σεισμός προκάλεσε καταστροφές, όπως προκύπτει από επισκευές και προσθήκες στα κτίρια. Καταστροφές εκτός των άλλων συνέβησαν και στην οικία A, με αποτέλεσμα πολλές από τις υπόγειες αποθήκες να εγκαταλειφθούν.

Κατά το τέλος της περιόδου, η διαμόρφωση σημείων δημόσιου ενδιαφέροντος εκτός των τειχών στα ανατολικά, υποδεικνύει ότι ο οικισμός δεν απειλείται πλέον από εισβολείς. (1500-1450)

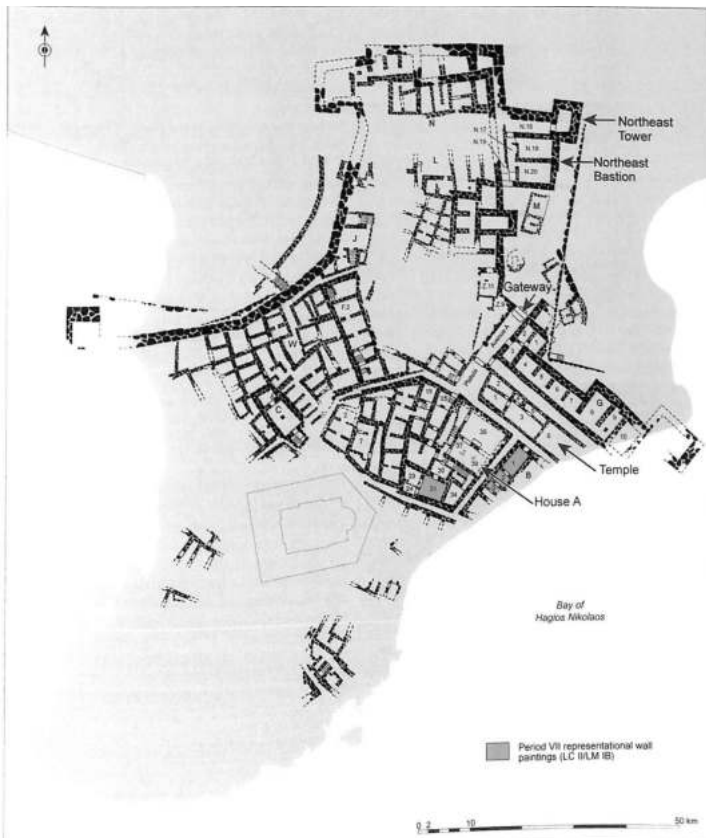
Η εδραίωση της Μινωικής Θαλασσοκρατίας, έχει καθιερώσει την ειρήνη στο Αιγαίο.⁷³

Η λήξη της περιόδου (που αντιστοιχεί με το τέλος των ΥΚ ΙΙ/ΥΜ ΙΒ/ΥΕ ΙΙ)⁷⁴, ορίζεται κατά το 1450, όταν συνέβη μία μεγάλη καταστροφή. Η πόλη και οι οχυρώσεις καταστράφηκαν ολοσχερώς από έναν ισχυρό σεισμό. Ευτυχώς προ-σεισμοί φαίνεται πως προειδοποίησαν τους κατοίκους, οι οποίοι εγκατέλειψαν τον οικισμό.

⁷² Αρχείο μουσείου

⁷³ N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016, σ.130

⁷⁴ Αρχείο μουσείου

Εικόνα 2.25: Η Αγία Ειρήνη την περίοδο VII (L. Morgan, 2020, σ. 26).

Κτίρια εκτός των οχυρώσεων

Σημαντικά ευρήματα αυτής της περιόδου αποτελούν τα δύο διαδοχικά δωμάτια ΜVI και ΜVIII που βρέθηκαν σε διαφορετική ευθυγράμμιση από τα γειτονικά τους, μπροστά από τον πύργο e και έξω από τα τείχη. Είχαν διάσταση 8 μ. επί 4 μ. και λεπτούς τοίχους 0.50 μ. πάχους.

Το δωμάτιο ΜVI ήταν πολύ επιμελώς κατασκευασμένο με τακτικά στερεωμένες πλάκες πατώματος. Οι τοίχοι ήταν διακοσμημένοι με τοιχογραφίες. Η εξωτερική παρειά του δυτικού τοίχου του κτιρίου ήταν επίσης διακοσμημένη με τοιχογραφίες και στη βάση της ήταν τοποθετημένη μια σειρά από κάθετα τοποθετημένες λίθινες πλάκες που την προστάτευαν από τα νερά των αποχετεύσεων.

Στα ανατολικά, το δωμάτιο ήταν ανοιχτό. Το δεύτερο δωμάτιο δεν ήταν τόσο επιμελώς κατασκευασμένο και δεν βρέθηκαν επαρκή στοιχεία για την αρχική μορφή του. Τα δωμάτια αυτά χρονολογούνται στην Υστερομινωική ΙΒ και την Υστεροελλαδική ΙΙ, λίγο πριν τον μεγάλο σεισμό, όταν τα τείχη πια δεν εξυπηρετούσαν άμεσες αμυντικές ανάγκες. Η τοποθέτησή τους στα δυτικά του δρόμου που οδηγούσε προς την κύρια πύλη του οικισμού, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αποτελούσαν μέρος επιμελημένων διαμορφώσεων εισόδου.⁷⁵

⁷⁵ J. L. Caskey, 1971, σ.378

Εικόνα 2.26: Μέρος του δωματίου MVI με λιθόστρωτο πάτωμα και τοίχοι του δωματίου MV.(J. L. Caskey, 1971, plate 74d).

Εικόνα 2.27: Πύργος e, αριστερά, και δωμάτια MVI & MVIII, από Νότια-Νοτιοδυτικά (J. L. Caskey, 1971, plate 74c).

Τάφος 40

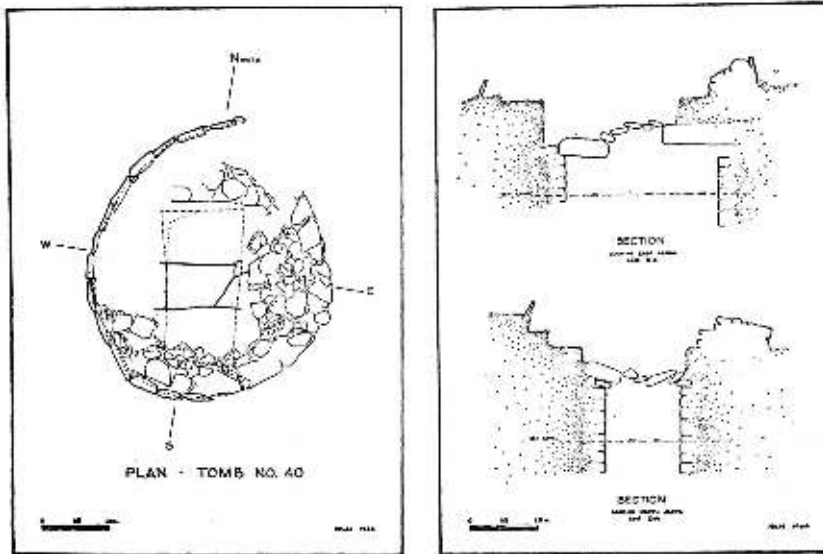
Στην περιοχή Μ εντοπίζονται αρκετοί τάφοι, εκ των οποίων οι περισσότεροι είναι προγενέστεροι της μεγάλης οχύρωσης. Ένας τάφος όμως ξεχωρίζει. Ο τάφος 40 αποτελείται από μία μεγάλη υπόγεια αίθουσα 2,25 μ. επί 1,10 μ., η οποία καλύπτεται από τρεις μεγάλες πλάκες και έναν ακανόνιστο τύμβο. Ο τύμβος διαμορφώνεται περιμετρικά σε μία σχεδόν κυκλική δομή από χώμα και πέτρες, και περικυκλώνεται μερικώς από λίθινες πλάκες, τοποθετημένες κάθετα στο έδαφος. Τα θεμέλια της αίθουσας πιθανόν εδράζονταν βαθιά, κοντά στο σημερινό επίπεδο της θάλασσας.

Ο τάφος αυτό αποτελούσε σίγουρα αντικείμενο προσοχής. Πιθανότατα ένας σημαντικός άνθρωπος θάφτηκε σε προηγούμενη περίοδο, όχι όμως νωρίτερα από την μέση εποχή του Χαλκού, ο δε τύμβος κατασκευάστηκε εκ των υστέρων, όταν η πόλη ευημερούσε και δεν απειλούνταν πια από επιθέσεις.

Ο τάφος είχε συληθεί είτε από την αρχαιότητα ή και κατά την σύγχρονη εποχή, από ανθρώπους οι οποίοι έσκαψαν έναν λάκκο για να φυτέψουν έναν ευκάλυπτο στο κέντρο του.

Οι ρίζες του δέντρου προκάλεσαν περαιτέρω καταστροφή στον τάφο.⁷⁶

⁷⁶ J. L. Caskey, 1971, σ.379

Εικόνα 2.28: Τάφος 40, κάτοψη και τομές (J. L. Caskey, 1971, σ.379).

Δυτικός τομέας - Κρήνη

Στην περίοδο αυτήν πραγματοποιούνται μετατροπές και προσθήκες στην κρήνη, η οποία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην οργάνωση του χώρου του δυτικού τομέα.⁷⁷

Η σωζόμενη σκάλα και ο υπόστεγος χώρος πάνω στην πηγή του νερού ανάγονται στην αρχή της VII περιόδου.⁷⁸ Πιστεύεται ότι η σκάλα δεν υπήρξε ποτέ πλήρως κρυμμένη και στεγασμένη, γεγονός που συνηγορεί στο ότι τα μέτρα ασφαλείας είχαν πλέον μειωθεί.

Εσωτερικά των τειχών, μία σειρά από άνητρα οδηγούν στην εσωτερική παρειά του τείχους. Είναι εμφανές ότι αυτήν την περίοδο υπήρχε μία διάσχιζε το τείχος και κατέληγε στην πηγή (αλλά δυστυχώς δεν σώζεται πλέον), καθώς το τείχος δεν διατηρείται σε αρκετό ύψος.

Το κεντρικό τετράγωνο του δυτικού τομέα επανασχεδιάζεται αυτήν τη περίοδο. Πιστεύεται ότι αποτελούσε ιερό χώρο σχετιζόμενο με την κρήνη που βρισκόταν σε κοντινή απόσταση.⁷⁹

Οικία Α

Η Οικία Α καταλαμβάνει πλέον όλη την έκταση που βλέπουμε σήμερα και περιβάλλεται από στενούς δρόμους. Οι δρόμοι αυτοί είναι ευδιάκριτοι σε όλες τις πλευρές του κτιρίου, πέραν της δυτικής, καθώς εκεί η ανασκαφή δεν μπόρεσε να συνεχιστεί λόγω της ύπαρξης της εκκλησίας της Αγίας Ειρήνης. Τα δωμάτια του δυτικού τμήματος φαίνεται πως κατοικούνταν ήδη στην αρχή της περιόδου VII ενώ η μεγαλοπρεπής είσοδος του κτιρίου, τα δωμάτια στην νοτιοανατολική γωνία του κτιρίου, και τα κανάλια απορροής κατασκευάζονται τότε.⁸⁰

Στα μέσα της VII περιόδου πολλοί τοίχοι κατέρρευσαν ή υπέστησαν σοβαρές ζημιές.

Σε αυτή τη καταστροφή ανάγεται και ο μοναδικός σκελετός που βρέθηκε στα υπόγεια της οικίας Α. Λόγω της καταστροφής τα περισσότερα υπόγεια εγκαταλείφθηκαν.

⁷⁷ E. Schofield, 2011, σ.194

⁷⁸ E. Schofield, 2011, σ.191

⁷⁹ E. Schofield, 2011, σ.193

⁸⁰ W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, σ.32

Το υπόγειο δωμάτιο 30 συνέχισε να χρησιμοποιείται ως κουζίνα, σε δωμάτια όμως που δεν σφραγίστηκαν, βρέθηκαν λιγοστά ίχνη χρήσης.

Το ανατολικό τμήμα του κτιρίου υπέστη επίσης σοβαρές καταστροφές αλλά επισκευάστηκε με προσοχή. Τα επάνω δωμάτια φαίνεται πως συνεχίστηκαν να χρησιμοποιούνται μέχρι την τελική καταστροφή και σε κάποια από τα υπόγεια πραγματοποιήθηκαν προσθήκες ενίσχυσης των τοιχοποιιών, όπως τοίχοι αντιστήριξης και κολώνες.

Τελική καταστροφή

Το τέλος της περιόδου VII σηματοδοτείται από τον μεγάλο σεισμό που κατέστρεψε σχεδόν ολοκληρωτικά την οικία A και τα περισσότερα από τα κτίρια του οικισμού. Ο σεισμός ήταν ξαφνικός και βίαιος. Τα υπόγεια, ειδικά αυτά που βρίσκονταν κάτω από ισόγειο και όροφο, γέμισαν με πέτρες και συντρίμμια.

Τα αντικείμενα των πάνω ορόφων σκορπίστηκαν σε μεγάλη απόσταση με αποτέλεσμα να εντοπίζονται θραύσματα του ίδιου αγγείου σε δύο, τρία ή και περισσότερα διαφορετικά υπόγεια.

Η τελική καταστροφή πρέπει να ακολούθησε έπειτα από μια σειρά προσεισμών, χάρη στους οποίους οι κάτοικοι είχαν τον χρόνο να αποχωρήσουν, παίρνοντας μαζί τα πολύτιμα αντικείμενά τους.

Στα συντρίμμια αυτού του σεισμού δεν βρέθηκαν ανθρώπινα λείψανα ούτε και τα πολύτιμα αντικείμενα που θα αναλογούσαν σε έναν τόσο ανεπτυγμένο οικισμό.

Εικόνα 2.29: Οχύρωση, Βορειοανατολικός Πύργος(J. L. Caskey, 1964, plate 50 d).

Εικόνα 2.30: Εξωτερική τοιχοποιία του Πύργου(J. L. Caskey, 1971, plate 70 c).

Εικόνα 2.31: Εσωτερικό του Πύργου (J. L. Caskey, 1971, plate 70 d).

Περίοδος VIII - Τελική φάση της ύστερης εποχής του Χαλκού (LBA III)

Μετά το πέρας της Μυκηναϊκής περιόδου διατηρείται η χρήση ενός μόνο μέρος του οικισμού, στον χώρο του ιερού, το οποίο εξακολουθεί να έχει λατρευτική χρήση μέχρι τους Ελληνιστικούς χρόνους, αφιερωμένο πλέον στον θεό Διόνυσο.

Μετά την μεγάλη καταστροφή που συνέβη στο τέλος της προηγούμενης περιόδου κάποιοι κάτοικοι επέστρεψαν στον οικισμό και επισκεύασαν ορισμένα κτίρια. Πρόκειται για την VIII φάση κατοίκησης, η οποία είναι και η τελευταία του οικισμού. Ήταν η περίοδος κατά την οποία η Αγία Ειρήνη πέρασε στην μυκηναϊκή σφαίρα επιρροής.

Η κεραμική αντιστοιχεί με την Ύστεροελλαδική IIIA και ενώ παρατηρήθηκε αύξηση στην εισαγωγή καλής ποιότητας αγγείων από την ηπειρωτική Ελλάδα. Οι μινωικές εισαγωγές σταδιακά μειώθηκαν και τελικά διακόπηκαν.⁸¹

Ο οικισμός βρισκόταν σε ερειπιώδη κατάσταση μετά τον καταστροφικό σεισμό. Τα συντρίμια καθαρίστηκαν μερικώς στην πλατεία, και φαίνεται πως ένα μυκηναϊκό μονοπάτι οδηγούσε από την κύρια πύλη σε κατασκευές πάνω από τα ερείπια της Οικίας A⁸² και στο κτίριο του ιερού (το οποίο, όπως ειπώθηκε, επισκευάστηκε και συνέχισε να αποτελεί χώρο λατρείας). Στη βορειοδυτική γωνία της οικίας A βρέθηκαν ίχνη από τοίχους της LH IIIA και επάνω στα ίχνη των τοίχων των δωματίων 13-16 σχηματίστηκε ένα μικρό κτίριο, τα δάπεδα του οποίου δεν σώζονται (πιθανώς ήταν ξύλινα).⁸³

Τα υπόγεια δεν χρησιμοποιούνταν πλέον για λόγους ασφάλειας⁸⁴ ωστόσο σε κάποια βρέθηκαν κεραμικά LM IB/LH II και LH IIIA που πρέπει να έπεσαν όταν κατέρρευσαν τα ξύλινα δάπεδα της VIII περιόδου.

Τέλος παρατηρούνται ίχνη χρήσης σε κάποια ακόμη δωμάτια και ένας λίθινος βόθρος διαμορφώθηκε στα ερείπια του δωματίου 31. Δεν υπάρχουν σαφή στοιχεία κατοίκησης αυτήν τη περίοδο για την περιοχή της οικίας A, ωστόσο πολλά μπορεί να έχουν χαθεί λόγω της αποσάθρωσης του εδάφους.⁸⁵

Μετά την LH LLLA2, η περιοχή της οικίας A δεν ξαναχρησιμοποιήθηκε μέχρι τα υστερορωμαϊκά χρόνια, οπότε τάφοι διαμορφώθηκαν δίπλα σε τοίχους και ένας μεγάλος λάκκος σκάφτηκε πάνω από τα δωμάτια 16-18 22/28 και 23 για να δεχτεί απορρίμματα.⁸⁶

Ο προμαχώνας υπέστη σοβαρές ζημιές από τους διαδοχικούς σεισμούς στο πέρας των χρόνων, όπως φαίνεται από ρωγμές, μετατοπισμένους ογκόλιθους και αρκετούς πεσμένους λίθους στο βόρειο τμήμα του. Μέρη του προμαχώνα βρέθηκαν σε στρώματα που περιείχαν εισηγμένα μυκηναϊκά αντικείμενα της LH IIIA, γεγονός που υποδεικνύει ότι κάποιοι τοίχοι του διασώθηκαν από τον μεγάλο σεισμό ή επισκευάστηκαν εντός της LH IIIA.

Στην ύστερη αρχαιότητα το προσκείμενο σε αυτόν τείχος υπέστη καταστροφή, όταν ένα ασβεστοκάμινο χτίστηκε για να χρησιμοποιήσει την μεγάλη ποσότητα ασβεστόλιθου που

⁸¹ Αρχείο μουσείου

⁸² W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, σ.33

⁸³ W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, σ.33

⁸⁴ W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, σ.3 & σ.32

⁸⁵ W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, σ.34

⁸⁶ W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, σ.34

υπήρχε διαθέσιμη στον χώρο. Τα κατάλοιπα από αυτό το ασβεστοκάμινο αφαιρέθηκαν το 1970 από τους αρχαιολόγους, προκειμένου να αποκαλυφθούν ευρήματα της εποχής του Χαλκού.⁸⁷

Κλείνοντας, μετά τον σεισμό αλλά εντός της LBA, υπήρχαν σπίτια στη βαθμιδωτή πλαγιά, ενώ σε έναν λάκκο κοντά στην νοτιοανατολική γωνία του προμαχώνα ne, εντοπίστηκε μυκηναϊκή κεραμική της IIIB ή IIIC περιόδου. Κατά την περίοδο αυτή, τα ελάχιστα ευρήματα εντοπίζονται σχεδόν αποκλειστικά στον χώρο του ιερού.⁸⁸

Η πηγή συνεχίζει να χρησιμοποιείται κατά την Μέση εποχή του Χαλκού, όμως η χρήση της πιθανόν διεκόπη σταδιακά, όταν υψώθηκε η στάθμη της θάλασσας (ίσως κατά τον μεγάλο σεισμό της περιόδου VII ή σίγουρα πριν την LH IIIA2).⁸⁹ Παρόλα αυτά, το πάνω τμήμα της πηγής φαίνεται ότι επισκευάστηκε την LH IIIA, και ίσως κατά την κλασική εποχή να χρησιμοποιήθηκε για ψύξη αγαθών.⁹⁰

Η περίοδος της μυκηναϊκής επιρροής έληξε πάλι από έναν ισχυρό σεισμό που συνέβη μεταξύ των ετών 1380 και του 1330.⁹¹

Έκτοτε ο οικισμός εγκαταλείφθηκε και δεν κατοικήθηκε ξανά.

Μόνον το ιερό συνέχισε να υφίσταται στο ακρωτήριο, εξακολουθώντας να αποτελεί χώρο λατρείας και υπέστη πολλές επισκευές μέχρι και την Ελληνιστική περίοδο.

⁸⁷ J. L. Caskey, 1971, σ.374

⁸⁸ J. L. Caskey, 1971, σ.380

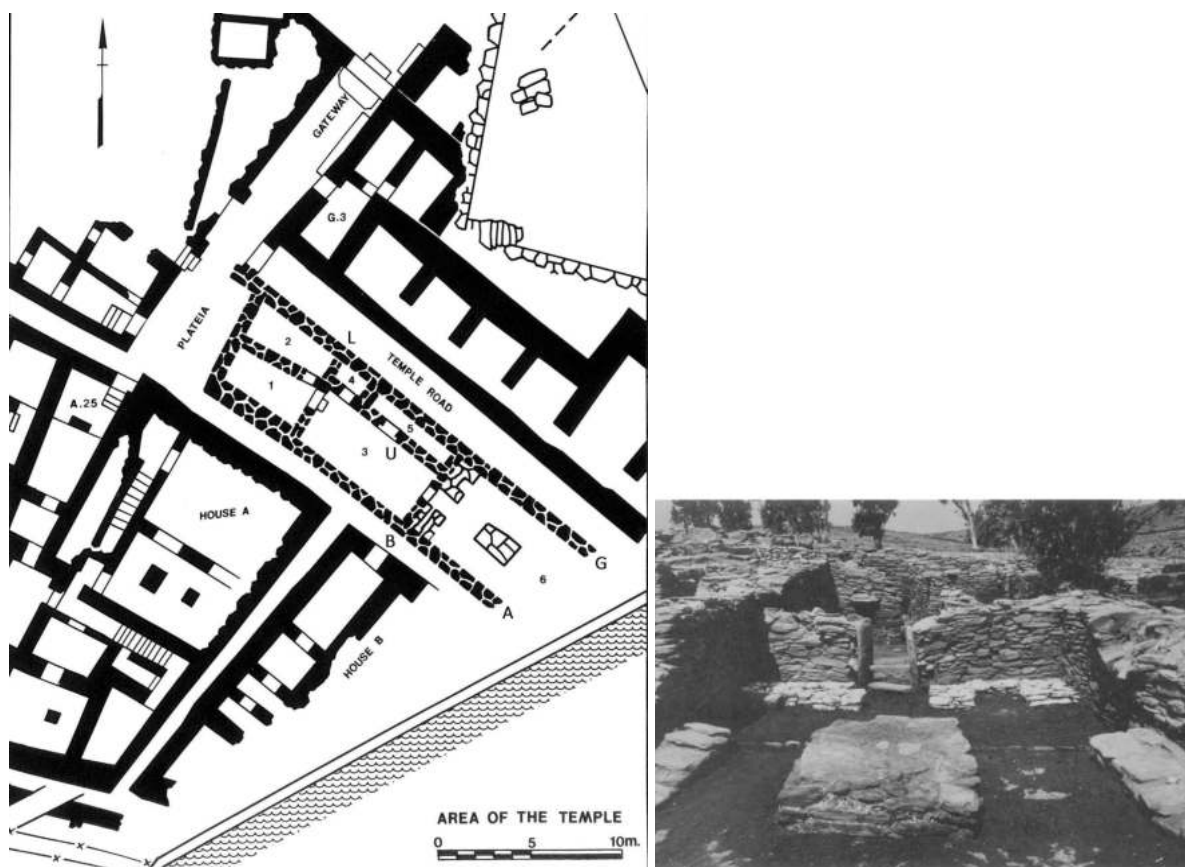
⁸⁹ J. L. Davis, 1986, σ.9-10

⁹⁰ J. L. Caskey, 1971, σ.367

⁹¹ N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016, σ.130

Σημαντικές θέσεις

Ναός

Εικόνα 2.32: Κάτοψη της περιοχής του Ναού. (M. E. Caskey, 1986, plate 89)

Εικόνα 2.33: Ο ναός από Νοτιοανατολικά, 1967, δωμάτιο V μπροστά, επιχρωμένο. (J. L. Caskey, 1971, plate 79 a)

Το κτίριο του ιερού έχει μακρά και πολύπλοκη ιστορία. Λόγω της δεδομένης χρήσης του κτιρίου εξ ολοκλήρου για λατρευτικές δραστηριότητες, θα ήταν συνεπές να χρησιμοποιείται ο όρος “Ιερό” για την περιγραφή του. Ωστόσο στην βιβλιογραφία καθιερώθηκε να αναφέρεται ως “Ναός” και συνεπώς σε αυτό το κείμενο χρησιμοποιείται συμβατικά αυτός ο όρος, αν και είναι πολύ μεταγενέστερος. Αυτή η περίπτωση αποτελεί ένα από τα συνήθη προβλήματα της προϊστορικής αρχαιολογίας, όπου λόγω της έλλειψης αρχαίων επιγραφών συχνά δημιουργούνται ασάφειες-ασυνέπειες ως προς την χρήση ορισμένων όρων.

Ο Ναός ανακαλύφθηκε σε ανασκαφές του 1960. Υπολογίζεται ότι ήταν εκεί από την πρώιμη φάση της Μέσης εποχής του Χαλκού και επηρέασε τον προσανατολισμό των γύρω κτιρίων. Σχεδόν όλα τα διαθέσιμα στοιχεία για αυτόν προέρχονται από τον ίδιο το χώρο του ναού.⁹²

Το κτίριο του ναού δείχνει συνέπεια στην τοπική παράδοση ήδη από την εποχή IV και δεν παρατηρούνται αρχιτεκτονικές ασυνέχειες από την Μέση στην Ύστερη εποχή του Χαλκού. Η

⁹² J. L. Caskey, 1981

μετάβαση μεταξύ των περιόδων γίνεται ομαλά και οι όποιες καταστροφές δεν οφείλονται σε εχθρικές εισβολές αλλά σε φυσικά φαινόμενα.⁹³

Το κτίριο τοποθετείται βορειοανατολικά του κτιρίου Β και νότια της πλατείας, και έχει προσανατολισμό από τα βορειοδυτικά προς τα νοτιοανατολικά. Χωρίζεται από τις οικίες Α και Β μέσω ενός στενού δρόμου ενώ στην άλλη μακριά πλευρά του κτιρίου υπήρχε ένας φαρδύς δρόμος.

Οι τοίχοι του ναού ήταν θεμελιωμένοι βαθιά και, στα χαμηλότερα σημεία, όπου μπόρεσε να φτάσει η ανασκαφή, φάνηκε ότι εδράζονταν πάνω στον βράχο σε βάθος περίπου 1 μ. κάτω από το σημερινό επίπεδο της θάλασσας.⁹⁴ Για αυτό το λόγο κατά την ανασκαφή των κεντρικών και νότιων δωματίων ήταν αναγκαία η χρήση αντλίας νερού. Βρέθηκαν πολλά διαδοχικά στρώματα με λίθινα δάπεδα και συμπαγή πέτρινα κατώφλια που επιβεβαιώνουν την συνεχή του χρήση⁹⁵. Οι εξωτερικοί μακριοί τοίχοι έχουν πάχος περίπου 0.80 μ. και είναι παράλληλοι μεταξύ τους, περικλείοντας δωμάτια εύρους περίπου 4,35 μ.⁹⁶. Ο ναός, όπως διατηρείται σήμερα, έχει συνολικό μήκος περίπου 23 μέτρα.

Το κτίριο είναι χωρισμένο σε 6 μέρη.

Το πρώτο δωμάτιο που συναντάμε από τα νοτιοανατολικά, το δωμάτιο 6, έχει αποσαθρωθεί σε μεγάλο βαθμό από την θάλασσα καθώς η στάθμη της έχει ανέβει σημαντικά και πλέον βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με αυτήν και σε πολύ κοντινή απόσταση.⁹⁷ Παρόλα αυτά, καθώς χρησιμοποιήθηκε παρατεταμένα στην ΥΕ ΙΙΙ, παρέχει μια σημαντική και συνεκτική εικόνα για την δραστηριότητα στον χώρο.

Τα ευρήματα στο δωμάτιο 6, περιλαμβάνουν έναν βαθμιδωτό πάγκο στο τοίχο G, καμένη ύλη και έναν βωμό, υποδεικνύοντας λατρευτικές δραστηριότητες από τις αρχικές περιόδους του κτιρίου. Μεσοελλαδική κεραμική εντοπίζεται μέχρι το επίπεδο -0,60 μ.⁹⁸ και σώζεται ένα τμήμα επιχρίσματος με λευκό σπογγώδες μοτίβο (sponge pattern), σε μαύρο υπόβαθρο στη βόρεια γωνία του δωματίου.⁹⁹

Μετά τη μεγάλη καταστροφή, μέρη των τοίχων Α και Β κατέρρευσαν μέσα στο δωμάτιο 6, και κατά την ΥΕ ΙΙΙΓ πραγματοποιήθηκαν επισκευές. Νέοι πάγκοι καθισμάτων διαμορφώθηκαν κατά μήκος του τοίχου Β πάνω από τα ερείπια των κατασκευών. Ένα μεγάλο βάθρο-βωμός διαστάσεων 1,15 μ. επί 2,10 μ. διαμορφώθηκε από πηλό και λίθους στο κέντρο του δωματίου, στο σημείο που παλαιότερα είχαν βρεθεί τα ίχνη φωτιάς. Σήμερα το βλέπουμε να εξέχει από το έδαφος περίπου 0,55 μ. Αυτή η περίοδος έληξε με ακόμα μία καταστροφή. Ο τοίχος G κατέρρευσε στο δωμάτιο 6 από τα βορειοανατολικά, καλύπτοντας τις διαμορφώσεις που αναφέρθηκαν. Το δωμάτιο πρέπει να ήταν σε τόσο ερειπιώδη κατάσταση, ώστε προτιμήθηκε να μην καθαριστεί όλο και να διαμορφωθεί ένα μικρό δωμάτιο στην βορειοανατολική γωνία, το δωμάτιο ΒΒ, με δάπεδο στο +0.90 μ. Η μικρή πόρτα του νέου ιερού ΒΒ έβλεπε προς την

⁹³ J. L. Caskey, 1971, σ.385

⁹⁴ J. L. Caskey, 1964-65, σ.6

⁹⁵ J. L. Caskey, 1971, σ.386

⁹⁶ J. L. Caskey, 1962, σ.278

⁹⁷ J. L. Caskey, 1962, σ.278

⁹⁸ J. L. Caskey, 1971, σ.385

⁹⁹ J. L. Caskey, 1971, σ.386

θάλασσα. Ακόμα και αυτό δεν διήρκησε πολύ, καθώς το εναπομείναν τμήμα του τοίχου G κατέρρευσε, ισοπεδώνοντας το δωμάτιο BB και σκορπίζοντας θραύσματα.¹⁰⁰

Εικόνα 2.34: Ο Ναός από νοτιοανατολικά. (J. L. Caskey, 1964, plate 54 b)

Εικόνα 2.35: Δυτική γωνία του δωματίου V (J. L. Caskey, 1964, plate 55c).

Η είσοδος που βλέπουμε σήμερα, από το δωμάτιο 6 προς το δωμάτιο 3, διαμορφωνόταν εκ νέου, κάθε φορά που ανέβαινε η στάθμη του δαπέδου. Στο επίπεδο -0.40 μ. εντοπίστηκε ένα υπερυψωμένο κατώφλι πλαισιωμένο από μεγάλες κάθετες πλάκες. Όταν βρέθηκε, η θύρα ήταν γεμάτη ερείπια και το ανώφλι έστεκε ακόμα στην θέση του αλλά αφαιρέθηκε λόγω έντονων ρηγματώσεων. Εκατέρωθεν της θύρας, στις γωνίες, διαμορφώνονταν κατασκευές σε σχήμα π. Στην νοτιοανατολική πλευρά του δωματίου υπήρχε λίθινη βάση που πιθανότατα υποστήριζε ξύλινη κολώνα.

Το δωμάτιο 3 που ακολουθεί, είναι πιο στενό καθώς στα ανατολικά διαχωρίζεται μέσω ενός τοίχου από τον διάδρομο 5.¹⁰¹ Η βάση του τοίχου Α φτάνει στα -1.55μ. και του Β στα -1.65μ.

Υπήρχε ένα μακρύ στενό παγκάκι της Μέσης εποχής του Χαλκού στον τοίχο U, αλλά με τις διαδοχικές αλλαγές στάθμης, καλύφθηκε.¹⁰² Κατά την μυκηναϊκή περίοδο, και τα δύο δωμάτια καθαρίστηκαν από τα συντρίμια που προκλήθηκαν από το μεγάλο σεισμό της VII περιόδου. Πιθανόν να υπήρχαν θραύσματα αγαλμάτων αλλά μεταφέρθηκαν αλλού με τα συντρίμια και ίσως ενσωματώθηκαν σε κάποια τοιχοποιία.¹⁰³ Ίσως αυτήν την περίοδο να κατασκευάστηκε λίθινη βάση, πιθανόν για την υποδοχή ξύλινης κολώνας.¹⁰⁴

Στο επίπεδο -0.60μ. του δωματίου 3 βρέθηκαν υπολείμματα πλακόστρωτου δαπέδου και ένας πάγκος καθίσματος στον τοίχο. Το δωμάτιο αυτό συνδεόταν με το δωμάτιο 1 μέσω βαθμιδωτής θύρας με κατώφλι από λευκό μάρμαρο.

Σχεδόν όλο το δάπεδο του δωματίου 1 ήταν κατειλημμένο από μικρά λίθινα κρητιδώματα, πάνω στα οποία ανακαλύφθηκαν τα αγάλματα του ναού και αγγεία κυρίως υστερομινωικής Ι Β. Το κατώτερο τμήμα αυτού του δωματίου, φαίνεται πως υπήρχε ήδη από την Μέση εποχή του Χαλκού και αποτελούσε εξ αρχής ιερό χώρο.¹⁰⁵

¹⁰⁰ J. L. Caskey, 1971, σ.385

¹⁰¹ J. L. Caskey, 1962, σ.279

¹⁰² J. L. Caskey, 1971, σ.386

¹⁰³ J. L. Caskey, 1971, σ.385

¹⁰⁴ J. L. Caskey, 1966, σ.369

¹⁰⁵ J. L. Caskey, 1966, σ.367

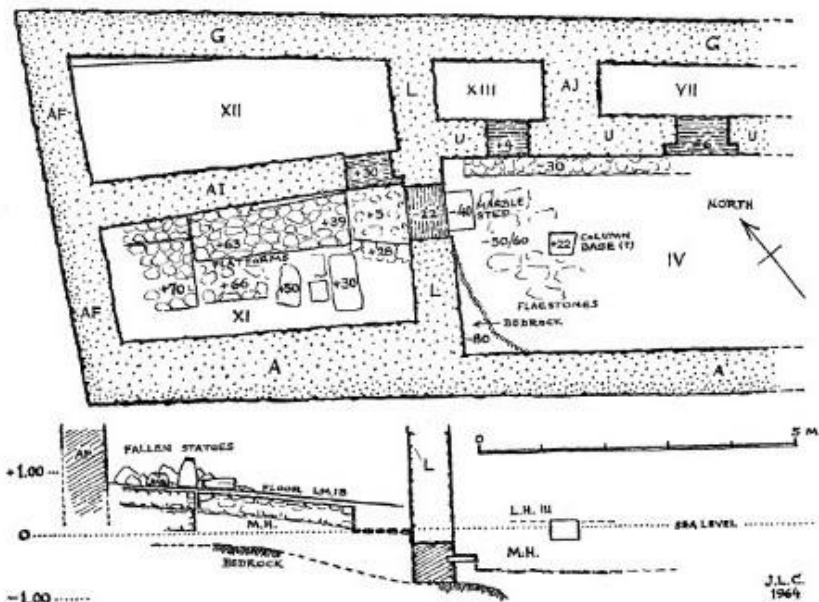
Το δωμάτιο 1 στο οποίο βρέθηκαν τα αγάλματα, ίσως ήταν ο πλέον ιερός χώρος του ναού. Ίσως τα αγάλματα να βρίσκονταν σε δωμάτιο σε όροφο πάνω από το XI και μετά την κατάρρευσή του, κατά τον μεγάλο σεισμό, να διασκορπίστηκαν στα δωμάτια του κάτω ορόφου.¹⁰⁶

Εικόνα 2.36: Σπασμένα αγάλματα στο εσωτερικό άκρο του δωματίου XI (J. L. Caskey, 1964, plate 55c)

Εικόνα 2.37: Ευρήματα στα +0.90μ. (M. E. Caskey, 1986, plate 3b)

Το δωμάτιο 2 ίσως ήταν εξίσου σημαντικό με το 1 όμως περιείχε πολλά συντρίμια και ελάχιστα θραύσματα αγαλμάτων. Δεν χρησιμοποιήθηκε μετά τον μεγάλο σεισμό.¹⁰⁷ Τα δωμάτια 1 και 2 έχουν διαφορετικό προσανατολισμό και πιθανόν να ήταν προγενέστερα. Η θύρα από το δωμάτιο 3 προς το δωμάτιο 1 έκλεισε σε κάποια φάση επισκευών, όπως και πολλές άλλες.¹⁰⁸

Εικόνα 2.38: Κάτοψη και τομή του Βορειοανατολικού άκρου του Ναού (J. L. Caskey, 1966, σ. 368).

¹⁰⁶ J. L. Caskey, 1964, σ.327

¹⁰⁷ J. L. Caskey, 1964, σ.327

¹⁰⁸ J. L. Caskey, 1964, σ.326

Το δωμάτιο 5 ήταν ένας διάδρομος που στα βορειοδυτικά είχε απότομη σκάλα.¹⁰⁹ Σταματά στα βόρεια και διαχωρίζεται μέσω ενός τοίχου με μεγάλο πάχος από ένα πολύ μικρό δωμάτιο, το 4, το οποίο ίσως να λειτουργούσε ως ντουλάπι.¹¹⁰

Το έδαφος επάνω από το κτίριο του ναού είχε διαταραχθεί στο πέρασμα του χρόνου, εν τούτοις αρκετά στοιχεία συνηγορούν υπέρ της συνεχούς χρήσης του χώρου ως ιερού. Βρέθηκαν επίσης ίχνη μικρής κατασκευής (δωμάτιο ΑΑ), και στην βορειοδυτική γωνία του δωματίου IV εντοπίστηκε ένα μικρό βάθρο C, καθώς και μερικές επιμελώς τοποθετημένες πέτρες.

Στο έδαφος βρέθηκαν θραύσματα Πρωτογεωμετρικής, Γεωμετρικής και Κλασικής περιόδου. Επιπλέον βρέθηκαν Κορινθιακοί κότυλοι και θραύσματα αγγείων του 4ου αι. π. Χ.¹¹¹

Τα αγάλματα

Στα δωμάτια του Ναού βρέθηκαν πολλά μέρη από, ασυνήθιστα μεγάλα, πήλινα αγάλματα.

Τα αγάλματα φαίνεται ότι αποτελούσαν μέρος της λατρευτικής διαδικασίας.

Ήταν μοναδικού τύπου καθώς ήταν πρωιμότερα από άλλα κεραμικά αγαλματίδια της Εποχής του Χαλκού, είχαν λίγες ομοιότητες με αυτά και εκπροσωπούν μία εντελώς διαφορετική τεχνολογική παράδοση. Είναι προϊόντα γλυπτικής και όχι αγγειοπλαστικής. Χάρη σε αυτά έγινε σαφές ότι μεγάλης κλίμακας ελεύθερα γλυπτά ήταν ήδη γνωστά κατά την Εποχή του Χαλκού, τουλάχιστον από την LM IB κεραμική, ίσως και νωρίτερα.¹¹² Βρέθηκαν διαχωρισμένα από το αρχικό τους πλαίσιο. Δεν γνωρίζουμε πως χρησιμοποιούνταν.

Ήταν φτιαγμένα από χοντρό πηλό, με λεπτή επιφανειακή στρώση από πηλό καλύτερης ποιότητας, η οποία πλέον στις περισσότερες περιπτώσεις έχει αποκολληθεί. Χρησιμοποιούνταν ξύλινοι σκελετοί για να υποστηρίξουν το βάρος πριν το ψήσιμο, και δίοδοι αέρα εξασφάλιζαν ταχύτερο στέγνωμα.¹¹³

Ο μεγαλύτερος με διαφορά, όγκος αγαλμάτων (32 αγάλματα¹¹⁴) βρέθηκε στο δωμάτιο 1, θραύσματα όμως, βρέθηκαν και σε άλλα μέρη του ναού. Τα θραύσματα στο δωμάτιο 1 βρέθηκαν πεσμένα στο έδαφος πιθανότατα λόγω της κατάρρευσης του κτιρίου από τη σεισμική δραστηριότητα. Το δωμάτιο αυτό είναι πιθανόν ότι λειτουργούσε ως άδυτο αλλά και αποθηκευτικός χώρος για τα αγάλματα. Μία επιπλέον εκδοχή είναι, να έπεσαν τα αγάλματα από κάποιον ιερό χώρο του επάνω ορόφου. Συνολικά βρέθηκαν πάνω από 50 αγάλματα. Η ύπαρξη όμως πολλών διασκορπισμένων θραυσμάτων υποδηλώνει την ύπαρξη περισσότερων.¹¹⁵

Στο δωμάτιο 1 βρέθηκαν ίχνη LH III A B C δραστηριότητας αλλά και πρωτογεωμετρικής εποχής. Τα αγάλματα παρίσταναν γυναικείες μορφές, όμως η θεότητα στην οποία ήταν αφιερωμένα είναι άγνωστη.

¹⁰⁹ J. L. Caskey, 1971, σ.386

¹¹⁰ J. L. Caskey, 1964, σ.327

¹¹¹ J. L. Caskey, 1962, σ.279

¹¹² M. E. Caskey, 1986, σ.1

¹¹³ J. L. Caskey, 1962, σ.279

¹¹⁴ M. E. Caskey, 1986, σ.35

¹¹⁵ M. E. Caskey, 1986, σ.1

Στην βορειοδυτική γωνία του δωματίου 1 βρέθηκε σε στρώματα του 8ου π.Χ., ένα κεφάλι, τμήμα των αγαλμάτων που καταστράφηκαν κατά την περίοδο VII, τοποθετημένο επάνω σε κυκλικό δακτύλιο από πέτρες. Δίπλα του βρέθηκε και το κάτω μέρος μίας φούστας.

Το κεφάλι είχε δεχθεί προσθήκη πηλού για να προσομοιάζει γενειάδα. Είχε τροποποιηθεί για να απεικονίζει σε δεύτερη χρήση κάποια ανδρική μορφή, πιθανόν του Διονύσου, καθώς γύρω στο 500 π. Χ., σύμφωνα με επιγραφές, λατρευόταν ο θεός Διόνυσος, (υπάρχουν όμως ενδείξεις και πρωιμότερης λατρείας του).

Ίσως η επαναχρησιμοποίηση του κεφαλιού να μην αποτελούσε μεμονωμένο περιστατικό.

Μαζί με το κεφάλι βρέθηκαν αφιερώματα της Υστερογεωμετρικής Ι και ΙΙ και Μεσογεωμετρικής ΙΙ.¹¹⁶

Τα αγάλματα φαίνεται να είναι μέρος του λατρευτικού εξοπλισμού και φαίνονται να περιμένουν ή να γιορτάζουν την επιφοίτηση *eriphany* από την θεότητα που υπηρετούσαν.

Τα αγάλματα ίσως αποθηκεύονταν μαζί ή εκθέτονταν συμβόλιζαν μία συνεχή λειτουργία όπου πιθανόν προσκαλούσαν την θεότητα να εμφανιστεί ή χρησιμοποιούνταν κατά τους λατρευτικούς εορτασμούς.¹¹⁷ Στην Αγία Ειρήνη η ίδια η θεότητα ίσως να μην απεικονιζόταν κάπως.

Εικόνα 2.39: K3.611 (όπως βρέθηκε) (J. L. Caskey, 1964, plate 60 c&f)

Εικόνα 2.40: K3.611 (στην βάση). (J. L. Caskey, 1964, plate 60 c&f)

Περιγραφή αγαλμάτων

¹¹⁶ M. E. Caskey, 1986, σ.39

¹¹⁷ M. E. Caskey, 1986, σ.42

Εικόνα 2.41: Αγάλματα (M. E. Caskey, 1986, plates 4 & 5).

Τα αγάλματα είχαν ύψος από 0.70μ. σε 1,35μ. και έμοιαζαν αρκετά μεταξύ τους.¹¹⁸

Δείχνουν όρθιες φιγούρες που στέκονται ή χορεύουν ντυμένες με αντίστοιχη ενδυμασία με μακριά φούστα, βαριά ζώνη, και κοντομάνικο ζακετάκι ανοιχτό αποκαλύπτοντας το στήθος.

Συνήθως τα μεγαλύτερα αγάλματα φορούν μακριές γιρλάντες ενώ άλλα φορούν πλατιές κορδέλες στο λαιμό. Ίσως αυτές οι διαφορές να υποδυκνύουν κάποια διαφοροποίηση στον ρόλο που διαδραμάτιζαν στο ιερό.

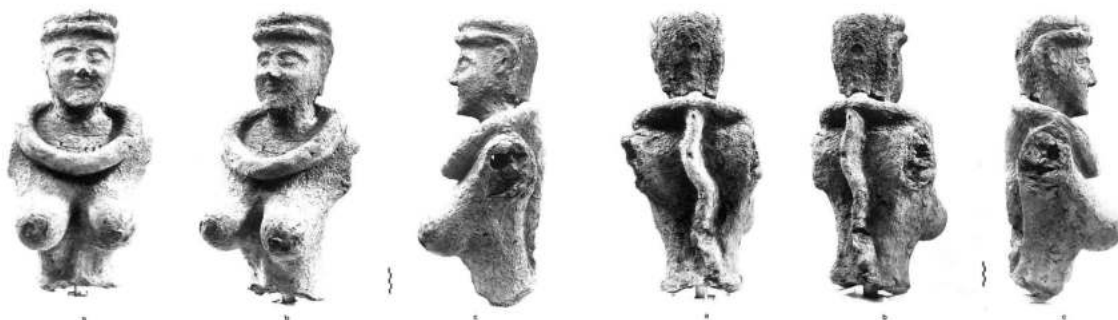
Άλλες διαφοροποιήσεις αφορούν τη μορφή του προσώπου, τον γενικό τρόπο κατασκευής και τον πηλό που χρησιμοποιήθηκε.¹¹⁹

Αυτά τα στοιχεία δείχνουν ότι υπήρχαν διαφορετικά εργαστήρια τα οποία δεν ήταν απαραίτητα συγχρονα.¹²⁰

Οι ζακέτες που φορούν τα αγάλματα είναι στενές και κοντομάνικες, μαζί με τις ζώνες κοινές στον Μινωικό και μυκηναϊκό κόσμο.

Μόνο ένα έχει σηκωμένο χέρι πιθανότατα σε στάση χορού.

Ίχνη κόκκινου και λευκού χρώματος εντοπίζονται σε ένα.¹²¹

Εικόνα 2.42: Αγάλματα (M. E. Caskey, 1986, plates 7 και 8).

Μινωική επιρροή

¹¹⁸ M. E. Caskey, 1986, σ.35

¹¹⁹ M. E. Caskey, 1986, σ.33

¹²⁰ M. E. Caskey, 1986, σ.24

¹²¹ M. E. Caskey, 1986, σ.36

Παρότι τα αγάλματα είναι χαρακτηριστικό δείγμα της καλλιτεχνικής άνθησης της που υπήρχε κατά την Υστερομινωική Ι εποχή, η τεχνική κατάρτιση για να κατασκευαστούν υπήρχε στην Κέα από την αρχή της ύστερης εποχής του Χαλκού. Ίσως οι ρίζες αυτής της παράδοσης να προέρχονται από την

μέση εποχή του Χαλκού του Μινωικού πολιτισμού.

Ως προς τη μορφή των αγαλμάτων εντοπίζονται πολλές ομοιότητες με λατρευτικά αγαλματίδια κρητικών ιερών. Επιπλέον στην Κρήτη η μέθοδος για την κατασκευή μεγάλων αγαλμάτων ήδη ήταν γνωστή πριν το τέλος της μεσομινωικής Ι.

Παρά τις εμφανείς μινωικές επιρροές είναι σαφές ότι τα αγάλματα του Ναού κατασκευάστηκαν στην Κέα. Για την καταγωγή των καλλιτεχνών δεν υπάρχουν στοιχεία αλλά σύμφωνα με την M. Caskey θα τα αγάλματα είναι πιθανό να κατασκευάζονταν από τοπικούς τεχνίτες εξυπηρετώντας τοπικές ανάγκες.¹²²

Τα υπόλοιπα αφιερώματα του Ναού ήταν κοινά σε όλο τον μινωικό μυκηναϊκό και κυκλαδικό κόσμο και δεν βρέθηκαν χαρακτηριστικά μινωικά λατρευτικά αντικείμενα.

¹²² M. E. Caskey, 1986, σ.43

Δρόμοι γύρω από τον ναό

Βορειοανατολικά του ναού υπάρχει δρόμος με πλάτος 1.75 μ. Από τους ανασκαφείς αναφέρεται ως Δρόμος του Ιερού (temple road). Η είσοδος σε αυτόν τον δρόμο γινόταν από τα βορειοδυτικά, από την πλατεία, με ένα μεγάλο πλατύσκαλο. Είχε κλίση 10% ως προς τη θάλασσα, και οδηγούσε στην είσοδο του ναού. Κατά την κύρια φάση του οικισμού, την Ύστερη εποχή του Χαλκού, ήταν στρωμένος με διαδοχικά στρώματα από πλάκες και βότσαλα.

Ο στενός δρομίσκος από την άλλη πλευρά του Ιερού, ονομάζεται Δρομίσκος του ιερού (temple lane) και έδινε πρόσβαση στο κτίριο Β μέσω ενός υπερυψωμένου κατώφλιου. Έξω από το κατώφλι, 0,40 μ. χαμηλότερα, ο στενός αυτός δρόμος ήταν βοτσαλωτός. Σταδιακά η στάθμη του δρομίσκου υψώθηκε και διαμορφώθηκαν σκαλοπάτια με κλειστή αποχέτευση από κάτω τους.¹²³

Εικόνα 2.43: Αγωγός και πλακόστρωτο στον Δρόμο του Ναού.(J. L. Caskey, 1971, plate 79 b & c)

Εικόνα 2.44: Δρόμος του Ναού.(J. L. Caskey, 1971, plate 79 b & c)

¹²³ J. L. Caskey, 1971, σ.384

Οικία Α

Η Οικία Α αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα κτίρια του οικισμού, το μέγεθος και την πολυπλοκότητα της οποίας δεν φαίνεται να προσεγγίζει κανένα άλλο κτίριο. Υπάρχει ασάφεια ως προς το εάν αποτελούσε μία κατοικία ή εάν ήταν διαχωρισμένη σε τρεις ή τέσσερις, πάντως το κτίσμα προσομοιάζει σε μικρόκοσμο ανακτόρου και είναι πιθανόν να αποτελούσε κατοικία τοπικού άρχοντα. Προσέφερε ανέσεις και εξυπηρετούσε ποικίλες λειτουργίες, όπως αποθήκευση μεγάλης κλίμακας και στέγαση μικρών βιοτεχνιών.

Τα λείψανα της οικίας Α είναι ιδιαίτερα σημαντικά καθώς σε αυτά σώζονται προϊστορικές σκάλες και οι τοίχοι των υπογείων διατηρούνται σε μεγάλο ύψος, με αποτέλεσμα να μπορούμε να παρατηρήσουμε αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες όπως ράφια και εσοχές που τοποθετούνταν τα δοκάρια του δαπέδου. Παράλληλα, στα πολλά υπόγεια που διαθέτει το κτίριο, συντηρήθηκαν άριστα ευρήματα που κατά τον μεγάλο σεισμό έπεσαν από τους πάνω ορόφους, καλύφθηκαν από τα συντρίμια και παρέμειναν εκεί ανενόχλητα.

Το κτίριο είναι χτισμένο εξ ολοκλήρου από τοπικά υλικά και οι μέθοδοι κατασκευής ακολουθούν τις παραδόσεις που είχαν ήδη αναπτυχθεί σε κτίρια της πόλης κατά την πρώιμη Εποχή του Χαλκού.

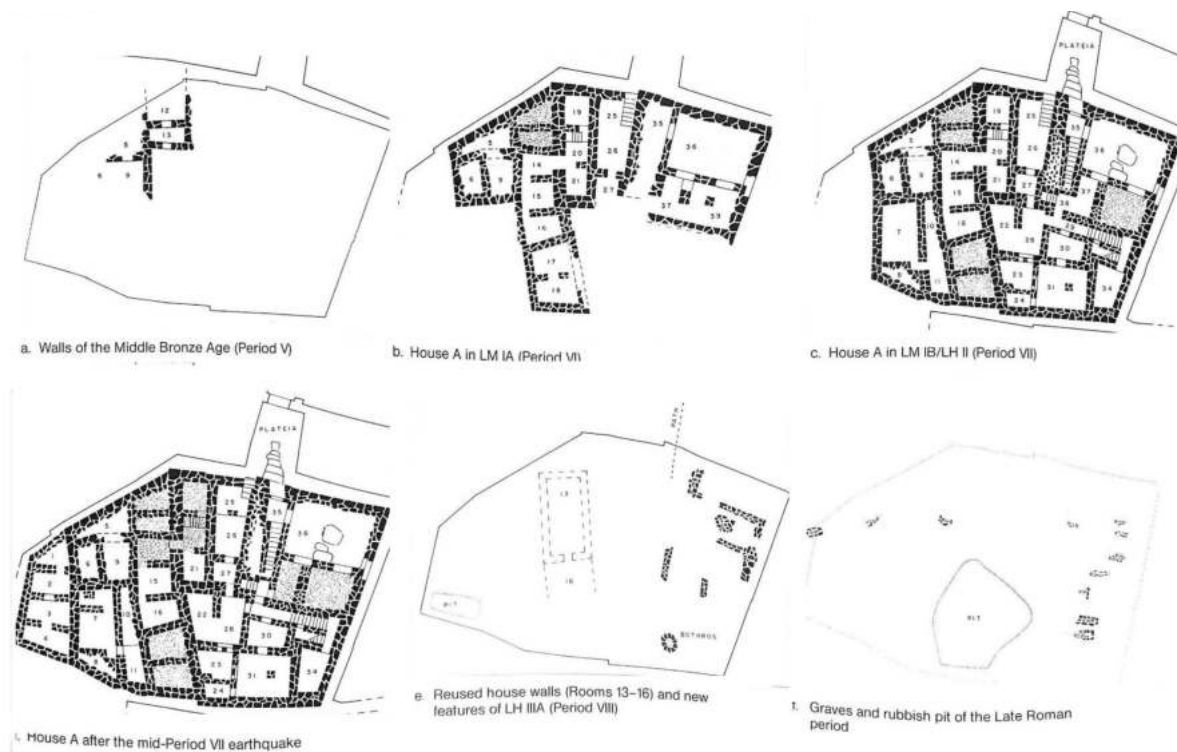
Χρησιμοποιείται κυρίως γκρι ή πρασινωπός σχιστόλιθος που τεμαχίζεται σε πλατιές πλάκες και, όπως παρατηρείται γενικότερα κατά την Ύστερη εποχή του Χαλκού, υπάρχει αυξημένη χρήση σκληρού μπλε-γκρι ασβεστόλιθου που θυμίζει μάρμαρο.

Φαίνεται πως καθώς το αρχικό τετράγωνο μεγάλωνε, σταδιακά ενσωμάτωσε τα πρότερα κτίσματα.¹²⁴ Ειδικότερα, το κτίριο της περιόδου VII ενσωμάτωσε διάφορες προγενέστερες δομές. Στη θέση των δωματίων 12-14, βρισκόταν ένα κτίριο της μέσης εποχής του Χαλκού, ενώ στα δωμάτια 17, 18, 5, 6, και 9, υπήρχαν δύο κτίρια της VI περιόδου. Αυτές οι προϋπάρχουσες μονάδες επηρέασαν σημαντικά τον σχεδιασμό του ολοκληρωμένου κτιρίου.¹²⁵ Αν και πιστεύεται πως το μεγαλύτερο μέρος της οικίας σχεδιάστηκε εξ αρχής, φαίνεται πως χτίστηκε σταδιακά, μία ενότητα τη φορά, ξεκινώντας από τη βορειοανατολική γωνία. Οι τοίχοι του κτίσματος μαρτυρούν ένα μακροχρόνιο και αδιάκοπο πρόγραμμα ανοικοδόμησης, ενώ εικάζεται πως το εγχείρημα θα μπορούσε να έχει ολοκληρωθεί νωρίτερα αν δεν είχε διακοπεί από το σεισμό και την πυρκαγιά της VI περιόδου.¹²⁶

¹²⁴ W. Willson Cumber & E.Schofield, 1984, σ.1

¹²⁵ W. Willson Cumber & E.Schofield, 1984, σ.35

¹²⁶ W. Willson Cumber & E.Schofield, 1984, σ.8

Εικόνα 2.45: Οικία Α ανά τις περιόδους (W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, plate 4)

Ενώ η μορφή του ανατολικού τμήματος του κτίσματος, μάς είναι αρκετά ξεκάθαρη, για το δυτικό υπάρχουν πολύ λίγα στοιχεία. Οι τοίχοι του σώζονται πολύ χαμηλά, με αποτέλεσμα να μην είναι διακριτές οι θέσεις των θυρών. Πιθανολογείται πως αυτό το τμήμα αποτελείται από δύο ή τρεις ξεχωριστές μονάδες διαχωρισμένες από το κύριο μέρος της Οικίας Α.¹²⁷

Η οικία Α διαθέτει υπόγεια σχεδόν σε όλη της την έκταση τα οποία έχουν παχείς τοίχους για να αντέξουν τους υπερκείμενους ορόφους. Οι τοίχοι των υπογείων εδράζονται πάνω σε χύμα παρόλο που ο βράχος μπορεί να βρίσκεται λίγο πιο χαμηλά.¹²⁸ Οι στάθμες του δαπέδου ποικίλουν ακολουθώντας κυρίως τη μορφολογία του εδάφους.¹²⁹

Θεωρείται βέβαιο πως η κατασκευή τους ήταν απαιτητική και έγινε σταδιακά, καθώς έπρεπε να αφαιρεθούν τα βαθιά κατάλοιπα της μέσης εποχής του Χαλκού και το ανθρώπινο δυναμικό δεν πρέπει να ήταν μεγάλο.¹³⁰

Η οικία Α σε πολλά σημεία διέθετε υπόγειο, ισόγειο και όροφο. Οι τοίχοι των υπογείων του κτιρίου ήταν κάθετοι όπως και στα Μινωικά κτίρια, ενώ οι επάνω τοίχοι πρέπει να έκλιναν προς τα μέσα. Παρατηρείται πως τα δωμάτια της πρώιμης εποχής του Χαλκού ήταν πολύ μεγαλύτερα σε σχέση με τα υπόγεια της οικίας Α, γεγονός που μπορεί να δείχνει την επιφυλακτικότητα προς την νέα τεχνολογία των πολυώροφων κτιρίων. Κατά τον καθαρισμό των υπογείων από τους αρχαιολόγους, αφαιρέθηκαν μεγάλες ποσότητες λίθων, κάτι που μαρτυρά πως στο συγκεκριμένο κτίριο οι επάνω όροφοι ήταν κατασκευασμένοι κυρίως από

¹²⁷ W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, σ.35

¹²⁸ W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, σ.41

¹²⁹ W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, σ.35

¹³⁰ W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, σ.35

πέτρες.¹³¹ Κάποιες μάζες από πλίνθους που εντοπίστηκαν, εικάζεται ότι προέρχονταν από λεπτά διαχωριστικά ή έδρανα (πάγκους).

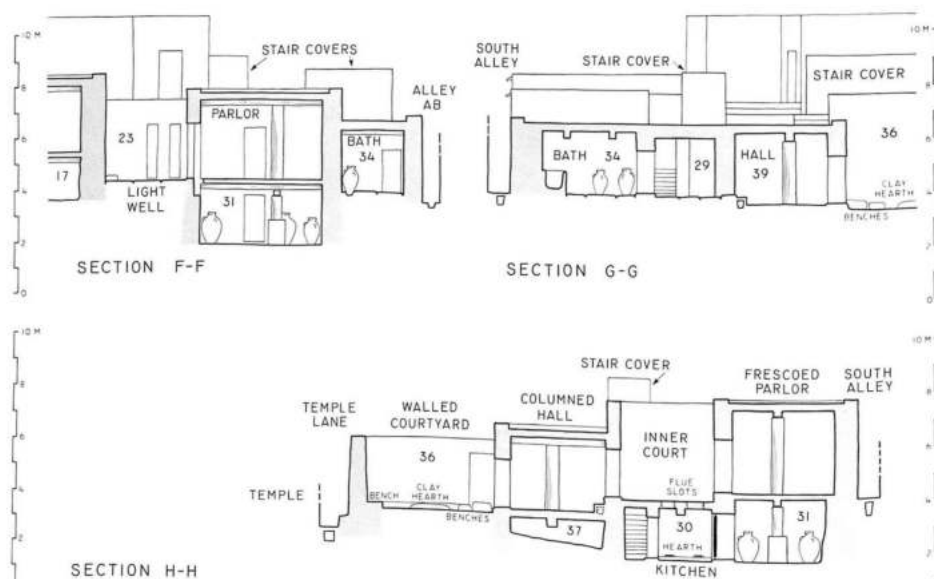
Οπές στο επάνω μέρος των τοίχων των υπογείων, δείχνουν ότι ξύλινα δοκάρια χρησιμοποιούνταν για την στήριξη των δαπέδων και πιθανότατα το ίδιο συνέβαινε και για τις στέγες, οι οποίες ήταν επίπεδες. Τα δάπεδα στα υπόγεια ήταν από πατημένη γη ενώ στους επάνω ορόφους πιθανότατα αποτελούνταν από λεπτά ξύλα και πηλό. Κάποια σημαντικά ισόγεια δάπεδα του κτίσματος ήταν βοτσαλωτά ενώ άλλα ήταν κατασκευασμένα από πλάκες σχιστόλιθου.

Λίθινες σκάλες προστίθεντο ως ανεξάρτητες δομές και συχνά τοποθετούνταν στις γωνίες των υπογείων. Κάποια περάσματα με λίθινα κατώφλια ίσως να μην είχαν θύρες αφού δεν βρέθηκαν κοιλώματα περιστροφής ή αψίδες. Τέλος, τα πλαίσια των θυρών και τα ανώφλια πιθανόν ήταν ξύλινα.¹³²

Την περίοδο VI υπήρχε μία είσοδος προς την οικία A από τον ανατολικό δρομίσκο. Στην επόμενη περίοδο όμως, διαμορφώθηκε μία εντυπωσιακότερη είσοδος, με βαθμιδωτή πλατφόρμα, που οδηγούσε από την πλατεία στο δωμάτιο 35 που λειτουργούσε ως προθάλαμος, στην βάση της κύριας σκάλας. Με αυτόν τον τρόπο διασφαλιζόταν πιο άμεση και μεγαλοπρεπής πρόσβαση στο ισόγειο και τους πάνω ορόφους.¹³³

Το ανατολικό τμήμα της οικίας A, στο οποίο φαίνεται πως βρίσκονταν κυρίως δωμάτια διημέρευσης, είναι ιδιαίτερο καθώς είχε μία μεγάλη αυλή μπροστά από την είσοδο. Η κεντρική εστία στην αυλή αυτή, με ένα τεράστιο παγκάκι και η αίθουσα με τις διδυμες κολώνες είναι αξιοσημείωτα αρχιτεκτονικά δείγματα που θυμίζουν μινωικές επαύλεις και ανάκτορα.

Στην τελική φάση κατοίκησης της, η είσοδος στην οικία A γινόταν μέσω ενός εντυπωσιακού συστήματος διαδρόμων, αυλών και θυρών, ξεκινώντας από την κύρια πύλη στην πλατεία και καταλήγοντας στην τοιχογραφημένη αίθουσα υποδοχής πάνω από το δωμάτιο 31. Η μικρή εσωτερική αυλή πάνω από το δωμάτιο 30 ήταν ένας ιδιωτικός προθάλαμος.

¹³¹ W. Willson Cummer & E.Schofield, 1984, σ.2-3

¹³² W. Willson Cummer & E.Schofield, 1984, σ.41

¹³³ W. Willson Cummer & E.Schofield, 1984, σ.35

Για την χρήση των δωματίων πριν τη μεγάλη καταστροφή υπάρχουν λίγα μόνο στοιχεία καθώς η βασική δομή του κτιρίου υπέστη μεγάλες αλλαγές.

Στο δωμάτιο 30 βρισκόταν η κουζίνα, γεγονός λογικό, αν σκεφτούμε τα πλεονεκτήματα μιας σταθερής φωτιάς στο κέντρο του σπιτιού τον χειμώνα.¹³⁴

Στα δωμάτια 25-27 που λειτουργούσαν ως μεγάλος διάδρομος στο κεντρικό και βόρειο τμήμα της οικίας, βρέθηκαν υφαντικά βάρη που αποδεικνύουν ότι σε αυτούς τους χώρους γινόταν ύφανση.¹³⁵

Τα υπόγεια πρέπει να προορίζονταν κυρίως για αποθήκευση καθώς ήταν πολύ μικρά και σκοτεινά για να εξυπηρετήσουν κάποιον άλλο σκοπό.¹³⁶

Στο τέλος της VI και στα μέσα της VII περιόδου έγιναν καταστροφές που προκάλεσαν καταρρεύσεις στο κτίριο. Φαίνεται πως και στις δύο περιπτώσεις αρκετά από τα υπόγεια εγκαταλείφθηκαν για λόγους ασφαλείας ή οι είσοδοι τους φράχθηκαν κατά την κατασκευή αντηρίδων.¹³⁷

Σε κάθε περίπτωση είναι πιθανό πως κατά το μεγαλύτερο μέρος της ύπαρξης τους, τα υπόγεια της οικίας Α ήταν τόσο ετοιμόρροπα που οι κάτοικοι δεν μπορούσαν να τα εμπιστευτούν για αποθήκευση μεγάλης κλίμακας, όπως τα προόριζαν.¹³⁸

Η εξέχουσα θέση της οικίας Α, με την άμεση είσοδο από την κεντρική πύλη, το μέγεθος και η συνθετότητα του κτιρίου, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ήταν το πιο σημαντικό κτίριο του οικισμού της ύστερης εποχής του Χαλκού. Λόγω των ανέσεων που προσέφερε το συγκεκριμένο κτίριο θα μπορούσε να ενταχθεί στην κατηγορία της έπαυλης.

Η τελική κάτοψη συνθέεται από τέσσερις ή πέντε ξεχωριστές μονάδες. Ένα μοντέλο που ακολουθείται και στις οικίες Β, C, F. Και εκεί οι είσοδοι, μέσω κλιμακοστασίου, συνέδεαν τον δρόμο με τους υπόλοιπους ορόφους.

Παρότι στην κεραμική όπως έχει αναφερθεί οι επιρροές ήταν πολύ εμφανείς, στην αρχιτεκτονική δεν συνέβαινε το ίδιο στον υπόλοιπο οικισμό.

Παρότι κατά τις περιόδους VI, VII υπήρχαν αρκετά σημαντικά κτίρια (οικίες Α, Β, C, F), μόνο στην οικία Α εντοπίζονται στοιχεία που μπορούν να συσχετιστούν με χαρακτηριστικά μινωικής αρχιτεκτονικής ή αρχιτεκτονικής της ηπειρωτικής Ελλάδας.¹³⁹

Στοιχεία όπως ο φωταγωγός, τα μπάνια και η τουαλέτα σχετίζονται με τα Μινωικά. Μικρές οπές παραθύρων θυμίζουν τα παράθυρα προς τον δρόμο των ημιυπογείων στο Ακρωτήρι.

Οι τουαλέτες της οικίας Α λειτουργούσαν ταυτόχρονα ως τουαλέτες, υδρορροές, και φρεάτια (drains) όπως στο παλάτι της Κνωσού.

Η οικία Α παρ' όλα αυτά, δεν έχει την οικονομία μιας μινωικής βίλας ή βασικά χαρακτηριστικά της, όπως τις λίθινες βάσεις για κολώνες και τα πολύθυρα.

¹³⁴ W. Willson Cummer & E.Schofield, 1984, σ.37

¹³⁵ κέος III σ.26β.

¹³⁶ W. Willson Cummer & E.Schofield, 1984, σ.37

¹³⁷ W. Willson Cummer & E.Schofield, 1984, σ.37

¹³⁸ W. Willson Cummer & E.Schofield, 1984, σ.33

¹³⁹ W. Willson Cummer & E.Schofield, 1984, σ.41

Η σταδιακή κατασκευή της οικίας Α υποδεικνύει ότι οι χτίστες ανέπτυξαν το σχέδιο του κτίσματος αργά, χωρίς να αντιγράφουν μία ιδανική φόρμα αλλά προσθέτοντας δωμάτια ή ανέσεις ανάλογα με τον διαθέσιμο χώρο και τις εκάστοτε οικοδομικές δυνατότητες.

Εικόνα 2.47: Σκάλα στην περιοχή Α (J. L. Caskey, 1964, plate 51 d)

Εικόνα 2.48: Σκάλα στο δωμάτιο 35, όπως αποκαταστάθηκε (W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, plate 35)

Εικόνα 2.49: Διέλευση από το δωμάτιο 30 στο 31. (W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, plate 38d)

Εικόνα 2.50: Δωμάτιο 28, ανοίγματα στον Νότιο τοίχο για φωτισμό του υπογείου (W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, plate 39 j)

Εικόνα 2.51: Δωμάτιο 34 (Λουτρό) (W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, plate 39 j)

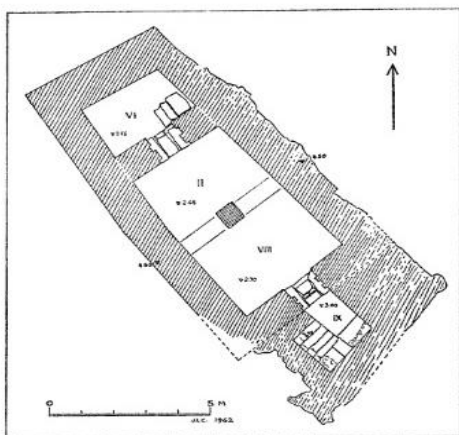
Οικία C

Η Οικία C είναι το μεγαλύτερο κτίριο του δυτικού τομέα και το δεύτερο σε μέγεθος και μεγαλοπρέπεια συνολικά, μετά την οικία A. Η είσοδος σε αυτό γινόταν μέσω σκάλας. Στα ισόγεια δωμάτια πραγματοποιούνταν διάφορες παραγωγικές διαδικασίες και δραστηριότητες. Το κτίριο ήταν εντυπωσιακό κατά την περίοδο VI. Την περίοδο VII διανοίχθηκαν βαθιά υπόγεια, στα οποία, ακόμα και μετά την καταστροφή από το σεισμό κατά την VIIa και έπειτα από τον μερικό καθαρισμό των συντριμμάτων, οι τοίχοι έστεκαν και ξαναχρησιμοποιήθηκαν κατά την περίοδο VIII.

Την περίοδο της ακμής του οικισμού η οικία C παρουσιάζει ενδιαφέροντα αρχιτεκτονικά στοιχεία που εντοπίζονται στην οικία A αλλά και αλλού στον δυτικό τομέα.

Όπως και στην οικία A, στην οικία C παρατηρείται συνδυασμός δωματίων σε διαφορετικά επίπεδα. Δωμάτια σε ελαφρώς χαμηλότερο επίπεδο από αυτό γειτονικών αυλών, υπόγεια, ισόγεια και δωμάτια σε όροφο. Υπήρχαν σκάλες προς τα υπόγεια στις οποίες οι κάτοικοι εισέρχονταν μέσω καταπακτών και μία λίθινη πλατφόρμα από όπου μέσω καταπακτής πιθανότατα κατέβαζαν τα προϊόντα από τον πάνω όροφο.

Η οικία C όπως και η A, έχει λουτρό με αποχέτευση, μία λίθινη βάση για ξύλινη κολώνα στην μεγάλη αίθουσα, εσοχές στην τοιχοποιία για τα δοκάρια των εσωτερικών θυρών και μικρές ή μεγάλες αυλές.¹⁴⁰

Εικόνα 2.52: Κάτοψη της οικίας C (J. L. Caskey, 1962, σ.275)

Εικόνα 2.53: Δωμάτια C.3, C.2 & C.1, από βορειοδυτικά (E. Schofield, 2011, plates 35 & 34 b)

Εικόνα 2.54: Είσοδος από το δωμάτιο C.1 (αριστερά) στο C.2 (δεξιά) (E. Schofield, 2011, plates 35 & 34)

¹⁴⁰ E. Schofield, 2011, σ.194

Μεγάλη οχύρωση

Είναι υπό αμφισβήτηση το, εάν γενικά στις Κυκλάδες κατά την τελευταία περίοδο της μέσης Εποχής του Χαλκού, υπήρχε ανάγκη για προστασία των οικισμών από εισβολείς και δεν μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα ότι άλλοι σύγχρονοι οικισμοί ήταν οχυρωμένοι κατά την περίοδο V.¹⁴¹

Σε κάθε περίπτωση είναι φανερό πως ήδη από την προηγούμενη περίοδο, η Αγία Ειρήνη ήταν ένας ανεπτυγμένος εμπορικός σταθμός που όποτε οι συνθήκες το επέβαλαν έπαιρνε εκτεταμένα μέτρα προστασίας από εξωτερικές απειλές.

Η νέα οχύρωση που κατασκευάστηκε κατά την περίοδο V¹⁴², ονομάστηκε από τους μελετητές “μεγάλη οχύρωση” και αποτελεί ένα από τα πιο εντυπωσιακά και καλοδιατηρημένα ευρήματα του οικισμού. Ήταν πιο ισχυρή από την προηγούμενη, εκτεινόταν από ακτή σε ακτή και είχε ορθογώνιους πύργους και προμαχώνες κατά μήκος της.¹⁴³

Το μέγιστο ύψος του τείχους υπολογίζεται πως ήταν πέντε μέτρα πάνω από την επιφάνεια του εδάφους ώστε να προστατεύει ένα μονώροφο σπίτι ή περισσότερο, αν τα προσκείμενα σε αυτό κτίρια ήταν διώροφα. Πιθανόν οι πύργοι να ήταν ψηλότεροι καθώς στα κατάλοιπά τους φαίνεται πως είχαν ιδιαίτερα μεγάλο πάχος. Σε κάποια θραύσματα τοιχογραφιών απεικονίζεται μεσοπύργιο τείχος που στην στέψη του είχε πολεμίστρες που θύμιζαν ανατολικά πρότυπα, ενώ σε άλλα θραύσματα, διακρίνεται κτίριο, πιθανόν πύργος, με μεγαλύτερο ύψος από το προσκείμενο σε αυτό τείχος. Οι κατασκευές αυτές φαίνεται να έχουν λαξευτή τοιχοποιία.¹⁴⁴

Εικόνα 2.55: Ο τάφος 8 μετά την αφαίρεση της εξωτερικής παρειάς του τείχους που χτίστηκε πάνω του, από νοτιοδυτικά (J. L. Davis, 1986, plates 30 & 41 e).

¹⁴¹ J. L. Davis, 1986, σ.104

¹⁴² J. L. Caskey, 1971, σ.363

¹⁴³ N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016, σ.120

¹⁴⁴ J. L. Davis, 1986, σ.101

Εικόνα 2.56: Οχύρωση με κατάλοιπα της οικίας J(αριστερά) και F (δεξιά). Σύγχρονα κατασκευασμένα σκαλοπάτια για τους επισκέπτες (δεξιά), από βορειοδυτικά (J. L. Davis, 1986, plates 30 & 41 f)

Μεγάλη οχύρωση της V περιόδου σώζεται κυρίως στο δυτικό και ανατολικό μέρος του οικισμού ενώ στο νοτιοανατολικό τμήμα, το τείχος καταστράφηκε και την επόμενη περίοδο ξανακτίστηκε σχεδόν εξ ολοκλήρου. Κατά την σύγχρονη εποχή το βόρειο τμήμα καταστράφηκε σε μεγάλο βαθμό λόγω της κατασκευής του επαρχιακού δρόμου επάνω από τα λείψανα.

Τα τείχη κατασκευάζονταν από τοπικούς λίθους, σχιστόλιθο ή μπλε μάρμαρο που λαξεύονταν σε πολύ κοντινά στον οικισμό λατομεία. Θεμελιώνονταν στο βράχο¹⁴⁵ και στο μεγαλύτερο μέρος τους είχαν περίπου δύο μέτρα πάχος.¹⁴⁶ Σχηματίζονταν από δύο παράλληλες σειρές ογκολίθων με μέγιστες διαστάσεις 1.50 μ. μήκος και 0.70 μ. ύψος. Ορισμένοι από αυτούς ήταν δουλεμένοι σε τετράγωνο σχήμα. Ανάμεσα στους μεγάλους λίθους τοποθετούνταν μικρές πέτρες και χώμα για να γεμίσουν τα κενά. Στην βάση το τείχος είχε μεγαλύτερο πάχος και εξείχε και από τις δύο πλευρές κατά 15-20 εκ.

Σύμφωνα με μελέτη του Μουρτζά, προκειμένου να κατασκευαστεί το παραθαλάσσιο τμήμα της νέας οχύρωσης, διαμορφώθηκε εκτεταμένη λίθινη θεμελίωση (extented rock fill) με μήκος 220 μ. και πλάτος 30 μ. Πάνω σε αυτή τη θεμελίωση τοποθετήθηκαν οι δύο πύργοι που είναι σήμερα διακριτοί στο νοτιοανατολικό και δυτικό άκρο του οικισμού, μέσα στη θάλασσα.¹⁴⁷ Το έργο αυτό της θεμελίωσης, ήταν ένα αξιοσημείωτο δημιούργημα μηχανικής της Εποχής του Χαλκού, λόγω όμως της μεγάλης ανόδου της στάθμης της θάλασσας, σήμερα βρίσκεται βυθισμένο και φαίνεται να έχει αποσαθρωθεί σχεδόν ολοκληρωτικά.¹⁴⁸

Εικόνα 2.57: Εσωτερική παρειά της μεγάλης οχύρωσης (J. L. Davis, 1986, plates 30 & 41 b).

Εικόνα 2.58: Τείχος στην περιοχή N, με προσθήκη (δεξιά), από νότια

¹⁴⁵ J. L. Davis, 1986, σ.8

¹⁴⁶ J. L. Caskey, 1971, σ.363

¹⁴⁷ N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016, σ.120

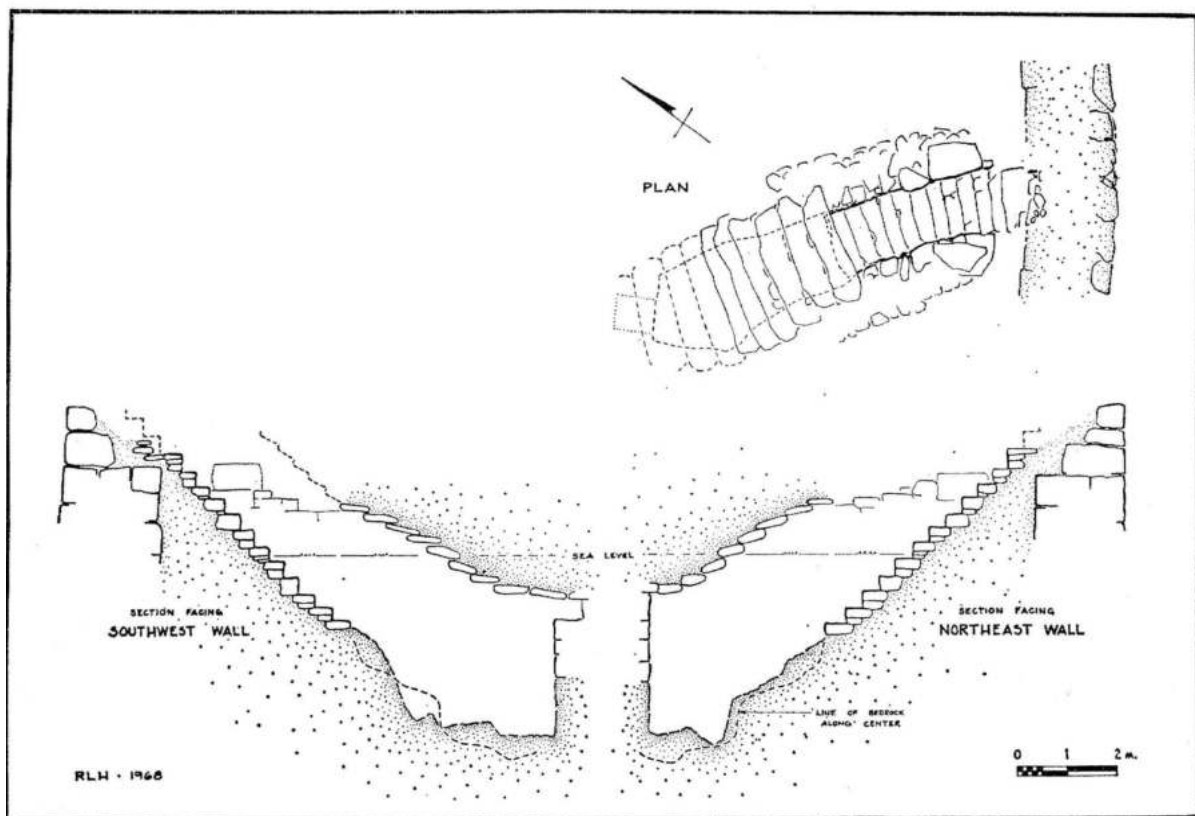
¹⁴⁸ N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016, σ.132

Κρήνη

Αν και φαίνεται απίθανο να μην υπήρχε άλλη πηγή νερού στον οικισμό, εν τούτοις δεν έχει βρεθεί. Ίσως υπήρχαν πηγάδια στις περιοχές που δεν έχουν ανασκαφεί και πιθανότατα βρόχινο νερό συλλεγόταν από τις στέγες των κτιρίων. Σίγουρα στην LCI και λιγότερο στην LCII, υπήρχε αρκετός ανοιχτός χώρος όπου μεγάλα δοχεία μπορούσαν να είναι τοποθετημένα για την συλλογή του νερού.¹⁴⁹

Η τελική μορφή της κρήνης που βλέπουμε σήμερα, χρονολογείται στις περιόδους VI και VII. Δεκατρία λίθινα σκαλιά με πλάτος περίπου 1,20 μ. οδηγούν από τη βόρεια πλευρά της μεγάλης οχύρωσης κατηφορικά προς την κορυφή της φυσικής κοιλάδας του βράχου.

Τα ανώτερα σκαλιά βρίσκονται επάνω σε ερείπια που περιλαμβάνουν πεσμένους λίθους του τείχους. Τα χαμηλότερα σκαλιά τοποθετούνται επάνω στο φυσικό βράχο. Οι πλάγιοι τοίχοι αποτελούνται κυρίως από ογκόλιθους μαρμάρου. Το βόρειο άκρο της κοιλάδας καταλήγει σε τοίχο. Δέκα πλάκες από σχιστόλιθο που κάλυπταν την κατασκευή, βρέθηκαν πλέον ραγισμένες. Κάτω από την τελευταία προς τον βορρά πλάκα, υπάρχει μια μικρή κόγχη διαστάσεων 0.40 χ 0.60 μ. και βάρους 0.50 μ.¹⁵⁰

Εικόνα 2.59: Κάτοψη και τομή της κρήνης (J. L. Caskey, 1971, σ.265)

¹⁴⁹ E. Schofield, 2011, σ.192

¹⁵⁰ J. L. Davis, 1986, σ.8-9

Εικόνα 2.60 : Είσοδος, από νότια (J. L. Caskey, 1971, plate 78 & 78e)

Εικόνα 2.61 : Ανασκαφή κρήνης (J. L. Caskey, 1971, plate 78 & 78e)

Ρυμοτομικό σύστημα

Από την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού και μετά, η τοποθεσία φαίνεται να ήταν κατάμεστη από κτίρια. Όσον αφορά στις διαμορφώσεις των δρόμων κατά την περίοδο IV, έχουμε δυστυχώς μόνο μία αποσπασματική εικόνα. Στον δυτικό τομέα υπήρχε ένας στενός διάδρομος επί της εσωτερικής παρειάς του τείχους D1 και ένας ή δύο μικροί δρόμοι που έφταναν στην πύλη δίπλα στον Πύργο w. Αναμφίβολα υπήρχε ένα σύστημα δρόμων για την προσέγγιση της κύριας εισόδου στα ανατολικά αλλά τα μεταγενέστερα κτίσματα στην περιοχή εξάλειψαν το μεγαλύτερο μέρος του προηγούμενου σχεδίου.

Αντιθέτως, από την τελευταία μεγάλη περίοδο, την περίοδο VII, σώζονται αρκετά κατάλοιπα ώστε να δώσουν μια πιο λεπτομερή εικόνα. Η είσοδος στον οικισμό γινόταν από την κύρια πύλη και συνέχιζε με έναν πλατύ δρόμο με χτιστά καθίσματα εκατέρωθεν. Στη συνέχεια του δρόμου στα αριστερά ξεκινούσε ο κύριος δρόμος του Ναού ενώ ευθεία υπήρχε μια ανοιχτή πλατεία. Από αυτήν την πλατεία προσεγγιζόταν το υπόγειο της Οικίας A μέσω μιας βαθμιδωτής εισόδου αλλά και οι στενοί λιθόστρωτοι δρόμοι στα δυτικά και νοτιοανατολικά, οι οποίοι με τη σειρά τους παρείχαν πρόσβαση σε άλλους στενούς δρόμους γύρω από την Οικία A, στα κτίρια B, C και F αλλά και στο κτίριο του Ιερού από τα νοτιοδυτικά.

Ένας άλλος δρομίσκος, χώριζε το βόρειο άκρο του κτιρίου F από το κτίριο J και περνούσε από το εσωτερικό των οχυρώσεων μέχρι ενός σημείου όπου υπήρχαν ανοιχτοί χώροι, οι οποίοι μπορεί κάποτε να οδηγούσαν νότια σε μια εσωτερική αυλή.

Για την περιοχή δυτικά του κτιρίου F και γύρω από το κτίριο C, πολλά παραμένουν αβέβαια, καθώς δεν σώζονται οι θύρες των τοίχων των ισογείων. Αυτό που απομένει είναι ένα συγκρότημα από κελάρια και ημιυπόγεια, προσβάσιμα από τα επάνω δωμάτια. Επιπλέον, στην κάτοψη της κυρίας περιόδου, περιλαμβάνονται ορισμένες κατασκευές που λειτούργησαν ή διαμορφώθηκαν σε διαφορετικό χρόνο κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου.

Ακόμη και αν ληφθούν υπόψη αυτές οι αβεβαιότητες, ωστόσο, είναι προφανές ότι η περιοχή ήταν γεμάτη κτίρια και ότι οι άνθρωποι πρέπει να μετακινούνταν από το ένα στο άλλο είτε απευθείας μέσω εσωτερικών θυρών είτε από μπαλκόνια και βεράντες πάνω από το επίπεδο του δρόμου. Διαρρυθμίσεις αυτού του είδους φαίνεται να ήταν επίσης αναγκαίες στις περιοχές N και L.¹⁵¹

Πρόβλεψη για αποχέτευση υπάρχει σε διάφορα σημεία της πόλης. Έχει ήδη γίνει αναφορά σε κανάλια απορροής υδάτων και βόθρων που σχετίζονται με κτίρια των πρώτων περιόδων κατοίκησης. Στις επόμενες περιόδους το σύστημα ήταν αρκετά περίτεχνο. Μεγάλες οπές στο περιμετρικό τείχος, που βρέθηκαν στην περιοχή D και στο βόρειο τοίχο του βορειοανατολικού προμαχώνα, αποτελούν τα σημεία απορροής δύο κύριων δικτύων αποχέτευσης. Μέσω αυτών απομακρυνόταν το βρόχινο νερό αλλά και τα λύματα από τις εγκαταστάσεις που βρίσκονταν στα ισόγεια και τους ορόφους των οικιών, όπως υποδεικνύεται από κάθετους άξονες μεταξύ ορόφου και ισογείου σε κτίριο της περιοχής L και στο δωμάτιο II της περιοχής M.¹⁵² Αποχετεύσεις ξεκινούσαν από δρομίσκους γύρω από την Οικία A και το Ιερό, και αφού ενώνονταν κάτω από τη πλατεία, έρρεαν υπογείως προς την πύλη, στρίβοντας προς τα αριστερά και περνώντας τελικά από μία ακόμα μεγάλη οπή στο τείχος, όπως αυτά στους D και

¹⁵¹ J. L. Caskey, 1971, σ.390

¹⁵² J. L. Caskey, 1962, σ.269

Ν. Έξω από τα τείχη, το κανάλι κατευθυνόταν τελικά στα ανατολικά και έφτανε σε ένα σκεπαστό φρεάτιο.

Στο ίδιο φρεάτιο κατέληγε και ένα δεύτερο σύστημα αποχέτευσης από τα δυτικά. Οι αποχετεύσεις στην συνέχεια, κατευθύνονταν κάτω από τη σύγχρονη στάθμη της θάλασσας με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατό να διερευνηθούν.¹⁵³

Εστιάζοντας στην μορφή των αποχετεύσεων παρατηρούμε τους δρόμους περιμετρικά της οικίας Α. Στους περισσότερους διαμορφώνονταν κλειστά λιθόκτιστα κανάλια αλλά υπήρχε και παράδειγμα δρόμου χωρίς κανάλι απορροής ή με ανοιχτό κανάλι. Τα κλειστά κανάλια ήταν καλυμμένα με λίθινες πλάκες που λειτουργούσαν ως πλάκες λιθόστρωσης και μπορούσαν να αφαιρεθούν όταν χρειαζόταν να πραγματοποιηθούν εργασίες καθαρισμού.¹⁵⁴

Οι διαστάσεις των αποχετεύσεων διέφεραν. Για παράδειγμα στο δρομάκι ΑF υπήρχαν καλυμμένα φρεάτια με πλάτος 0.35-0.50 μ. και βάθος 0.45-0.50 μ., ενώ στο νότιο δρομάκι είχαν πλάτος 0.25 μ. και βάθος 0.70 μ. Τα φρεάτια κατασκευάζονταν με ρύσεις. Χαρακτηριστικά αναφέρεται το φρεάτιο που ξεκινούσε από την βορειοδυτική πλευρά και κατευθυνόταν στη νοτιότερη γωνία της οικίας Α, κατέβαινε κατά 0.55 μ. και πιθανότατα συνέχιζε ακόμα πιο απότομα προσπερνώντας την οικία Β κατευθυνόμενο προς την θάλασσα.

Οι κάτω οριζόντιες πλάκες των φρεατίων τοποθετούνταν με το χαμηλότερο άκρο της μίας να στηρίζεται στο επάνω μέρος της επόμενης. Τα τοιχώματα κατασκευάζονταν από λεπτές πέτρες που στηρίζονταν πάνω στις οριζόντιες πλάκες.¹⁵⁵

Η φροντίδα και η προσπάθεια που καταβλήθηκε για το αποχετευτικό σύστημα του οικισμού είναι αξιοσημείωτη. Οι εσωτερικές εγκαταστάσεις αποχέτευσης ήταν, αναμφίβολα, μια σημαντική υποδομή άνεσης, αλλά υπήρχε και ένα πιο επιτακτικό κίνητρο. Πρέπει να φανταστεί κανείς τις επίπεδες στέγες των κτιρίων που κάλυπταν το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής του οικισμού κατά την ακμή του. Μια δυνατή βροχόπτωση θα μετέφερε γρήγορα μεγάλες ποσότητες νερού, το οποίο εάν δεν διοχετευόταν αρκετά έγκαιρα, θα πλημμύριζε τα πολλά υπόγεια και θα κατέστρεφε τα πολύτιμα αγαθά που ήταν αποθηκευμένα εκεί.¹⁵⁶

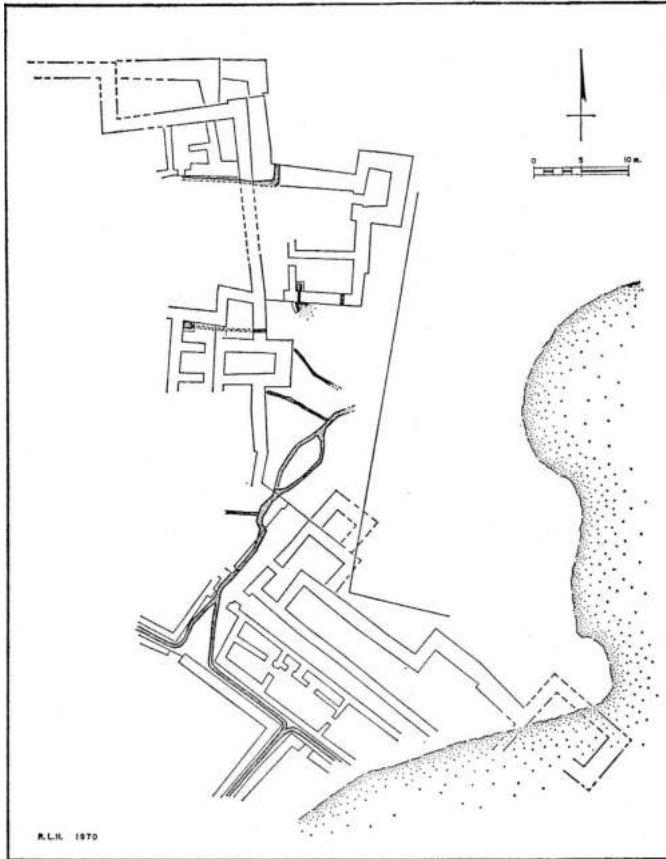
Εικόνα 2.62 : Αποστράγγιση του αγωγού μέσα από το τείχος (J. L. Davis, 1986, plates 28 & 39)

¹⁵³ J. L. Caskey, 1971, σ.390

¹⁵⁴ W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984,

¹⁵⁵ W. Willson Cummer & E. Schofield, 1984, σ.4

¹⁵⁶ J. L. Caskey, 1971, σ.291

Εικόνα 2.63: Κάτοψη αποχετευτικού συστήματος στα ανατολικά του οικισμού (J. L. Caskey, 1971, σ.275).
Εικόνα 2.64 : Αγωγός κατά μήκος του δρόμου νότια του δωματίου III (J. L. Caskey, 1962, plate 94b).

Συμπεράσματα

Ο οικισμός της Αγίας Ειρήνης ήταν μικρός αλλά πολύ επιμελώς οργανωμένος όπως φαίνεται από την ορθοκανονική διάταξη των κτιρίων και των δρόμων σε μεγάλο μέρος του.

Εντυπωσιακή είναι αρχικά η διάταξη του ανατολικού τομέα με την κύρια πύλη, την κεντρική οδό, την πλατεία, τον Ναό και τους προσκείμενους σε αυτόν δρόμους.

Η οικία Α, το κεντρικό κτίριο του οικισμού, τοποθετείται σε περίοπτη θέση στην πλατεία του οικισμού και δρόμοι εκτυλίσσονται εκατέρωθεν της. Οι δρόμοι είναι λιθόστρωτοι, με υπόγεια λίθινα κανάλια αποχέτευσης τα οποία οδηγούσαν το βρόχινο νερό μερικώς στην θάλασσα και μερικώς εκτός των τειχών κοντά στην πύλη.

Ο Δυτικός τομέας έχει χαώδη εικόνα καθώς στα σχέδια που έχουν δημοσιευτεί παρουσιάζονται ταυτόχρονα τοίχοι διαφορετικών περιόδων.

Στην πραγματικότητα, κατά την Υστεροκυκλαδική Ι φαίνεται πως υπήρχαν λίγα μεμονωμένα κτίρια και πολύς ανοιχτός χώρος. Ακόμα και κατά την Υστεροκυκλαδική ΙΙ, όταν υπήρξε τάση για πύκνωση του ιστού, ο Δυτικός τομέας δεν ήταν χαώδης αλλά επιμελώς οργανωμένος ώστε να διαμορφώνεται μία ξεκάθαρη πορεία προς την πηγή του νερού. Είναι πιθανό η πρόσβαση στην πηγή να ήταν ελεγχόμενη καθώς επίσης και να υπήρχαν διαμορφώσεις για αποθήκευση του νερού και ελεύθερος χώρος για κοινωνικοποίηση.

Μάλιστα σύμφωνα με την E. Schofield δεν είναι γνωστά άλλα παραδείγματα σύγχρονων στεγασμένων πηγών ή οργανωμένης πρόσβασης σε πηγή νερού κατά την πρώιμη εποχή του Χαλκού ΙΙ. Τα πρώτα αντίστοιχα επιβεβαιωμένα δείγματα εντοπίζονται κατά την ύστερη εποχή του Χαλκού Ι-ΙΙ.

Όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά συνθέτουν ένα προηγμένο οικιστικό σύστημα το οποίο προέκυψε αναμφίβολα βάση σχεδίου. Ο οικισμός της Αγίας Ειρήνης φαίνεται εξίσου καλά οργανωμένος όσο κάθε πόλη της Μινωικής Νεοανακτορικής περιόδου χαρακτηρίζεται συνεπώς ξεκάθαρα αστικός.¹⁵⁷

¹⁵⁷ E. Schofield, 2011, σ.192

3. Σχεδιαστική αποτύπωση

Η λεπτομερής αποτύπωση της σύγχρονης εικόνας του οικισμού αποτελεί απαραίτητο εργαλείο για τη διάσωση πληροφοριών σχετικά με την δομή και την οργάνωσή του.

Παράλληλα, η διαδικασία παραγωγής λεπτομερών σχεδίων αποτύπωσης αποτελεί μία ερμηνευτική διαδικασία κατά την οποία γίνονται αντιληπτές και κατανοητές λεπτομέρειες των κτιρίων του οικισμού που με διαφορετικό τρόπο θα ήταν δύσκολο να εντοπιστούν στην αχανή έκτασή του.

Για την αποτύπωση του οικισμού επιλέχθηκε η μέθοδος της φωτογραμμετρίας. Για τον σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκε πτήση drone και ορισμός σημείων μέσω γεωδαιτικού σταθμού από τοπογράφο μηχανικό και συνεργάτη της. Για το κτίριο του Ναού στο οποίο θεωρήθηκε σημαντικό να γίνει μια πιο λεπτομερής αποτύπωση, λήφθηκε επιπλέον μία σειρά φωτογραφιών με κάμερα DSLR.

Όλα τα παραπάνω δεδομένα υποβλήθηκαν σε επεξεργασία στο πρόγραμμα Metashape της Agisoft, προκειμένου να παραχθούν μοντέλα του χώρου και του κτιρίου, και στη συνέχεια ορθοφωτογραφίες. Οι ορθοφωτογραφίες αυτές χρησιμοποιήθηκαν για την παραγωγή σχεδίων κάτοψης και τομών του οικισμού σε κλίμακα 1:200 και κάτοψης, όψεων και τομών του κτιρίου του Ναού σε κλίμακα 1:50.

Εικόνες 3.1- 3.3: Ο οικισμός της Αγίας Ειρήνης σήμερα - αεροφωτογραφίες drone

3.1 Οικισμός

Στιγμιότυπα τρισδιάστατου μοντέλου οικισμού στο πρόγραμμα Metashape:

Εικόνα 3.4: Η αρχαία είσοδος στον οικισμό.

Εικόνα 3.5: Ο βορειοανατολικός προμαχώνας και τα δωμάτια MVI και MVIII.

Perspective 30°

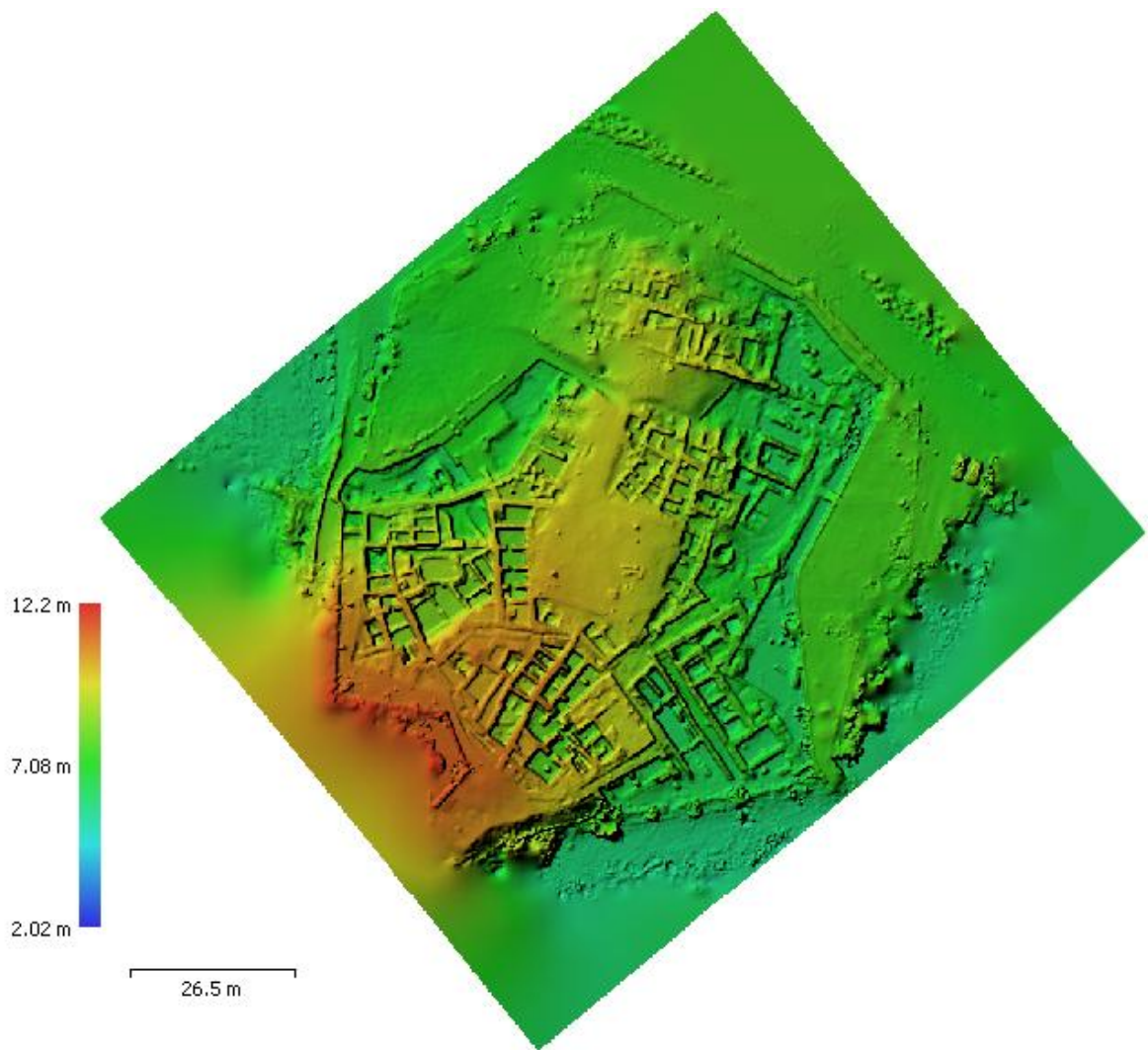

Εικόνα 3.6: Ο Δυτικός τομέας και η κρήνη έξω από τα τείχη του οικισμού.

Perspective 30°

Εικόνα 3.7: Η πλατεία και η είσοδος της Οικίας Α.

Εικόνα 3.8: Ψηφιακό Υψομετρικό Μοντέλο οικισμού

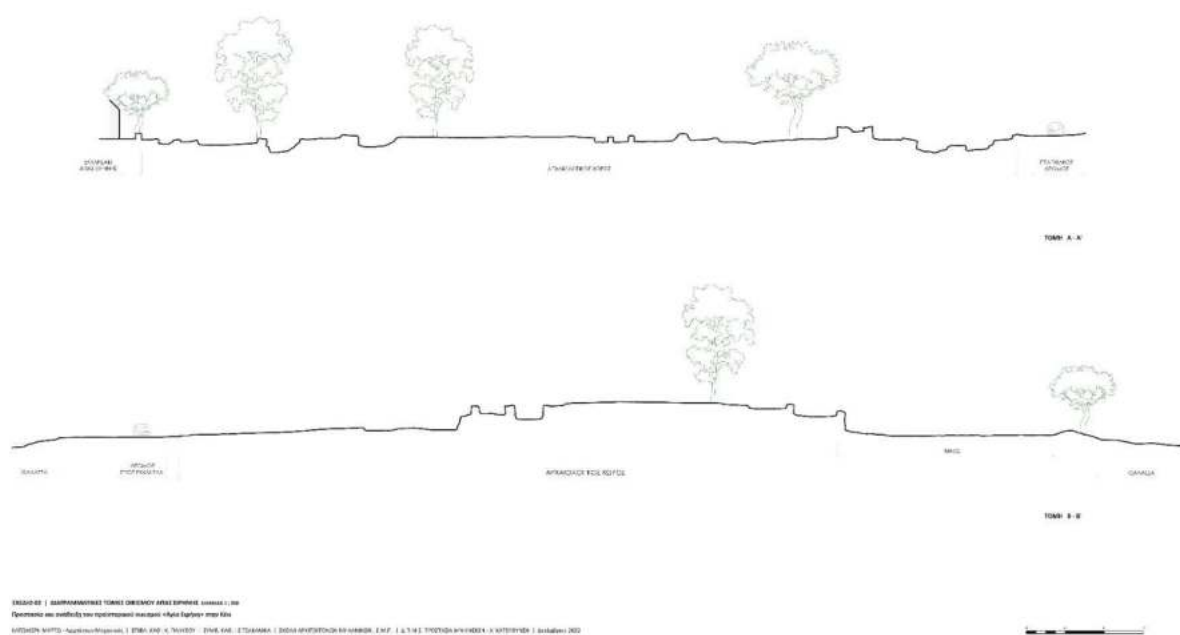

Εικόνα 3.9: Ορθοφωτογραφία υψηλής ανάλυσης από το πρόγραμμα metashape.

Σχεδιαστική αποτύπωση οικισμού:

Εικόνα 3.10: Σχέδιο 01 - Κάτοψη οικισμού σε κλίμακα 1:200.

Εικόνα 3.11: Σχέδιο 02 - Διαγραμματικές τομές οικισμού σε κλίμακα 1:200

3.2 Ναός

Τρισδιάστατο μοντέλο Ναού από το πρόγραμμα Metashape:

Εικόνα 3.12: Άποψη του Ναού από τα νοτιοανατολικά.

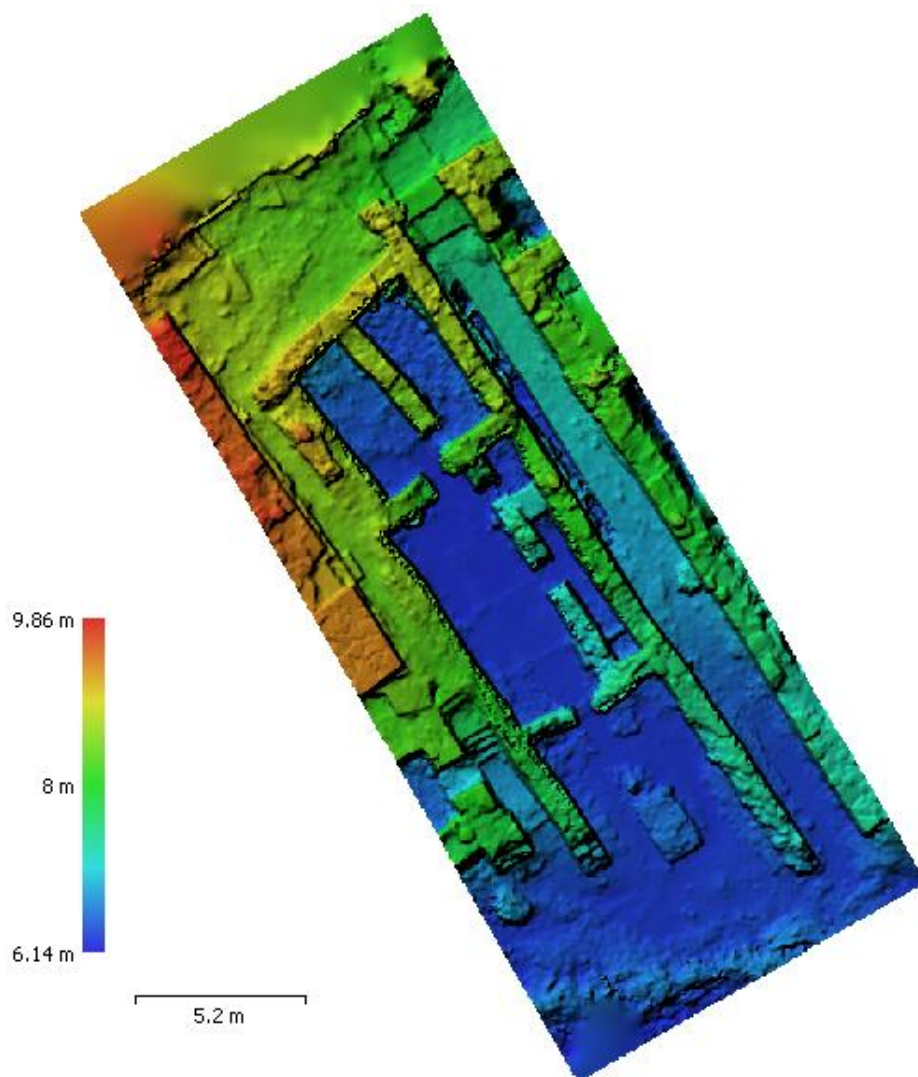
Εικόνα 3.13: Το δωμάτιο 3.

Εικόνα 3.14: Τα δωμάτια 1 και 2.

Εικόνα 3.15: Ο στενός δρόμος νοτιοδυτικά του Ναού.

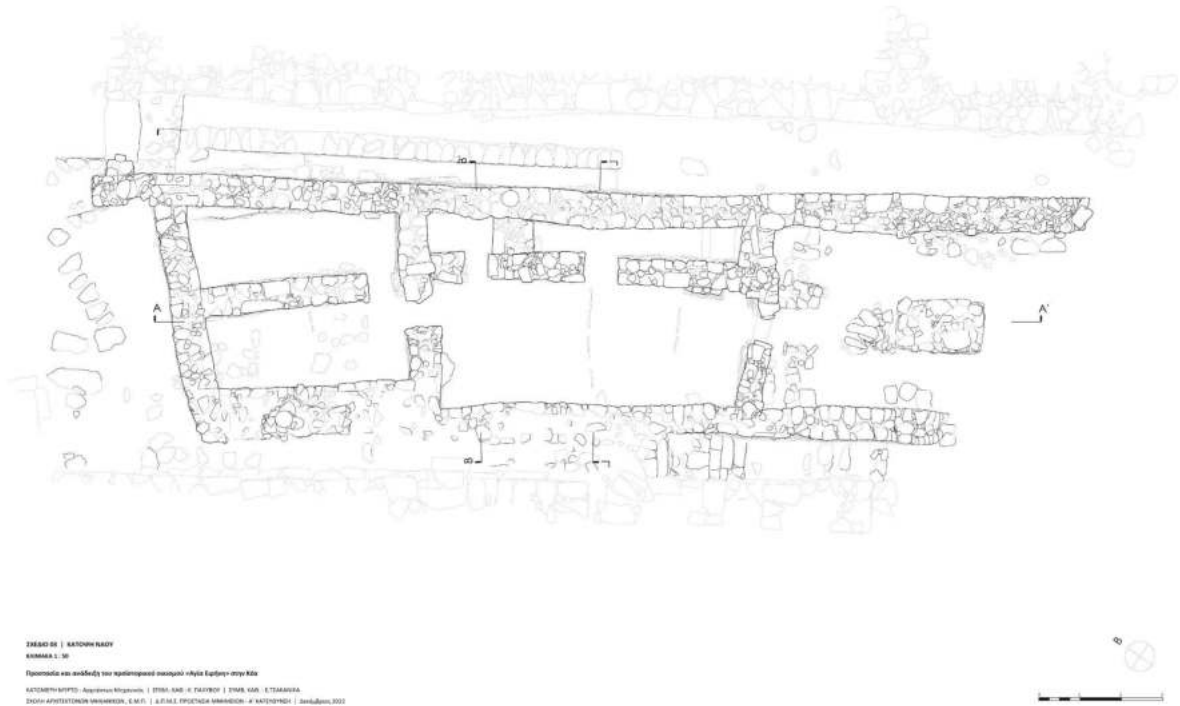

Εικόνα 3.16: Ψηφιακό Υψομετρικό Μοντέλο Ναού.

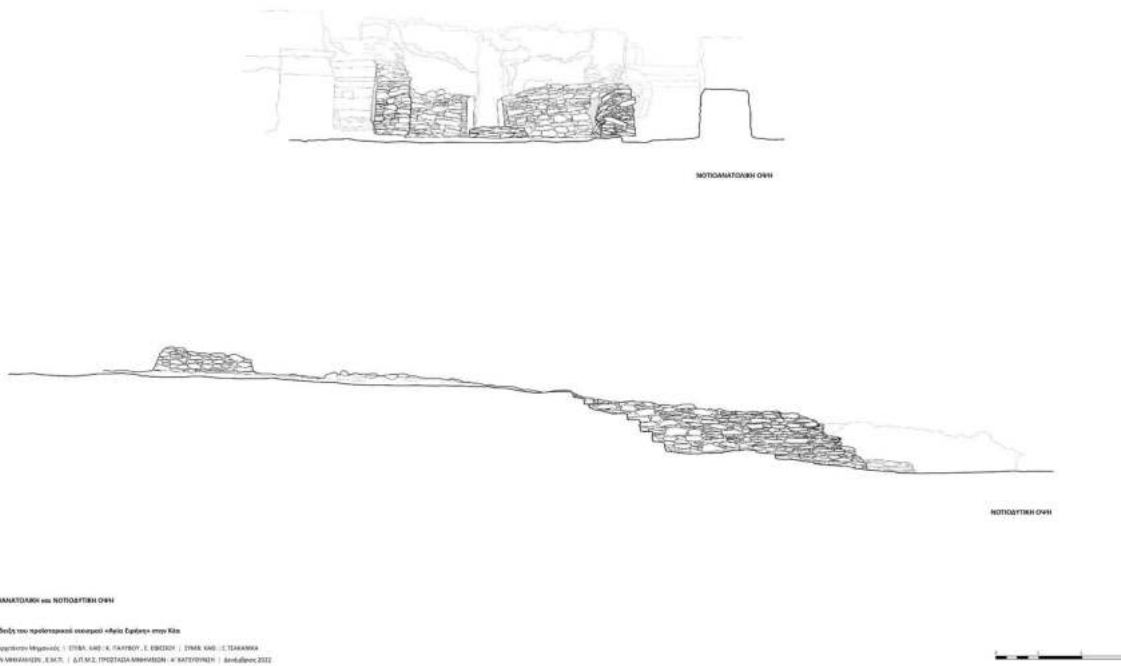

Εικόνα 3.17: Ορθοφωτογραφία του Ναού από το πρόγραμμα metashape.

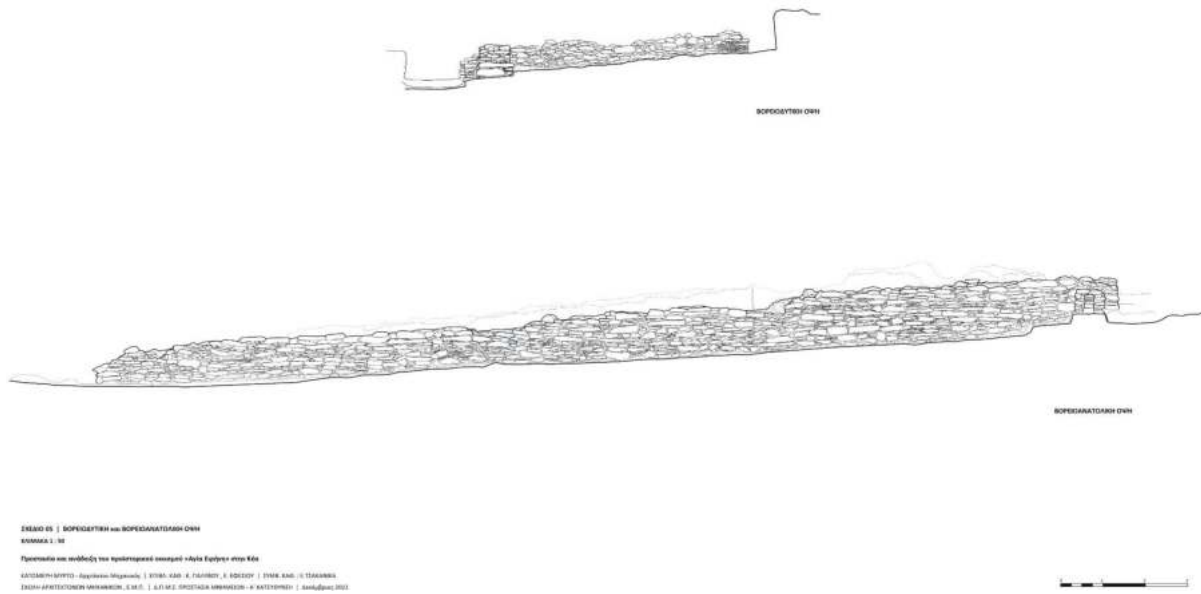
Σχεδιαστική αποτύπωση οικισμού:

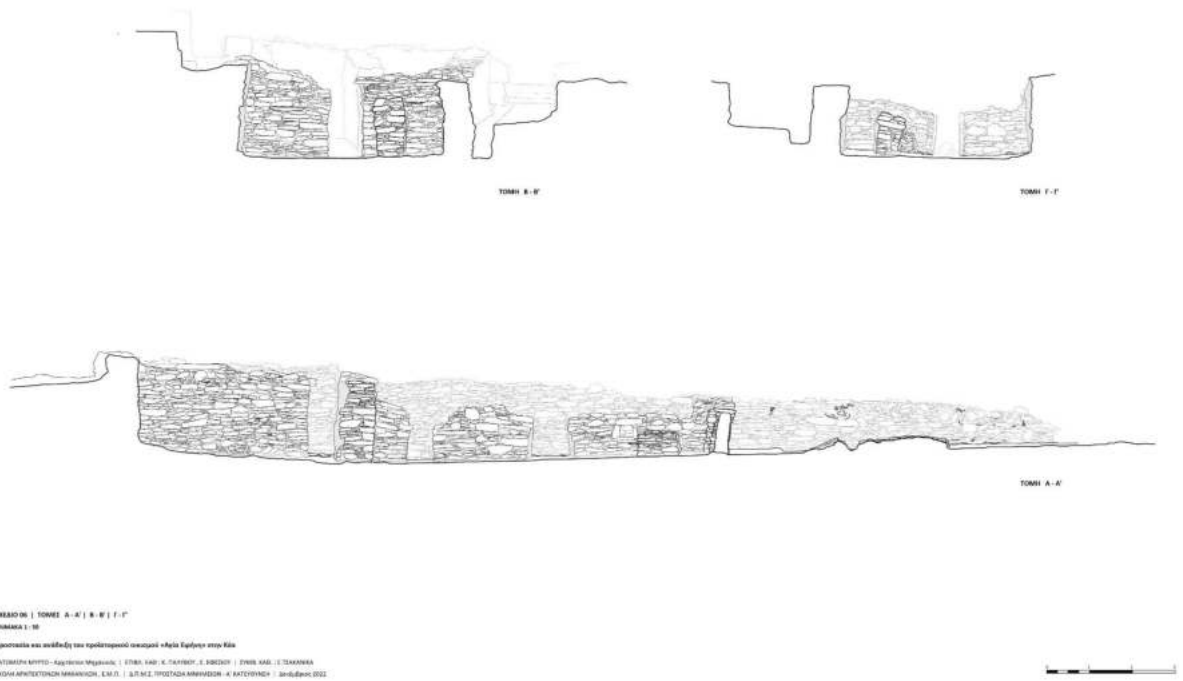
Εικόνα 3.18: Σχέδιο 03 - Κάτομη Ναού σε κλίμακα 1:50.

Εικόνα 3.19: Σχέδιο 04 - Νοτιοανατολική και Νοτιοδυτική όψη Ναού σε κλίμακα 1:50.

Εικόνα 3.20: Σχέδιο 05 - Βορειοδυτική και βορειοανατολική όψη Ναού σε κλίμακα 1:50.

Εικόνα 3.21: Σχέδιο 06 - Τομές Ναού σε κλίμακα 1:50.

3.3 Σημερινή εικόνα των μνημείων

Εικόνες 3.22: Μπαίνοντας στον αρχαιολογικό χώρο - λήψη από τα βορειοανατολικά

Εικόνες 3.23: Επεμβάσειςτσιμέντου στην Οικία Α - λήψη από τα δυτικά

Παρατηρώντας την σημερινή εικόνα του οικισμού είναι εμφανές πως βρίσκεται σε ερειπιώδη κατάσταση και σε πολλά σημεία οι εκτεθειμένες τοιχοποιίες είναι υπό κατάρρευση.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα ανήκουν ως επί το πλείστον στις κατασκευές της VII περιόδου, όταν ο οικισμός βρισκόταν στην ακμή του. Ανήκουν κυρίως σε υπόγεια, καθώς οι όροφοι κατέρρευσαν κατά τη διάρκεια του μεγάλου σεισμού που αποτέλεσε αιτία απότομης εγκαταλειψης μεγάλου μέρους του οικισμού.

Σε κάποια σημεία όπου η ανασκαφή προχώρησε περισσότερο, σώζονται ευρήματα προγενέστερων περιόδων. Κτίρια και κατασκευές που δεν συνυπήρξαν ή τουλάχιστον δεν βρισκόνταν ταυτόχρονα εν λειτουργία, εμφανίζονται σήμερα σε διαδοχικές θέσεις προκαλώντας σύγχυση ως προς την διαμόρφωση του ιστού του οικισμού. Χαρακτηριστικά, οι περισσότεροι από τους ανοιχτούς δημόσιους χώρους του Δυτικού τομέα έχουν χαθεί, καθώς είχαν διαμορφωθεί πάνω από προγενέστερα κτίρια που κρίθηκε σημαντικό να ανασκαφούν.

Οι μοναδικές επεμβάσεις που διακρίνονται στον χώρο είναι η περίφραξη και κάποιες επεμβάσεις με σκυροδέμα στις στέψεις τοιχοποιιών. Οι επεμβάσεις αυτές, που εντοπίζονται σε διάφορα σημεία του οικισμού, προτάθηκαν από την ανασκαφική ομάδα κατά την διάρκεια των ανασκαφών με στόχο την στερέωση των τοιχοποιιών αλλά και την διαμόρφωση διαδρομών περιήγησης των επισκεπτών. Ως αποτέλεσμα, αρκετές τοιχοποιίες στην στέψη τους έχουν χαρακτηριστικά ομαλή και συμπαγή μορφή.

Κάποια από τα πιο έντονα σημεία εφαρμογής του σκυροδέματος είναι η περίπτωση της τοιχοποιίας που διασχίζει την Οικία Α αλλά και της διαμήκουσ δυτικής τοιχοποιίας της Οικίας F. Στην περίπτωση της μεγάλης οχύρωσης, η εφαρμογή σκυροδέματος στην στέψη του τείχους

περιορίζεται στο πλάτος της επιθυμητής διαδρομής, δημιουργώντας μία αρκετά παραπλανητική εικόνα σε σχέση με το πάχος της οχύρωσης.

Η βλάστηση είναι πλούσια. Ειδικότερα, εντοπίζονται ψηλά δέντρα, κυρίως ευκάλυπτοι και πεύκα, σε όλη την έκταση του αρχαιολογικού χώρου.

Τέλος, σε σχέση με την σημερινή εικόνα του οικισμού, αναφέρεται ότι πέτρες από τα λείψανα του οικισμού χρησιμοποιήθηκαν κατά την ανέγερση της εκκλησίας της Αγίας Ειρήνης¹⁵⁸ και ότι επαρχιακός δρόμος περνούσε από το βόρειο μέρος του οικισμού κατά την κατασκευή του οποίου καταστράφηκαν πολλά σημαντικά ευρήματα που βρίσκονταν εκεί¹⁵⁹. Μέρος αυτών των ευρημάτων που χάθηκαν αποτελούν και οι τοιχοποιίες του ιδιαίτερα σημαντικού βορειοανατολικού προμαχώνα.

Εικόνες 3.24 - 3.26: Χαρακτηριστικά τμήματα της Οικίας Α: α-κανάλι αποχέτευσης, β-υπόγεια δωμάτια, γ-κεντρική είσοδος από την πλατεία.

¹⁵⁸ J. L. Caskey, 1971, σ.363

¹⁵⁹ J. L. Caskey, 1971, σ.372

Εικόνες 3.27 - 3.28: Οικία C.

Εικόνα 3.29: Σωζόμενος βορειοανατολικός προμαχώνας.

Εικόνα 3.30: Πρώιμα κτίρια δυτικού τομέα.

Εικόνα 3.31: Τάφος 40.

Εικόνα 3.32: Κρήνη.

Τα παραπάνω έχουν ως αποτέλεσμα η εικόνα του οικισμού να είναι αρκετά δυσανάγνωστη. Για τον σκοπό αυτό, οι κυριότερες θέσεις του οικισμού, όπως αυτές περιγράφησαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, σημειώνονται στο νέο υπόβαθρο που δημιουργήθηκε.

Εικόνα 3.33: Σημαντικές θέσεις οικισμού στο νέο υπόβαθρο.

Β Μέρος

Προτάσεις ανάδειξης και προστασίας

1. Ισχύον νομικό πλαίσιο

Η περιοχή της Αγίας Ειρήνης προστατεύεται από την εφορεία Κυκλάδων και χαρακτηρίστηκε ως αρχαιολογικός χώρος το 1962 σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση με αριθμό 4897 και το ΦΕΚ με αριθμό 149/Β/1962-04-28.

Η ανασκαφή διεξήχθη σε οικόπεδο ιδιοκτησίας της γαιανθρακεμπορικής εταιρείας Μιχανηνός ΑΕ. Οι έρευνες ξεκίνησαν την 22.7.1960 αμέσως μετά την χορήγηση της σχετικής άδειας από το Ελληνικό δημόσιο. (αρ. πρωτ. 76538/4788 της 22.7.1960) ¹⁶⁰

Το θέμα της απαλλοτρίωσης του χώρου τέθηκε το 1964 από τον Ιωάννη Κοντή προς τον τότε διευθυντή της ΑΣΚΣΑ, Henry Robinson. Ο αρχαιολογικός νόμος απαιτούσε ήδη από πολλά χρόνια πριν ότι οι ανασκαφές της ελληνικής αρχαιολογικής εταιρείας και των ξένων αρχαιολογικών σχολών θα πρέπει να διενεργούνται μόνο επί της γης ήδη αγορασθείσας στο όνομα του ελληνικού δημοσίου¹⁶¹.

Η απόφαση υπ αριθ II 12316/4988 των Υπουργών Οικονομικών Προεδρίας Κυβερνήσεως της 6.8.1966, η οποία δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως την 14.9.1966 (τεύχος Δ 149/14.9.1966), κήρυσσε απαλλοτριωτέα έκταση εμβαδού 10.622,63 τ.μ., κειμένη στο Ακρωτήριο Αγ. Ειρήνης Κέας. ¹⁶²

Απαλλοτριώθηκε έναντι του ποσού 5.329 δολαριών ή 159.337,50 δρχ. που δόθηκαν από το πανεπιστήμιο του Cincinnati και το Ταμείο ανασκαφής της Αγίας Ειρήνης στο τμήμα παρακαταθηκών και δανείων. ¹⁶³

Το 1967 ορίστηκε ζώνη προστασίας ακτίνας 300 μέτρων εξωτερικά του τείχους του προϊστορικού συνοικισμού λόγω της ύπαρξης αρχαίου νεκροταφείου¹⁶⁴ ενώ συνολικά η Χερσόνησος Αγίου Νικολάου Λιμένος Κέας κηρύχθηκε ως αρχαιολογικός χώρος το 1984¹⁶⁵.

Το 1995 κηρύχθηκε συμπληρωματικά ως αρχαιολογικός χώρος και η θαλάσσια περιοχή των όρμων Αγίου Νικολάου, Τριών Αμμουδιών και Κάβου Κεφάλας¹⁶⁶ και επιπρόσθετα θεσμοθετήθηκε Ζώνη Α και οριοθετήθηκε Ζώνη Β στον αρχαιολογικό χώρο τη Χερσονήσου του Αγίου Νικολάου¹⁶⁷.

¹⁶⁰ Ουρ. Παπαβασιλείου-Μπάλλη, 2017, σ.227

¹⁶¹ Ουρ. Παπαβασιλείου-Μπάλλη, 2017, σ.259

¹⁶² Ουρ. Παπαβασιλείου-Μπάλλη, 2017, σ.265

¹⁶³ Ουρ. Παπαβασιλείου-Μπάλλη, 2017, σ.267

¹⁶⁴ ΥΑ 3888, ΦΕΚ: 168/Β/1967-03-09

¹⁶⁵ ΥΑ ΥΠΠΕ/ΑΡΧ/Φ01/58345/2246, ΦΕΚ: 921/Β/1984-12-31

¹⁶⁶ ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ01/12906/709, ΦΕΚ: 251/Β/1995-04-04

¹⁶⁷ ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ01/12907/708, ΦΕΚ: 507/Β/1995-06-08

2. Ζητήματα παθολογίας των μνημείων

Ο οικισμός της Αγίας Ειρήνης σήμερα βρίσκεται σε ερειπιώδη κατάσταση και τα ζητήματα παθολογίας που παρουσιάζει είναι ποικίλα.

Λόγω του εύρους που έχει ο συγκεκριμένος χώρος αλλά και της πυκνότητας και έντασης των προβλημάτων, μία ολοκληρωμένη παρουσίαση της παθολογίας του οικισμού θα μπορούσε από μόνη της να αποτελέσει αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης.

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας λοιπόν, θα επιχειρηθεί μόνο μία σύντομη αναφορά σε κάποια σημαντικά ζητήματα παθολογίας που χρήζουν άμεσης παρακολούθησης και επέμβασης, και τα οποία κρίνεται σημαντικό να προηγηθούν οποιασδήποτε πρότασης ανάδειξης των μνημείων.

Αρχικά θα γίνει μία συνοπτική αναφορά σε ζητήματα σχετικά με την κατάσταση διατήρησης του οικισμού ως σύνολο και στην συνέχεια θα παρουσιαστούν, συνδυαστικά με φωτογραφικό υλικό, κάποια από τα πιο έντονα προβλήματα παθολογίας που παρουσιάζονται στο κτίριο του Ναού.

Έχει ήδη υπογραμμιστεί η μεγάλη ιστορική σημασία του κτιρίου αυτού αλλά και η ιδιαίτερα δυσμενής θέση στην οποία βρίσκεται λόγω της άμεσης γειτνίασής του με την θάλασσα. Παράλληλα, στο κτίριο αυτό συγκεντρώνεται ένα πολύ αντιπροσωπευτικό δείγμα της παθολογίας του συνόλου του οικισμού.

2.1 Οικισμός

Όπως παρατηρείται στα σχέδια της προηγούμενης ενότητας, λίγες είναι οι εμφανείς επεμβάσεις στον οικισμό και αυτές αφορούν κατά κύριο λόγο τις στερεωτικές επεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν από την ανασκαφική ομάδα με την χρήση σκυροδέματος για τη διαμόρφωση διαδρομών πάνω στα ερείπια.

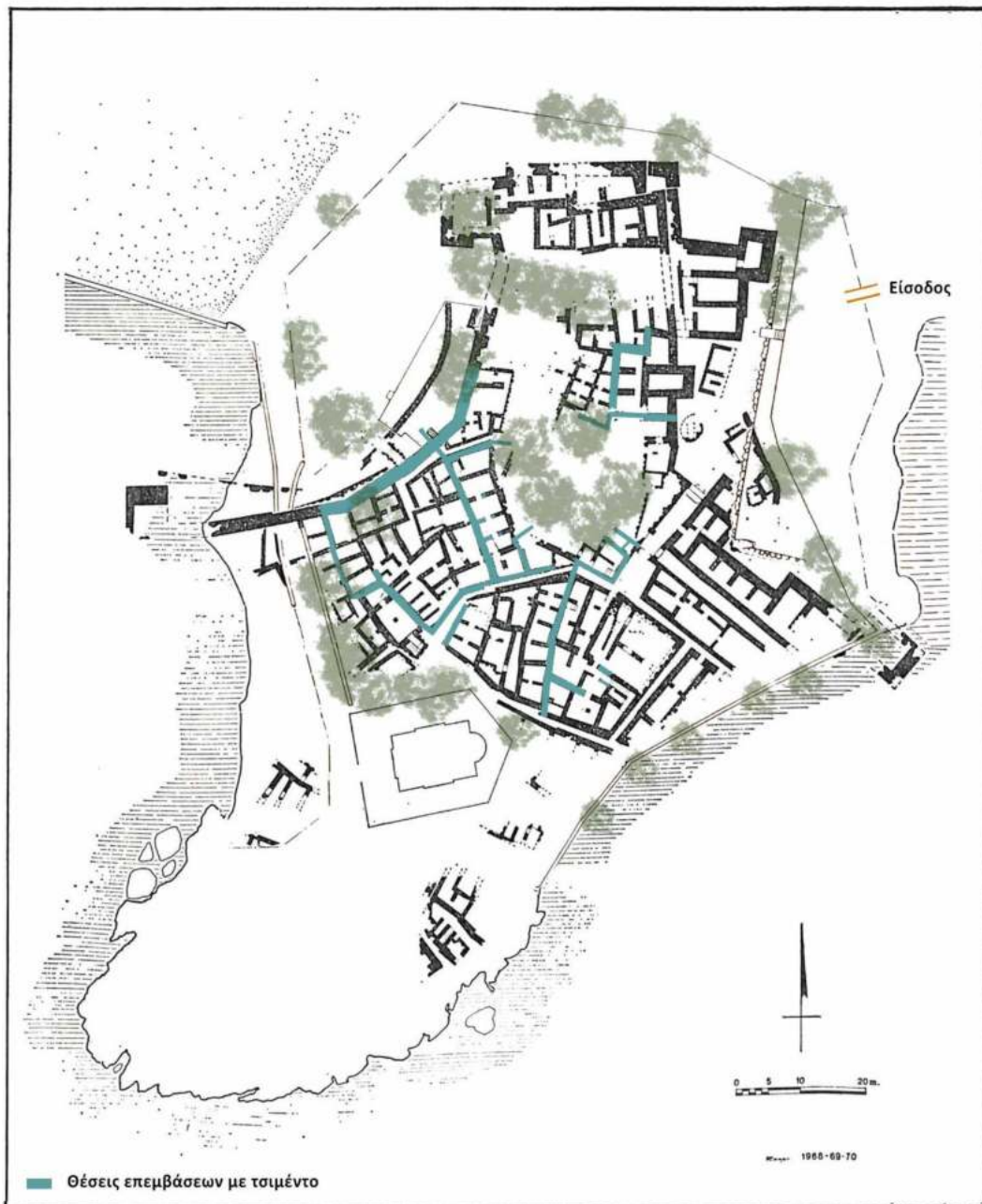
Τα τελευταία χρόνια, έχουν γίνει μερικές μόνο σημειακές επεμβάσεις στο κτίριο του ναού από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων, προκειμένου να αποτραπεί η έντονη αλλοίωση των ερειπίων. Στο σύνολο, δε, του οικισμού δεν έχουν πραγματοποιηθεί νέες επεμβάσεις.

Λιγότερο αντιληπτές είναι οι συμπληρώσεις λίθων που επίσης πραγματοποιήθηκαν την δεκαετία του 60 από την ανασκαφική ομάδα.

Από το 1964 και ύστερα, η ανασκαφική ομάδα προχώρησε σε έργα συντήρησης των τοιχοποιιών. Πραγματοποιήθηκαν συμπληρώσεις λίθων και ενισχύσεις υπαρχόντων τοιχοποιιών στα τμήματα που κινδύνευαν με κατάρρευση. Οι συμπληρώσεις αυτές υλοποιήθηκαν με την χρήση τοπικών λίθων και πηλοκονιαμάτων από ντόπιους χτίστες που εργάζονταν στην ανασκαφή και εφαρμόστηκαν μόνο σε μέρη των τοίχων όπου ήταν σαφής η αρχική μορφή τους.

Έτσι επιτεύχθηκε ένα πολύ εναρμονισμένο με το περιβάλλον αποτέλεσμα, το οποίο όμως πολύ σύντομα έπαψε να είναι διακριτό από το αρχαίο υλικό. Για τον λόγο αυτό όλες οι παρεμβάσεις των αρχαιολόγων επισημάνθηκαν με λευκό ασβέστη και στη συνέχεια φωτογραφήθηκαν.

Ο ασβέστης εκπλύθηκε με τις πρώτες βροχές και σήμερα, σχεδόν 60 χρόνια μετά, όπως ήταν αναμενόμενο, δύσκολα αντιλαμβάνεται κανείς τις θέσεις τους με μία περιήγηση στον χώρο. Μπορεί ωστόσο να αναζητήσει την καταγραφή τους στο μόνιμο φωτογραφικό αρχείο της ανασκαφής στα αρχεία της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Ελλάδα.

Εικόνα 2.1 : Θέσεις επεμβάσεων με τσιμέντο. (υπόβαθρο από J. L. Caskey, 1971)

Εικόνες 2.2 - 2.4 : Σημεία επεμβάσεων με τσιμέντο.

Εικόνες 2.5 - 2.6 : Προσθήκες νέας τοιχοποιίας σε αρχαίους τοίχους.

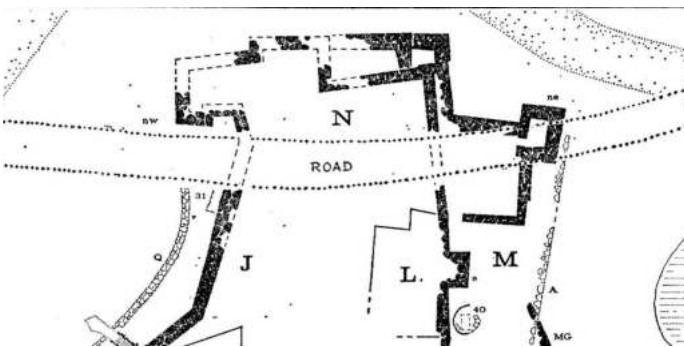
Εικόνα 2.7 : Δείγμα νέας τοιχοποιίας (J. L. Caskey, 1971, plate 72f)

Οι τοιχοποιίες που βλέπουμε σήμερα ανήκουν σε μεγάλο βαθμό σε υπόγεια, έχουν μεγάλο πάχος και επιμελημένη δόμηση. Ωστόσο, όπως έχει αναφερθεί, κατά την διάρκεια των προϊστορικών χρόνων υπέστησαν σοβαρές ζημιές από διαδοχικούς σεισμούς.

Επιπλέον στη σύγχρονη εποχή, πριν την έναρξη των ανασκαφών, προκλήθηκε έντονη καταστροφή των καταλοίπων κατά την διάνοιξη επαρχιακού δρόμου που διέσχισε το βόρειο τμήμα του οικισμού και, εκτός των άλλων, ισοπεδώθηκε μεγάλο και σημαντικό μέρος της μεγάλης οχύρωσης και του βορειοανατολικού προμαχώνα. Τέλος, τοπικές αλλά έντονες καταστροφές προκλήθηκαν όταν ανοίχτηκαν λάκκοι για την φύτευση δέντρων, διάσπαρτοι σε όλο τον χώρο.

Εικόνα 2.8 : Τμήμα της οικίας Α με έντονες καταρρεύσεις .

Εικόνα 2.9 : Θέση που περνούσε ο επαρχιακός δρόμος (J. L. Caskey, 1971)

Εικόνα 2.10 : Θέση που περνούσε ο επαρχιακός δρόμος

Μετά το τέλος των ανασκαφών οι τοιχοποιίες παρέμειναν εκτεθειμένες, και παρά τις επεμβάσεις που είχαν γίνει από την ανασκαφική ομάδα, η επίδραση του φυσικού περιβάλλοντος πάνω τους επέφερε σταδιακή αλλά έντονη αποδιοργάνωση των λίθων και απόκλιση των κονιαμάτων.

Ένα αξιοσημείωτο ζήτημα είναι η εκτεταμένη βλάστηση, που εντοπίζεται σε όλη την έκταση του αρχαιολογικού χώρου. Αρκετοί ευκάλυπτοι και πεύκα έχουν εκτοπίσει με τις ρίζες τους προϊστορικά κατάλοιπα, ενώ κάθε άνοιξη ο οικισμός αποκτά μία έντονα θαμνώδη εικόνα, με την βλάστηση να εντοπίζεται εκτός των άλλων ανάμεσα στους λίθους των τοιχοποιιών.

Κλείνοντας, ένα ακόμα μείζον πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο οικισμός σχετίζεται με την άμεση γειτνίασή του με την θάλασσα, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ένα μέρος του βρίσκεται σε πολύ χαμηλό υψόμετρο. Τους χειμερινούς μήνες, το θαλασσινό νερό εισχωρεί και λιμνάζει στο εσωτερικό των δωματίων και τα δυνατά κύματα παρασύρουν και διασκορπίζουν οικοδομικό υλικό.

Εικόνα 2.11 : Έντονη βλάστηση την Άνοιξη. Λήψη από τα βορειοδυτικά.

Εικόνα 2.12 : Έντονη βλάστηση την Άνοιξη. Ίχνη Μεγάλης Οχύρωσης με επεμβάσεις τσιμέντου και κρήνη.

*Εικόνα 2.13 : Ευκάλυπτος αναπτύσσεται πάνω σε τοιχοποιία.
Εικόνα 2.14 : Έντονη βλάστηση στην Οικία Α.*

2.2 Ναός

Όπως αναφέρθηκε ήδη, στο κτίριο του Ναού συγκεντρώνεται ένα καλό δείγμα από τα ζητήματα παθολογίας που απαντώνται στον υπόλοιπο οικισμό.

Επιλέγουμε τον Ναό καθώς αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό κτίριο λόγω των μοναδικών ευρημάτων αλλά και λόγω της συνεχούς χρήσης του ως λατρευτικού χώρου από την μέση εποχή του χαλκού μέχρι τους ελληνοιστικούς χρόνους.

Το κτίριο αυτό χρήζει άμεσης προστασίας, καθώς βρίσκεται στο νοτιοανατολικό άκρο του οικισμού και απειλείται ιδιαίτερα από την εισχώρηση της θάλασσας.

Εικόνες 2.15- 2.16 : Σημερινή εικόνα του κτιρίου του ναού το καλοκαίρι.

Εικόνα 2.17 : Σημερινή εικόνα του κτιρίου του ναού την Άνοιξη.

Υπάρχουσες σωστικές επεμβάσεις

Οι τοιχοποιίες του κτιρίου βρίσκονταν σε ερειπιώδη κατάσταση από την εποχή της αποκάλυψής τους από τους αρχαιολόγους. Έκτοτε, η κατάστασή τους επιδεινώνεται συνεχώς καθώς είναι πλέον εκτεθειμένες στα στοιχεία του περιβάλλοντος.

Ήδη από την εποχή των ανασκαφών η αρχαιολογική ομάδα προχώρησε σε συμπληρώσεις και στερεώσεις οικοδομικού υλικού, γεγονός που είναι εμφανές από τις θέσεις που εντοπίζονται τμήματα από φύλλα μολύβδου.

Εικόνες 2.18 - 2.19 : Φύλλα μολύβδου στις τοιχοποιίες τοποθετημένα από την ανασκαφική ομάδα.

Επιπλέον, στην σύγχρονη εποχή η Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων έχει παρέμβει χρησιμοποιώντας κονίαμα με συμβατή απόχρωση στις στέψεις τούχων ώστε να περιορίσει την ταχεία αποδιοργάνωση της τοιχοποιίας.

Εικόνες 2.20 - 2.22 : Σύγχρονες σωστικές επεμβάσεις από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων.

Άμεση γειννίαση με την θάλασσα

Όπως αναφέρθηκε εκτενώς στο προηγούμενο μέρος, η στάθμη της θάλασσας έχει ανέβει σημαντικά από την τρίτη χιλιετία π.Χ.¹⁶⁸ και μεγάλο μέρος του οικισμού βρίσκεται πλέον κάτω από το επίπεδο της θάλασσας. Σήμερα, το νοτιοανατολικό μέρος του οικισμού βρίσκεται σε δυσμενή θέση, καθώς βρίσκεται σχεδόν σε μηδενικό υψόμετρο και σε άμεση γειννίαση με την θάλασσα. Συγκεκριμένα, το κτίριο του Ναού βρίσκεται πλέον σε απόσταση μόλις 4 μέτρων από το νερό όταν είναι σε κατάσταση ηρεμίας. Συνεπώς, κατά τη διάρκεια τρικυμίας το χειμérico κύμα φτάνει στο εσωτερικό του κτιρίου παρασέρνοντας και διασκορπίζοντας με την ορμή του δομικό υλικό, ενώ στη συνέχεια το θαλασσινό νερό παραμένει και λιμνάζει στο εσωτερικό του κτιρίου δημιουργώντας ένα ιδιαίτερα αλατώδες υπέδαφος.

Σύμφωνα με παρατηρήσεις της M. Caskey, το δωμάτιο 6 κατά τους χειμερινούς μήνες πλημμυρίζει κατά 25 εκ.¹⁶⁹. Αναφέρεται επίσης πως ήδη κατά την Υστεροελλαδική ΙΙΙΓ εποχή η θάλασσα πρέπει να ήταν πολύ πιο κοντά στο κτίριο του Ναού από ότι ήταν όταν αυτό κατασκευάστηκε. Οι παραπάνω παρατηρήσεις επιβεβαιώνονται από την μελέτη που διεξήχθη από τον κ.Μουρτζά και στην οποία έχει γίνει λεπτομερής αναφορά στο πρώτο μέρος της παρούσας μελέτης.

Εικόνες 2.23 - 2.25 : Άμεση γειννίαση του Ναού με την θάλασσα.

¹⁶⁸ N. Mourtzas & E. Kolaiti, 2016, σ.119

¹⁶⁹ M. E. Caskey, 1968, σ.23

Αποδιοργάνωση τοιχοποιίας

Παρά τις προσπάθειες, στο κτίριο του ναού παρατηρείται σήμερα έντονη αποδιοργάνωση της τοιχοποιίας και απώλεια λίθων. Οι λίθοι στις στέψεις των τοίχων, που δεν έχουν δεχθεί μέχρι τώρα κάποια στερεωτική παρέμβαση, αποκολλούνται και είτε εντοπίζονται στο έδαφος είτε διασκορπίζονται μέσω της ορμής των χειμέριων κυμάτων.

Επιπλέον, παρατηρούνται σημεία στην τοιχοποιία, είτε στην βάση είτε σε ενδιάμεσο ύψος, στα οποία λίθοι έχουν αποκολληθεί, σχηματίζοντας σχεδόν οριζόντια κενά. Το αίτιο που τα δημιούργησε δεν είναι σαφές και απαιτεί παραπάνω διερεύνηση.

Εικόνες 2.26 - 2.28 : Αποδιοργάνωση τοιχοποιίας στην βορειοανατολική εξωτερική τοιχοποιία.

Εικόνα 2.29 : Αποδιοργάνωση τοιχοποιίας στο βόρειο άκρο του Ναού

Εικόνα 2.30 : Απώλεια λίθων στο δωμάτιο 4.

Εικόνα 2.31 : Απώλεια λίθων στο δωμάτιο 1.

Απώλεια κονιάματος

Ίσως το πιο χαρακτηριστικό ζήτημα των προϊστορικών αρχιτεκτονικών ευρημάτων είναι η απώλεια κονιάματος. Στις περισσότερες περιπτώσεις πρόκειται για πηλοκονιάματα τα οποία δεν έχουν μεγάλη αντοχή στον χρόνο και, καθώς πρόκειται για προϊστορικά ευρήματα, λίγα κατάλοιπα σώζονται μέχρι σήμερα.

Η περίπτωση του Ναού δεν αποτελεί εξαίρεση, μάλιστα το φαινόμενο εμφανίζεται ιδιαίτερα έντονο. Τα κονιάματα έχουν αποπλυθεί σε μεγάλο βαθμό λόγω της διαβρωτικής δύναμης του ανέμου και των θαλάσσιων κυμάτων.

Σε πολλά σημεία στις στέψεις των τοίχων, τα ήδη εξασθενημένα συνδετικά κονιάματα με την παραμικρή εξωτερική πίεση αποκολλώνται και οι λίθοι αποδιοργανώνονται.

Εικόνες 2.32 - 2.33 : Απώλεια κονιάματος στον διαχωριστικό τοίχο μεταξύ των δωματίων 1 και 2.

Εικόνα 2.34 : Απώλεια κονιάματος και φούσκωμα τοιχοποιίας στο δωμάτιο 2.

Εικόνα 2.35 : Απώλεια κονιάματος στην είσοδο προς το δωμάτιο 3.

Παραμορφώσεις τοιχοποιίας

Ένα ακόμα ζήτημα που είναι εμφανές στην περίπτωση των τοιχοποιιών του Ναού είναι οι παραμορφώσεις. Σε περιοχές που υπάρχει απώλεια κονιάματος και μερική κατάρρευση του, παρατηρούμε κατά μήκος της τοιχοποιίας, φουσκώματα της εσωτερικής παρειάς.

Σε πολλές περιπτώσεις ολόκληρη η παρειά του τοίχου έχει γείρει προς το εξωτερικό ή το εσωτερικό του δωματίου.

Τέλος, στις περισσότερες περιπτώσεις ανοιγμάτων των θυρών παρατηρείται πως το άνω τελείωμα της τοιχοποιίας αποκλίνει προς το κέντρο του ανοίγματος.

Εικόνα 2.36 : Φουσκώματα τοιχοποιίας στο δωμάτιο 2.

Εικόνα 2.37 : Παραμορφώσεις τοιχοποιίας στην είσοδο προς το δωμάτιο 4.

Εικόνα 2.38 : Παραμορφώσεις τοιχοποιίας στην είσοδο προς το δωμάτιο 2.

Βλάστηση

Σε σημεία που το κονίαμα έχει παραμείνει στην θέση του, και ειδικά στις στέψεις και στις βάσεις των τοιχοποιιών, έντονη παρατηρείται και η βλάστηση. Ειδικά την περίοδο της άνοιξης παρατηρείται αυξημένη ανάπτυξη μονοετών φυτών, ενώ σε ένα σημείο του δωματίου 2, ένα τμήμα ξεραμένου κορμού εξέχει ανάμεσα στους λίθους.

Το πρόβλημα της βλάστησης είναι ιδιαίτερα σημαντικό καθώς το πολύπλοκο ριζικό σύστημα που αναπτύσσεται παρασύρει το εναπομείναν κονίαμα και ασκεί πιέσεις στο εσωτερικό της τοιχοποιίας εκτοπίζοντας λίθους.

Στα δάπεδα του κτιρίου, βλάστηση εντοπίζεται κατά κύριο λόγο στα δωμάτια 1 και 2, καθώς είναι πιο απομακρυσμένα και προφυλαγμένα από την θάλασσα και το έδαφος είναι λιγότερο αλατώδες.

Εικόνα 2.39 : Έντονη βλάστηση στο δωμάτιο 3.

Εικόνα 2.38 : Έντονη βλάστηση στο δωμάτιο 2.

Εικόνα 2.38 : Έντονη βλάστηση στις στέψεις των τοιχοποιιών των δωματίων 1 και 2.

Επικαθίσεις αλάτων

Στο έδαφος αλλά και στις βάσεις των τοίχων, μέχρι τα 40 εκ. παρουσιάζονται, ιδιαίτερα εμφανή, λευκά κατάλοιπα λόγω χρόνιων επικαθίσεων αλάτων. Όπως αναφέρθηκε, κατά τους χειμερινούς μήνες όταν τα μετεωρολογικά φαινόμενα εμφανίζονται πιο έντονα, το εσωτερικό του Ναού κατακλύζεται από θαλασσινό νερό το οποίο λιμνάζει, απορροφάται σταδιακά από το έδαφος ή εξατμίζεται.

Εικόνες 2.39 - 2.40 : Επικαθίσεις αλάτων στο δωμάτιο 6.

Εικόνες 2.41 - 2.43 : Επικαθίσεις αλάτων στο δωμάτιο 3.

Εικόνα 2.44 : Επικαθίσεις αλάτων στο δωμάτιο 5.

Διάβρωση-θραύση λίθων

Για την κατασκευή του κτιρίου του ναού έχουν χρησιμοποιηθεί τοπικά πετρώματα, κυρίως σχιστόλιθος και ασβεστόλιθος.

Λόγω της επίδρασης του χρόνου πάνω τους, σε συνδυασμό με τις ιδιαίτερα δυσμενείς συνθήκες που δημιουργούνται από το αλάτι και την υγρασία, αρκετοί από τους λίθους βρίσκονται σε ήπια κατάσταση διάβρωσης, με κάποιους από αυτούς να έχουν μικρές ή μεγάλες ρηγματώσεις.

Εικόνες 2.45 - 2.47 : Τμήματα τοιχοποιίας που παρουσιάζουν διάβρωση ή θραύση λίθων.

2.3 Ενδεικτικές προτάσεις άμεσων σωστικών επεμβάσεων

Σε συνέχεια των παραπάνω χαρακτηριστικών ζητημάτων παθολογίας που εμφανίζονται στο κτίριο του Ναού, παρουσιάζονται ενδεικτικές προτάσεις άμεσων σωστικών μέτρων που θα ήταν σημαντικό να εφαρμοστούν προκειμένου να διακοπεί η ταχεία καταστροφή των αρχαιολογικών ευρημάτων.

Προστασία από την θάλασσα

Η αποτροπή του χειμέριου κύματος και του θαλασσινού νερού, κρίνεται αναγκαία προκειμένου να προστατευτεί το κτίριο του Ναού. Ωστόσο πρόκειται για ένα πολύπλοκο ζήτημα καθώς στο υπέδαφος και στα ρηχά νερά πλησίον του ναού υπάρχουν αναμφίβολα κατάλοιπα του οικισμού της εποχής του χαλκού, τα οποία μέχρι σήμερα δεν έχουν μελετηθεί.

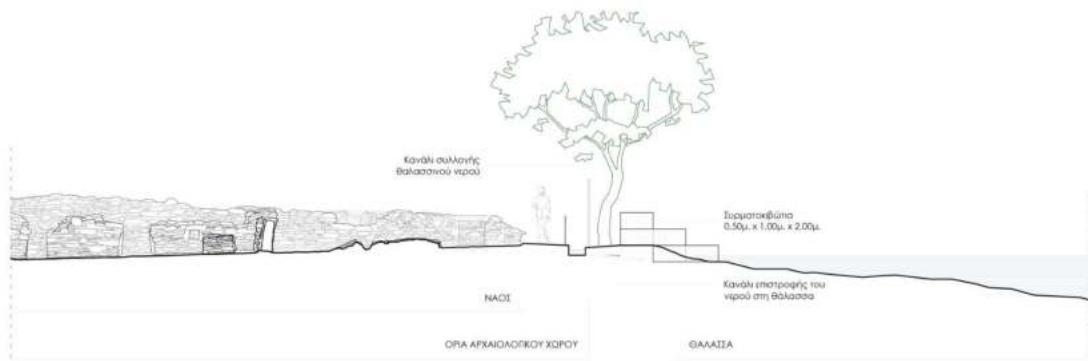
Γίνεται σαφές ότι η αντιμετώπιση αυτού του σοβαρού ζητήματος είναι αντικείμενο πολύ ειδικής μελέτης που θα πρέπει να πραγματοποιηθεί άμεσα, μέσα από συνεργασία αρμόδιων επιστημόνων για την διαμόρφωση ειδικά προσαρμοσμένων λιμενικών εγκαταστάσεων.

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης προτείνεται ωστόσο, ένα πλάνο προστασίας που πιθανόν να μπορέσει να αναχαιτίσει επιτυχώς το χειμέριο κύμα και να προστατεύσει τα κτίρια του νοτιοανατολικού τομέα και ειδικότερα το κτίριο του Ναού μέχρις ότου συσταθεί η ολοκληρωμένη μελέτη που αναφέραμε.

Ειδικότερα, προτείνεται η στερέωση διαδοχικών σειρών συρματοκιβωτίων στο όριο της ακτής, και η διαμόρφωση ενός μικρού καναλιού απορροής των υδάτων μεταξύ αυτών και του οικισμού.

Το κύμα θα συναντά τα συρματοκιβώτια, θα εισχωρεί μέσα σε αυτά και το νερό θα καταλήγει σε μειωμένη ποσότητα και ένταση εντός του καναλιού. Από αυτό, με τις κατάλληλες ρύσεις θα απομακρύνεται και πάλι προς την θάλασσα.

Η επιλογή των συρματοκιβωτίων έγινε λαμβάνοντας υπόψη τη δυσκολία διαμόρφωσης κάποιας άλλης μορφής φράγματος, καθώς λόγω των αρχαιολογικών καταλοίπων δεν είναι δυνατή η δημιουργία βαθιάς θεμελίωσης. Παράλληλα, καθώς το νερό θα διαχέεται στο εσωτερικό των κιβωτίων, η πίεση που ασκείται σε αυτά είναι σημαντικά μειωμένη σε σχέση με οποιαδήποτε συμπαγή κατασκευή.

ΣΧΕΔΙΟ 07 | ΤΟΜΗ Β-Β', ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΚΟΙΤΩΔΙΑΜΟΡΦΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΟΜΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΟ ΧΕΙΜΕΡΙΟ ΚΥΜΑ
ΚΛΙΜΑΚΑ 1 : 100

Προστασία και ανάδειξη του προϊστορικού οικισμού «Αγία Ειρήνη» στην Κέα

ΚΑΤΟΜΕΡΗ ΜΥΡΤΟ - Αρχιτέκτων Μηχανικός | ΕΠΙΒΛ. ΚΑΘ : Κ. ΠΑΛΥΒΟΥ | ΣΥΜΒ. ΚΑΘ : Ε. ΤΣΑΚΑΝΙΚΑ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ, Ε.Μ.Π. | Δ.Π.Μ.Σ. ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ - Α' ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ | Δεκέμβριος 2022

Εικόνα 2.48: Σχέδιο 07 - Ενδεικτική πρόταση προστασίας από το χειμέριο κύμα σε κλίμακα 1:100.

Λοιπά σωστικά μέτρα

Αφότου περιοριστεί η έκθεση του κτιρίου στο θαλασσινό νερό, είναι σημαντικό να πραγματοποιηθούν κάποιες ήπιες επεμβάσεις στις τοιχοποιίες προκειμένου να σταματήσει η διαδικασία κατάρρευσης στην οποία βρίσκονται.

Το κτίριο βρίσκεται σε έντονα ερειπιώδη κατάσταση, η αίσθηση αυθεντικότητας όμως που προσφέρει στον επισκέπτη είναι σημαντική και κρίνεται σημαντικό να διατηρηθεί όσο το δυνατόν περισσότερο.

Σε πρώτο επίπεδο, προτείνεται ο ήπιος καθαρισμός των τοιχοποιιών από τις επικαθίσεις των συσσωρευμένων αλάτων.

Στη συνέχεια, κρίνεται σημαντικό να εφαρμοστούν πολύ βαθιά αρμολογήματα για την ενίσχυση των τοιχοποιιών. Τα αρμολογήματα αυτά θα εντοπίζονται βαθιά ανάμεσα στους λίθους και δεν θα κυριαρχούν στην εικόνα των τοιχοποιιών. Προτείνεται να υλοποιηθούν με την χρήση νέων, συμβατών με τα αρχικά, συνδετικών κονιαμάτων, χωρίς τσιμέντο, με υδραυλική άσβεστο και ποζολανικά στοιχεία. Η τελική σύνθεσή τους θα προκύψει μετά από σχετικές αναλύσεις των υπαρχόντων. Θα πρέπει να γίνει διερεύνηση της τελικής απόχρωσης των κονιαμάτων με δείγματα επι τόπου.

Σε συνδυασμό με τα παραπάνω, στις στέψεις των τοιχοποιιών προτείνεται η συντηρητική αποδόμηση του σαθρού μέρους και η ανοικοδόμηση του με χρήση του ίδιου υλικού.

Στα σημεία όπου παρατηρείται αποδιοργάνωση λίθων στην βάση ή την οποιοδήποτε άλλο τμήμα της τοιχοποιίας και το αρχαίο υλικό υλικό έχει χαθεί, προτείνεται μόνο η εφαρμογή βαθιών αρμολογημάτων και όσο το δυνατόν η αποφυγή συμπλήρωσης με νέο υλικό.

Προτάσεις σχετικά με την διαχείριση του οικισμού

Οι παραπάνω ενδεικτικές προτάσεις απαντούν σε βασικά ζητήματα του κτιρίου του Ναού, αλλά μπορούν να βρουν εφαρμογή στο σύνολο του οικισμού.

Επιπλέον, όσον αφορά στο σύνολο του οικισμού, προτείνεται ο επιφανειακός καθαρισμός του εδάφους στο εσωτερικό των κτιρίων και η εφαρμογή γεωυφάσματος και στερεοποιημένου εδαφικού υλικού σε συμβατό τόνο με το τοπικό χώμα ώστε να εμποδιστεί η έντονη και καταστρεπτική βλάστηση.

Προτείνεται η απομάκρυνση των επεμβάσεων από σκυρόδεμα, καθώς το υλικό αυτό δεν είναι συμβατό με το αρχαίο υλικό και δημιουργεί μία αλλοιωμένη εικόνα σε σχέση με την οργάνωση του οικισμού. Ύστερα από την απομάκρυνση του σκυροδέματος, προτείνεται η εφαρμογή συμβατών κονιαμάτων (όπως στην περίπτωση του Ναού), με σκοπό την στερέωση των στέψεων των τοιχοποιιών, αποκαθιστώντας την αρχική εικόνα των ερειπίων.

Τέλος, κρίνεται σημαντική η μελέτη και προστασία του υλικού που σώζεται εντός της θάλασσας, προκειμένου να διασωθούν σημαντικές πληροφορίες για το σύνολο του οικισμού.

3. Ανάδειξη αρχαιολογικού χώρου

Στον αρχαιολογικό χώρο της Αγίας Ειρήνης δεν έχουν πραγματοποιηθεί ακόμα διαμορφώσεις σχετικά με την ανάδειξη των μνημείων ή την λειτουργία του οικισμού ως επισκέψιμου χώρου. Κατά την επικοινωνία της γράφουσας με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων, έγινε σαφές ότι η διαμόρφωση αυτού του χώρου βρίσκεται στις άμεσες προτεραιότητές της Υπηρεσίας. Όπως αναφέρθηκε, η ανάγκη εφαρμογής άμεσων σωστικών μέτρων είναι έντονη. Παράλληλα, είναι ιδιαίτερα σημαντική η διαμόρφωση εγκαταστάσεων προκειμένου να εξασφαλιστεί η ασφαλής επισκεψιμότητα και να αναδειχθούν τα αρχαιολογικά ευρήματα. Λόγω της μεγάλης ιστορικής σημασίας, των πλούσιων ευρημάτων αλλά και της ιδανικής τοποθεσίας του, ο οικισμός της Αγίας Ειρήνης αναμφίβολα θα αποτελέσει έναν σημαντικό σταθμό επισκεπτών.

3.1 Προβλήματα λειτουργίας και ανάδειξης

Όπως έγινε εμφανές στις εικόνες της αποτύπωσης, ο αρχαιολογικός χώρος είναι περιφραγμένος, αλλά δεν υπάρχει καμία άλλη παρέμβαση πέραν από αυτές που έγιναν από την ανασκαφική ομάδα τις δεκαετίες του 60 και 70.

Οι διαδρομές που είχαν προταθεί από την ανασκαφική ομάδα πλέον κρίνονται μη συμβατές με τα σύγχρονα μέτρα προστασίας ενώ παράλληλα δημιουργούν σύγχυση ως προς την αυθεντική μορφή των ευρημάτων.

Ο χώρος είναι επισκέψιμος, αλλά λόγω της έλλειψης μέτρων προστασίας για τον επισκέπτη καθώς και της έλλειψης διαθέσιμου προσωπικού, παραμένει ανοιχτός για λίγες ώρες τα Σαββατοκύριακα και μόνο κατά τους θερινούς μήνες.

Η επίσκεψη στον χώρο πραγματοποιείται υπό την επίβλεψη και καθοδήγηση του φύλακα του χώρου, ο οποίος αναλαμβάνει να οδηγήσει το κοινό στις πιο ασφαλείς διαδρομές, όπως εμπειρικά έχει προκύψει. Ο ίδιος ο φύλακας παραμένει στον χώρο εκτεθειμένος στα καιρικά φαινόμενα κατά την διάρκεια του ωραρίου του, βρίσκοντας προστασία κάτω από το φύλλωμα των δέντρων.

Σύμφωνα με πληροφορίες από την ελληνική στατιστική αρχή, κατά την διάρκεια του έτους 2022 το σύνολο των επισκέψεων στον χώρο ανέρχεται στους 114, ενώ για το έτος 2020 στους 155.¹⁷⁰ Πρόκειται για έναν μικρό αριθμό, αν αναλογιστεί κανείς την ιστορική σημασία του χώρου, αλλά και την τουριστική ανάπτυξη που έχει γνωρίσει το νησί τα τελευταία χρόνια.

Γίνεται σαφές πως υπάρχει άμεση ανάγκη διαμόρφωσης του χώρου προκειμένου να εξασφαλιστούν βασικές παροχές σχετικά με την εξυπηρέτηση του κοινού και των εργαζομένων, την ασφάλεια, την πληροφόρηση και την πρόσβαση στον αρχαιολογικό χώρο.

¹⁷⁰ <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SCI21/2018-M06>

3.2 Προτάσεις ανάδειξης

Η πρόταση αποτελείται από τις διαμορφώσεις εξυπηρέτησης εργαζομένων και επισκεπτων εκτός του αρχαιολογικού χώρου και από τις διαμορφώσεις περιήγησης και πληροφόρησης εντός του αρχαιολογικού χώρου.

Κύριος στόχος των διαμορφώσεων είναι να κάνουν την εμπειρία πιο κατανοητή και προσβάσιμη προς όλους με πρόθεση τη αναστρεψιμότητα όπου αυτό είναι δυνατό και την ελάχιστη διατάραξη του χώρου.

Εικόνα 3.1 : Σχέδιο 08 - Γενική κάτοψη πρότασης ανάδειξης σε κλίμακα 1:200.

Εκτός του αρχαιολογικού χώρου

Αρχικά προτείνεται στο βορειοανατολικό πλάτωμα δίπλα στον δρόμο η διαμόρφωση βοηθητικού κτιρίου όπου στεγάζεται το φυλάκιο και εκδοτήριο εισιτηρίων, οι χώροι υγιεινής και αποθήκευσης.

Το κτίριο αυτό αποτελείται από έναν λίθινο ευθύγραμμο τοίχο τοποθετημένο, στον άξονα που ορίζει η αρχαία πύλη και η πλατεία του οικισμού. Εκατέρωθεν αυτού του τοίχου τοποθετούνται οι βοηθητικοί χώροι για το κοινό και τους εργαζόμενους, με τρόπο τέτοιο ώστε να μην γίνεται άμεσα αντιληπτό το σύνολο του όγκου τους.

Για την θεμελίωση αυτής της κατασκευής προτείνεται η διαμόρφωση μιας πλάκας Radier ώστε να αποφευχθεί η οποιαδήποτε βαθιά εκσκαφή.

Στα νοτιοανατολικά του κτιρίου διαμορφώνεται μία πλατφόρμα σε ύψος 1.80 η οποία είναι προσβάσιμη μέσω ράμπας και δίνει την δυνατότητα στον επισκέπτη μιας πιο πανοραμικής θέας του αρχαιολογικού χώρου και του ακρωτηρίου. Η πλατφόρμα αυτή αναφέρεται τόσο σε άτομα που λόγω κινητικής δυσκολίας δεν έχουν τη δυνατότητα να εισέλθουν στον αρχαιολογικό όσο και σε οποιοδήποτε άλλο θέλει να έχει αυτή την εικόνα.

Γύρω από το κτίριο ο χώρος οργανώνεται μέσω των υλικών, των διαμορφώσεων εδαφους και του εξοπλισμού έτσι ώστε να εισάγει τον επισκέπτη στον χώρο, να δημιουργεί σημεία ανάπαυσης, θέασης και πληροφόρησης.

Μερικές πιο συγκεκριμένες ιδέες είναι η όψη που διαμορφώνεται από την πλατφόρμα μπορεί να αποτελέσει σημείο ανάρτησης πληροφοριακού υλικού

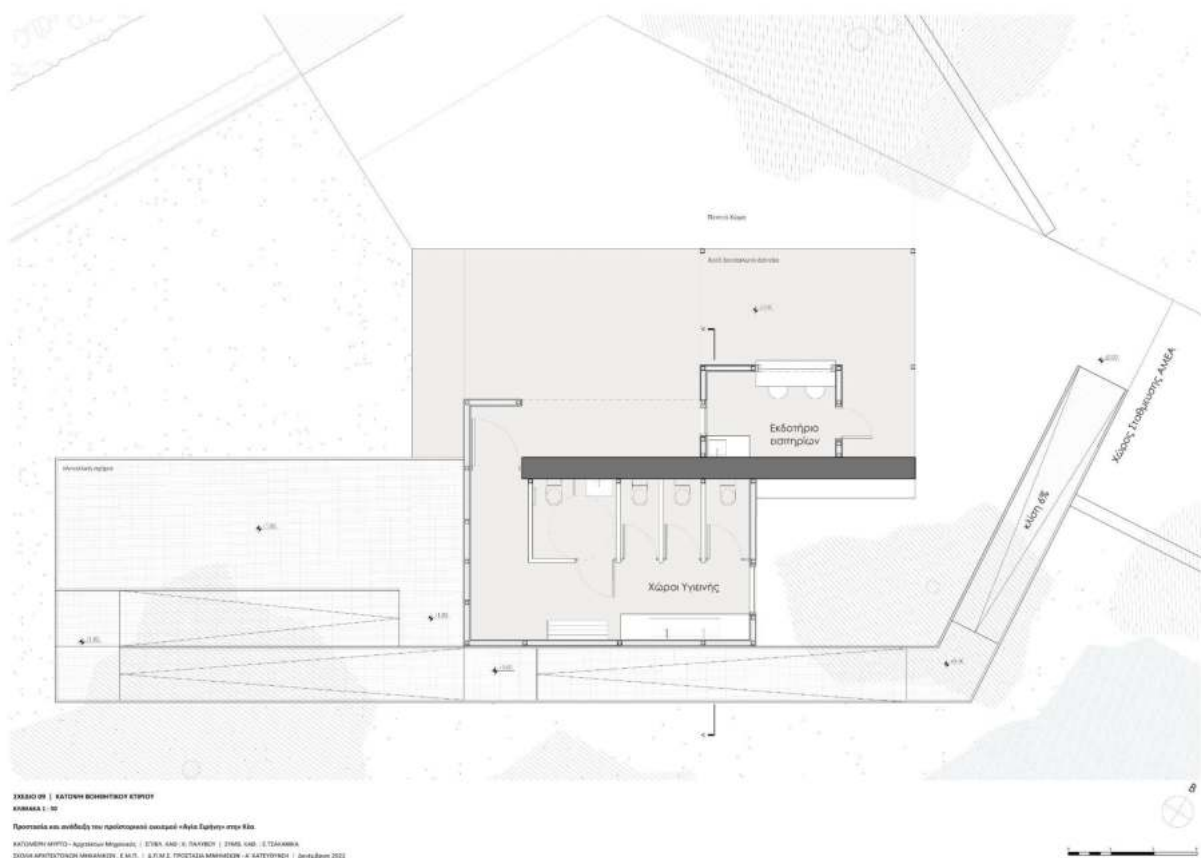
και η τοποθέτηση σε επιλεγμένο εύκολα προσβάσιμο σημείο ηχητικής εγκατάστασης και τρισδιάστατου μοντέλου ώστε να δίνεται η δυνατότητα στα άτομα με μειωμένη όραση να αποκτούν μία αίσθηση του χώρου.

Τέλος προτείνεται η διαμόρφωση μερικών θέσεων στάθμευσης.

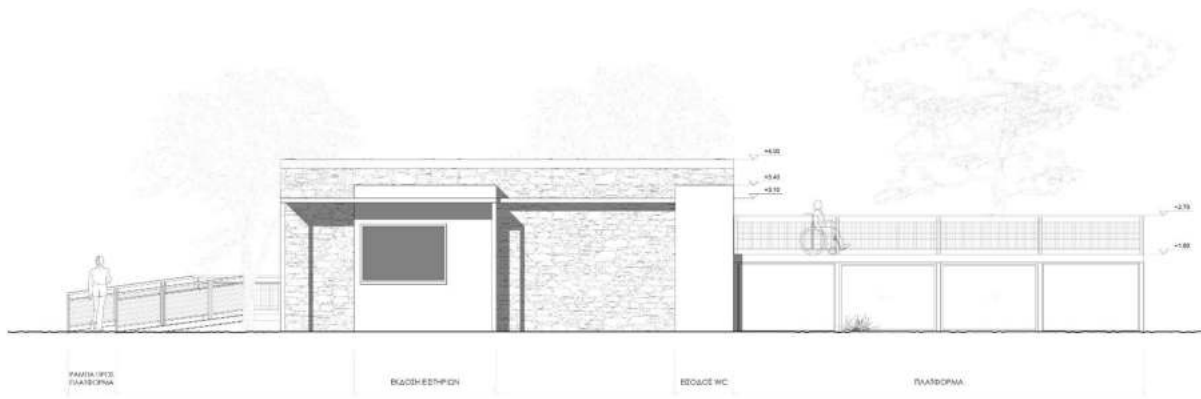
Η περίφραξη του χώρου επιλέγεται να περιοριστεί στα όρια του αρχαιολογικού χώρου, αφήνοντας τον χώρο του πλατώματος ενιαίο και διαθέσιμο προς χρήση από τους επισκέπτες, ακόμα και τις ώρες που ο χώρος θα παραμένει κλειστός.

Η επιλογή αυτή, αν και φαινομενικά εμπεριέχει δυσλειτουργικά χαρακτηριστικά, γίνεται συνειδητά καθώς θεωρείται πως οι διαμορφώσεις στάσης και θέασης προς τον αρχαιολογικό χώρο θα πρέπει να αποτελούν μέρος του δημόσιου χώρου και άρα να αξιοποιούνται χωρίς χρονικούς και οικονομικούς περιορισμούς.

Με αυτόν τον τρόπο άλλωστε, το σημείο μπορεί να αποτελέσει πόλο έλξης και να ενταχθεί καλύτερα στην καθημερινότητα τόσο των επισκεπτών όσο και των κατοίκων του νησιού.

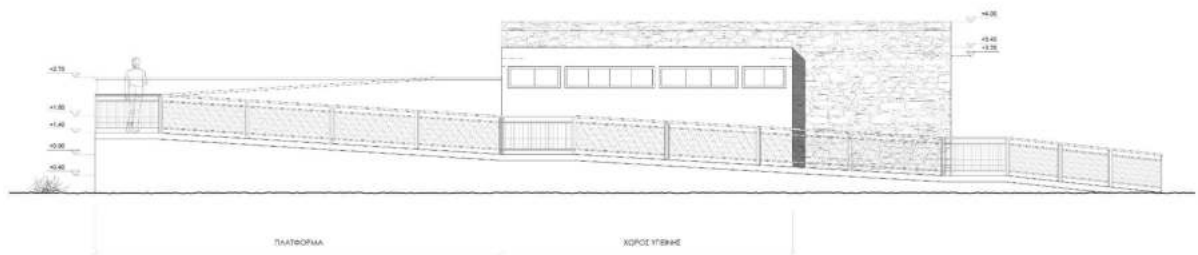

Εικόνα 3.2 : Σχέδιο 09 - Κάτοψη βοηθητικού κτιρίου εισόδου σε κλίμακα 1:50.

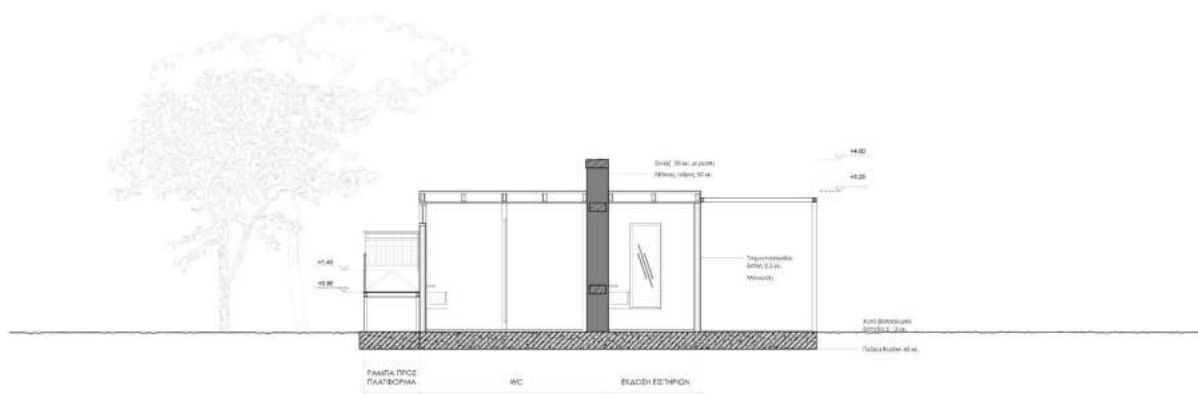
ΣΧΕΔΙΟ 10 | ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ ΒΟΗΘΗΤΙΚΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ
 ΚΥΜΑΤΑ 1 : 50
 Προστασία και ανάδειξη του κριόστερνου οικισμού «Μία Έφιππη στα Κία»
 ΚΑΤΩΒΕΡΤΗ ΚΗΡΥΤΟΣ - Αρχιτέκτων Μηχανικός | ΣΤΥΒΑ ΚΑΔ - Κ. ΠΑΥΣΙΔΗΣ | ΣΤΥΒΑ ΚΑΔ - Σ. ΤΣΑΛΑΜΑΚΑ
 ΣΥΝΕΚΑΡΤΗΣΤΕΣ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ, Ε.Μ.Π. | Δ.Π.Μ.Σ. ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΗΧΑΝΙΣΜΩΝ - Κ. ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ | Δεκέμβριος 2022

Εικόνα 3.3 : Σχέδιο 10 - Νοτιοδυτική όψη βοηθητικού κτιρίου εισόδου σε κλίμακα 1:50.

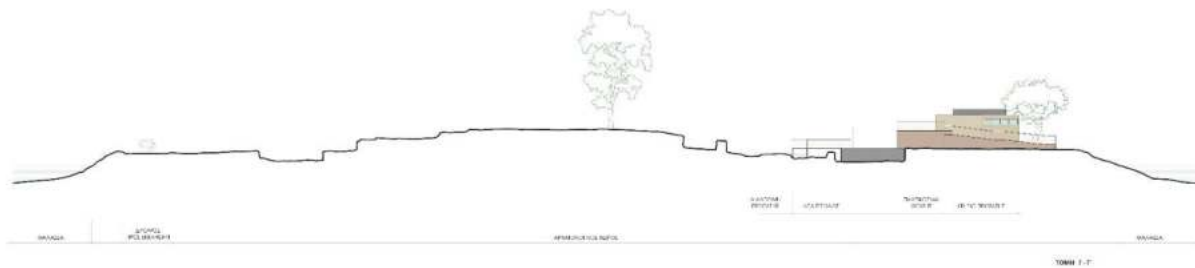
ΣΧΕΔΙΟ 11 | ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ ΒΟΗΘΗΤΙΚΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ
 ΚΥΜΑΤΑ 1 : 50
 Προστασία και ανάδειξη του κριόστερνου οικισμού «Μία Έφιππη στα Κία»
 ΚΑΤΩΒΕΡΤΗ ΚΗΡΥΤΟΣ - Αρχιτέκτων Μηχανικός | ΣΤΥΒΑ ΚΑΔ - Κ. ΠΑΥΣΙΔΗΣ | ΣΤΥΒΑ ΚΑΔ - Σ. ΤΣΑΛΑΜΑΚΑ
 ΣΥΝΕΚΑΡΤΗΣΤΕΣ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ, Ε.Μ.Π. | Δ.Π.Μ.Σ. ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΗΧΑΝΙΣΜΩΝ - Κ. ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ | Δεκέμβριος 2022

Εικόνα 3.4 : Σχέδιο 11 - Βορειοανατολική όψη βοηθητικού κτιρίου εισόδου σε κλίμακα 1:50.

ΣΧΕΔΙΟ 12 | ΤΟΜΗ Α.Α' ΒΟΗΘΗΤΙΚΟ ΚΤΙΡΙΟΥ
 Κλίμακα 1:50
 Έργο: Έργο ανάπλασης του προπύργιου ανατολικά «Αίθρα Σαγγαρίου» στην Αθήνα
 ΑΥΤΟΝΟΜΟΙ ΜΗΤΡΕΙ: Αργυρίου Μιχαήλ | ΕΠΙΘ. ΑΝΤ. Κ. ΠΑΥΣΙΟΥ | ΣΥΜ. ΑΝΤ. Ε. ΣΤΑΜΑΝΟΣ
 ΣΥΝΕΤΗΡΗΤΕΣ/ΣΥΝΕΤΗΡΗΤΕΣ: Ε.Α.Π. | Ε.Π.Σ.Σ. ΠΡΟΤΥΠΑ ΜΗΤΡΕΩΝ-Η ΑΥΤΟΝΟΜΟΙ | Δεκέμβριος 2022

Εικόνα 3.5 : Σχέδιο 12 - Εγκάρσια τομή βοηθητικού κτιρίου εισόδου σε κλίμακα 1:50.

ΣΧΕΔΙΟ 13 | ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΟΜΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΜΕ ΒΟΗΘΗΤΙΚΟ ΚΤΙΡΙΟ Κλίμακα 1:200
 Έργο: Έργο ανάπλασης του προπύργιου ανατολικά «Αίθρα Σαγγαρίου» στην Αθήνα
 ΑΥΤΟΝΟΜΟΙ ΜΗΤΡΕΙ: Αργυρίου Μιχαήλ | ΕΠΙΘ. ΑΝΤ. Κ. ΠΑΥΣΙΟΥ | ΣΥΜ. ΑΝΤ. Ε. ΣΤΑΜΑΝΟΣ | ΣΥΝΕΤΗΡΗΤΕΣ/ΣΥΝΕΤΗΡΗΤΕΣ: Ε.Α.Π. | Ε.Π.Σ.Σ. ΠΡΟΤΥΠΑ ΜΗΤΡΕΩΝ-Η ΑΥΤΟΝΟΜΟΙ | Δεκέμβριος 2022

Εικόνα 3.6 : Σχέδιο 13 - Διαγραμματική τομή οικισμού με βοηθητικό κτίριο σε κλίμακα 1:200.

Εντός αρχαιολογικού χώρου

Για την περιήγηση στον αρχαιολογικό χώρο προτείνεται η διαμόρφωση δύο διαδρομών που θα λειτουργούν συμπληρωματικά ή και ανεξάρτητα.

Η είσοδος πραγματοποιείται μέσω μίας πλατιάς πλατφόρμας που μέσω μεταλλικής σκάλας οδηγεί τον επισκέπτη στο επίπεδο του αρχαιολογικού χώρου, 1 μέτρο χαμηλότερα από τις διαμορφώσεις του πλατώματος.

Ξεκινώντας από αυτήν τη πλατφόρμα ξεκινά και η αφήγηση με πινακίδες που ακολουθεί τις διαδρομές που προτείνονται.

Διαδρομή Α

Η πορεία που προτείνεται σχετίζεται άμεσα, σύμφωνα με την βιβλιογραφική έρευνα, με την αρχαία πορεία εισόδου στον οικισμό. Περνάει εξωτερικά από τα κατάλοιπα της μεγάλης οχύρωσης, μπροστά από τα δωμάτια ΜVI και ΜVIII, τον τύμβο του τάφου 40 και καταλήγει στην κεντρική πύλη του οικισμού. Διασχίζοντας την κεντρική οδό, καταλήγει στην πλατεία.

Εκεί ο επισκέπτης αντικρίζει μπροστά του, τα δυστυχώς λιγοστά λείψανα της εισόδου της Οικίας Α και στη συνέχεια μπορεί να ακολουθήσει τη διαδρομή Α περιμετρικά και διαμέσου της οικίας Α.

Η διαδρομή ακολούθως κατεβαίνει επίπεδο, μέσω μιας μεταλλικής σκάλας στον στενό αρχαίο δρόμο μεταξύ της Οικίας Β και του Ναού και καταλήγει στο νότιο άκρο του κτιρίου του Ναού. Εκεί ο επισκέπτης έχει την δυνατότητα να περιηγηθεί στα δωμάτια εντός του κτιρίου, μελετώντας παράλληλα το αναρτημένο υλικό στις πινακίδες πληροφόρησης.

Φεύγοντας από τον Ναό, ο επισκέπτης μέσω του ευρύ αρχαίου δρόμου στα ανατολικά του ναού, οδηγείται και πάλι στην πλατεία από όπου μπορεί να επιλέξει είτε να αποχωρήσει είτε να συνεχίσει σε μία δεύτερη πιο διευρυμένη διαδρομή που αφορά το κεντρικό, βόρειο και δυτικό μέρος του οικισμού.

Διαδρομή Β

Η διαδρομή Β ξεκινάει και πάλι από την πλατεία, με κατεύθυνση προς το κέντρο του οικισμού, που σήμερα αποτελείται από ένα μεγάλο, μη ανεσκαμμένο πλάτωμα σχεδόν 300 τ.μ. με μεγάλα δέντρα ευκαλύπτων.

Συνεχίζοντας, η διαδρομή κατευθύνει τον επισκέπτη βόρεια, περνώντας σε κοντινή απόσταση από τα υπόγεια της Οικίας F και κατηφορίζοντας προς το βόρειο τμήμα του οικισμού. Σε εκείνο το σημείο, προτείνεται η στάση και παρατήρηση του περιβάλλοντα χώρου υπό την σκιά των μεγάλων πεύκων.

Ακολούθως, η διαδρομή συνεχίζει εξωτερικά της μεγάλης οχύρωσης, με νοτιοδυτική κατεύθυνση, και προσεγγίζει την προϊστορική κρήνη. Ύστερα συνεχίζει νότια, στα όρια του αρχαιολογικού χώρου, κυκλώνοντας τον Δυτικό τομέα και περνώντας μπροστά από την Οικία C, ακολουθεί τη χάραξη του αρχαίου δρόμου βόρεια της Οικίας Α. Τα τελευταία μέτρα της διαδρομής Β ταυτίζονται με την αρχή της διαδρομής Α και οδηγούν για άλλη μία φορά στο σημείο εκκίνησης, την πλατεία του προϊστορικού οικισμού.

Κατά μήκος των δύο διαδρομών ο επισκέπτης διασχίζει ένα μεγάλο μέρος του οικισμού. Ακολουθεί, όπου υπάρχει δυνατότητα τις χαράξεις των προϊστορικών δρόμων, ακολουθώντας τα χνάρια των κατοίκων του οικισμού και έχει την δυνατότητα να παρατηρήσει τα περισσότερα

από τα σημαντικά κτίρια.

Μέσω της περιήγησης στα δωμάτια του Ναού, του δίνεται η σπάνια δυνατότητα να βιώσει τον χώρο εντός ψηλών προϊστορικών τοιχοποιιών. Παράλληλα, περιτριγυρίζεται από το εντυπωσιακό φυσικό τοπίο, απολαμβάνοντας την θέα προς την θάλασσα και τον κόλπο του Αγίου Νικολάου. Σε δύο σημεία της διαδρομής, στο κεντρικό πλάτωμα και στο βόρειο άκρο, διαμορφώνονται δύο σημεία στάσης με την τοποθέτηση πάγκων κάτω από την σκιά των μεγάλων δέντρων.

Υλικά και χρωματική παλέτα

Σχετικά υλικά των διαμορφώσεων επιλέγονται:

Ως προς τα δαπεδα, πατητό χώμα σε σχετική απόχρωση με το φυσικό έδαφος, χυτό βοτσαλωτό δάπεδο στο εσωτερικό και την γύρω περιοχή του κτιρίου και χρήση μεταλλικής σχάρας στις πλατφόρμες και στις μεταβάσεις μέσα στον αρχαιολογικό.

Στο κτίριο που προτείνεται, ο κεντρικός τοίχος είναι λίθινος και οι βοηθητικοί χώροι από μεταλλικό σκελετό με επένδυση τσιμεντοσανίδας. Το στέγαστρο διαμορφώνεται από μέταλλο.

Ο υπόλοιπος εξοπλισμός του αρχαιολογικού χώρου που περιλαμβάνει την περίφραξη, τα καθίσματα και τις ενημερωτικές πινακίδες επιλέγεται να διαμορφωθεί με τη χρήση μετάλλου.

Λόγω της άμεσης γεινίασης με την θάλασσα το μέταλλο που επιλέγεται για όλα τα παραπάνω είναι ανοξειδωτο ατσάλι με επικάλυψη ειδικής ηλεκτροστατικής βαφής.

Για την διαμόρφωση των διαδρομών, επιλέγεται η λιγότερη δυνατή παρέμβαση ώστε να μην διαταραχθεί το φυσικό τοπίο. Στο μεγαλύτερο μέρος τους, τα όρια των διαδρομών ορίζονται από ένα φύλλο μετάλλου, που φτάνει σε ύψος μόλις τα 2 εκατοστά. Το πλάτος των διαδρομών ποικίλει ανάλογα με τον διαθέσιμο χώρο, αλλά διαμορφώνεται κατά μέσο όρο στα 1,40 μ. Το υλικό του δαπέδου διαφέρει ελαφρώς από αυτό του υπόλοιπου αρχαιολογικού χώρου, καθώς διαμορφώνεται από πατητό χώμα, στην απόχρωση του τοπικού χώματος. Για την διαμόρφωση του πατητού χώματος, έχει προηγηθεί ήπιος καθαρισμός του εδάφους και εφαρμογή γεωυφάσματος.

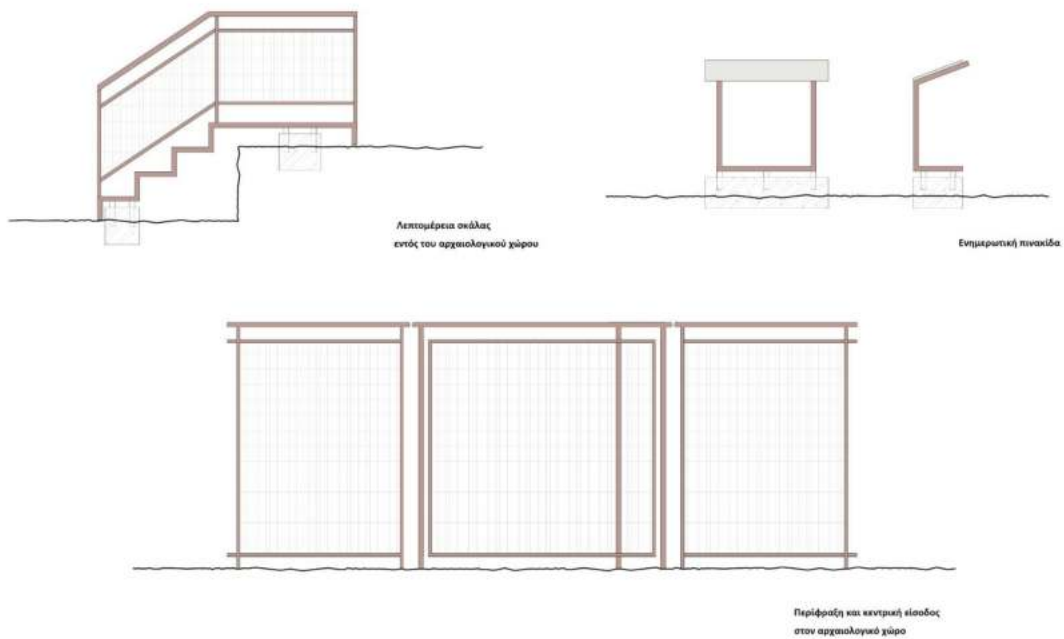
Στα σημεία στα οποία συναντώνται απότομες υψομετρικές διαφορές, τοποθετούνται μικρές μεταλλικές κλίμακες από ανοξειδωτο ατσάλι και λεπτή διάτρητη σχάρα.

Οι περισσότεροι δρόμοι ήταν ιδιαίτερα στενοί, με το πλάτος τους κάποιες φορές να μην ξεπερνάει τα 60 εκ. και σε αρκετά σημεία αξονικά τους εντοπίζονται κανάλια απορροής των υδάτων τα οποία διαμορφώνονται ως βαθιές εσοχές.

Λόγω των παραπάνω χαρακτηριστικών, θα ήταν αδύνατο να προσπελαστούν οι δρόμοι χωρίς κάποια σύγχρονη επέμβαση. Προτείνεται συνεπώς, η τοποθέτηση διάτρητης μεταλλικής σχάρας, η οποία θα εξασφαλίζει ένα άνετο πέρασμα, χωρίς να αποκρύπτει τις πληροφορίες που βρίσκονται από κάτω της.

Στα σημεία που υπάρχει υψομετρική διαφορά περισσότερο του ενός μέτρου, επιλέγεται η χρήση κιγκλιδώματος με πλέγμα λεπτής διατομής, ώστε να ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές ασφαλείας για τους δημόσιους χώρους.

Τέλος, κατά μήκος των διαδρομών τοποθετούνται πινακίδες πληροφόρησης, κατασκευασμένες πάλι από ανοξείδωτο ατσάλι.

ΣΧΕΔΙΟ 14 | ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ
ΚΛΙΜΑΚΑ 1 : 25

Προστασία και ανάδειξη του προϊστορικού οικισμού «Άγια Ειρήνη» στην Κέα

ΚΑΤΟΜΕΡΗ ΜΥΡΤΟ - Αρχιτέκτων Μηχανικός | ΕΠΙΒΛ. ΚΑΘ. Κ. ΠΑΛΙΝΟΥ | ΣΥΝΕΒ. ΚΑΘ. Ε. ΣΙΑΚΑΝΙΚΑ

ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ, Ε.Μ.Π. | Δ.Π.Μ.Σ. ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ - Α' ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ | Δεκέμβριος 2022

Εικόνα 3.7 : Σχέδιο 14 - Ενδεικτικά σχέδια προτεινόμενου εξοπλισμού σε κλίμακα 1:25.

Εικόνες 3.8 - 3.9 : Ενδεικτικό μοντέλο όγκου του βοηθητικού κτιρίου.

Εικόνα 3.10 : Αναφορές σχετικά με τον εξοπλισμό του αρχαιολογικού χώρου (pinterest).

Δίκτυο

Η διαμόρφωση του αρχαιολογικού χώρου της Αγίας Ειρήνης αποτελεί ένα μεγάλο έργο και αποσκοπεί στην ανάδειξή του, ως έναν από τους βασικούς επισκέψιμους χώρους του νησιού της Κέας. Όπως αναφέρθηκε, είναι επιθυμητό ο διαμορφωμένος χώρος δίπλα από τον αρχαιολογικό χώρο να λειτουργεί ως σημείο στάσης και αλληλεπίδρασης πέραν του ωραρίου λειτουργίας του χώρου.

Λαμβάνοντας υπόψη τα πολλά οργανωμένα μονοπάτια που διασχίζουν το νησί της Κέας, ενώνοντας αρχαιολογικούς χώρους, αλλά και τον ορειβατικό χαρακτήρα που έχει πάρει ο τουρισμός του νησιού τα τελευταία χρόνια, θεωρήθηκε σημαντικό να διερευνηθεί η πιθανότητα ένταξης του αρχαιολογικού χώρου σε ένα υπάρχον μονοπάτι. Δυστυχώς, αυτό δεν ήταν δυνατό, καθώς δεν υπήρχε κάποια προϋπάρχουσα χάραξη σε αυτή την πλευρά του νησιού.

Καθώς όμως στην ευρύτερη περιοχή του κόλπου του Αγίου Νικολάου εντοπίζονται διάφορες θέσεις ιστορικού ενδιαφέροντος, υπάρχει η δυνατότητα για διαμόρφωση μιας πολιτιστικής διαδρομής που να τις ενώνει.

Οι θέσεις αυτές είναι οι εξείς: Αρχαία Κορησσία , αρχαίο νεκροταφείο Κορησσίας, Προϊστορικός οικισμός Αγίας Ειρήνης, εγκαταστάσεις σταθμού ανθράκευσης των ατμοκίνητων πλοίων “Κόκκα”(τέλη 19ου-αρχές 20ου αιώνα), ισθμός διάβασης του πλοίου του Λάμπρου Κατσώνη (1790), θέση αρχαίου ιερού Ποσειδώνος, Ερειπιώνας παλιού εργοστασίου “Εμαγιέ και Μεταλλοτεχνίας” (ίδρυση 1927).

Προτείνεται συνεπώς, η μελλοντική διαμόρφωση ενός περιπάτου μεταξύ των σημείων ιστορικού ενδιαφέροντος. Με αυτόν τον τρόπο οι επισκέπτες θα μπορούν να αντιληφθούν τη σημασία του προϊστορικού οικισμού, όχι αποκομμένο από το περιβάλλοντα χώρο του, αλλά ως μέρος της μακρόχρονης και συνεχούς ιστορίας του νησιού της Κέας.

Μέσω αυτού του περιπάτου, οι επισκέπτες του νησιού θα λαμβάνουν πλούσιες εικόνες σε σχέση με το μακρινό αλλά και πρόσφατο παρελθόν του νησιού, συνδυάζοντας την επίσκεψη στους χώρους ενδιαφέροντος με την περιήγηση στο όμορφο φυσικό τοπίο του παραθαλάσσιου τμήματος του κόλπου του Αγίου Νικολάου.

Εικόνα 3.11 : Προτεινόμενες στάσεις ιστορικού ενδιαφέροντος στον πολιτιστικό περίπατο κατά μήκος του κόλπου του Αγίου Νικολάου.

Περιεχόμενα παραρτήματος σχεδίων:

01. Κάτοψη αποτύπωσης οικισμού Αγίας Ειρήνης (κλίμακα 1:200)
02. Διαγραμματικές τομές αποτύπωσης οικισμού (κλίμακα 1:200)
03. Κάτοψη αποτύπωσης Ναού (κλίμακα 1:50)
04. Νοτιοανατολική και Νοτιοδυτική όψη αποτύπωσης Ναού (κλίμακα 1:50)
05. Βορειοδυτική και Βορειοανατολική όψη αποτύπωσης Ναού (κλίμακα 1:50)
06. Εγκάρσιες και διαμήκης τομή αποτύπωσης Ναού (κλίμακα 1:50)
07. Ενδεικτική πρόταση προστασίας από το χειμέριο κύμα (κλίμακα 1:100)
08. Γενική κάτοψη πρότασης ανάδειξης του οικισμού (κλίμακα 1:200)
09. Κάτοψη βοηθητικού κτιρίου εισόδου (κλίμακα 1:50)
10. Βορειοδυτική όψη βοηθητικού κτιρίου (κλίμακα 1:50)
11. Νοτιοανατολική όψη βοηθητικού κτιρίου (κλίμακα 1:50)
12. Τομή βοηθητικού κτιρίου (κλίμακα 1:50)
13. Διαγραμματική τομή οικισμού με βοηθητικό κτίριο (κλίμακα 1:200)
14. Ενδεικτικός εξοπλισμός αρχαιολογικού χώρου (κλίμακα 1:25)

Βιβλιογραφία

David E. Wilson. *KEOS Volume IX Ayia Irini: Periods I-III. The Neolithic and Early Bronze Age Settlements*. ASCSA. 1999

Elizabeth Schofield. *KEOS Volume X. Ayia Irini: The Western Sector*. Verlag Philipp Von Zabern. 2011

Jack L. Davis. *Keos V Ayia Irini: Period V (Keos)*. United States: P, von Zabern. 1986

John E. Coleman. *KEOS Volume I Kephala: A Late Neolithic Settlement and Cemetery*. United States. ASCSA. 1977

John C. Overbeck. *KEOS VII Ayia Irini. Period IV. The Stratigraphy and the Find Deposits. With a Chapter on the Cemeteries and the Graves by Gatewood Folger Overbeck*. Verlag Philipp Von Zabern. 1989

Lyvia Morgan. *KEOS Volume XI. Wall Paintings and Social Context, The Northeast Bastion at Ayia Irini*. INSTAP Academic Press Philadelphia, Pennsylvania, 2020

Miriam E. Caskey. *KEOS Volume II The Temple at Ayia Irini Part I: The Statues*. United States. ASCSA. 1986

W. Willson Cummer & Elizabeth Schofield. *KEOS Volume III Ayia Irini: House A*. Verlag Philipp Von Zabern, 1984

John L. Caskey. *Investigations in Keos Part I: Excavations and Explorations, 1966-1970*. ASCSA. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* Vol. 40, No. 4 (Oct. - Dec., 1971), pp. 359-396 (59 pages)

Ανακτήθηκε από: https://www.jstor.org/stable/147700?readnow=1#page_scan_tab_contents

John L. Caskey. *Excavations in Keos, 1960-1961*. ASCSA. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* Vol. 31, No. 3 (Jul. - Sep., 1962), pp. 263-283 (32 pages)

Ανακτήθηκε από: https://www.jstor.org/stable/147121?readnow=1#page_scan_tab_contents

John L. Caskey. *Excavations in Keos, 1963*. ASCSA. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* Vol. 33, No. 3 (Jul. - Sep., 1964), pp. 314-335 (42 pages)

Ανακτήθηκε από: https://www.jstor.org/stable/147086?readnow=1#page_scan_tab_contents

John L. Caskey. *Excavations in Keos, 1964-1965*. ASCSA. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* Vol. 35, No. 4 (Oct. - Dec., 1966), pp. 363-376 (21 pages)

Ανακτήθηκε από: https://www.jstor.org/stable/147565?readnow=1#page_scan_tab_contents

John L. Caskey, *Notes on Keos and Tzia*. ASCSA. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* Vol. 50, No. 4, Greek Towns and Cities: A Symposium (Oct. - Dec., 1981), pp. 320-326 (10 pages)

Ανακτήθηκε από: https://www.jstor.org/stable/147875?readnow=1#page_scan_tab_contents

Nikos Mourtzas & Eleni Kolaiti. *Holocene sea level changes and palaeogeographic reconstruction of the Ayia Irini prehistoric settlement (Keos Island, Cyclades archipelago, Greece)* CNRS ÉDITIONS:Géoarchéologie des îles de Méditerranée Geoarchaeology of the Mediterranean Islands, 2016, pp119-135 .

S. Weisman, *An Analysis of the Late Bronze Age Site of Ayia Irini*. Institute of Fine Arts Qualifying Paper, 2008, pp1-56.

Ανακτήθηκε από: <http://askthevalictorian.files.wordpress.com/2011/11/keos1.pdf>